

VENERABILIS OTHLONI

MONACHI SANCT-EMMERAMMENSIS

DIALOGUS DE TRIBUS QUÆSTIONIBUS,

Id est :

De divinæ pietatis agnitione, judiciorumque divinorum diversitate, et de varia bene agendi facultate.

Prodit nunc primum in lucem ex codd. mss. inclytorum monasteriorum S. Crucis ord. Cist. et Lambacensis ord. S. Bened. in Austria, opera et studio Ven. D. P. Leopoldi Wydemanni, Carthusiani et bibliothecarii Gemnicensis.

(Apud R. P. Bernardum Pezium, *Thesaurus Anecd.*, III, II, pag. 141.)

INCIPIT

DIALOGUS DE TRIBUS QUÆSTIONIBUS

PROLOGUS LIBELLI HUIUS.

Appetis, Heinrice, mihimet specialis amice, ut illam confabulationis nostræ ratiunculam, quam de pietate divina rebusque aliis fecimus quondam, litteris more dialogi inter nos habiti exponam. Quam petitionem ex parte devotus, et ex parte studeo implere invitus : devotus quidem, ideo quia præ mortalibus multis charitati tuæ gestio parere ; invitus autem, quia, sicut a me accepisti ipseque legendo probasti, eandem rationem sine præmio, sine auctoris titulo volui proferre, ut, si forte quispiam invidiæ vel detractationis peste captus, dicta hujusmodi rugosa, ut solet, fronte torvaque facie [*cod. S. Cruc. acie*] legendo adiret, nesciens quem operis hujus auctorem persequeretur invidendo vel detrahendo levius insaniret. Invidis namque et superbis pene erit inevitabile [*cod. Lamb. pœna erit inevitabilis*], ut cujusquam notæ vilisque personæ scripta vel dicta absque irrisione possit agnoscere.

Unde precor ut, quia votis tuis obtemperans per alternantes dialogi personas nominis mei mentionem cogor facere, tu quoque digneris hoc omnino providere ne parvitatæ meæ verbula, ad ædificationem humilium solummodo prolata invidorum et superbiorum fiant ludibria.

Hæc igitur dixi propter quorundam insolentiam. Si quid vero in his desipui, ignoscant, quæso, mihi. Deinde omnes, qui hæc legere vel audire dignantur, obsecro unice ut, si quid hic sapientiæ sale conditum reperiant, Deo gratias referant, qui, quando vult, brutis quoque animalibus loquelam præstat congruam : mihique, qui nil ex me, sed ex ejus dono hæc protuli, hoc beneficii munus impendant ut pro peccatis meis intercedant. At si quid

A inepte vel inique prolatum agnoverint, quod etiam sanctis Patribus legitur evenisse, imperitiæ magis quam malitiæ meæ deputent, ideoque sic noxia resecent ut utilia non condemnent. Scio enim quia tam sanctam tamque arduam materiam nullo stylo aut sermone congruo promere potui ; verumtamen ideo, utcunque proferre studui, ut a peritis aliquibus proferretur in melius.

Peritos autem dico magis illos qui in sacra Scriptura quam qui in dialectica sunt instructi. Nam dialecticos quosdam ita simplices inveni ut omnia sacra Scripturæ dicta, juxta dialecticæ auctoritatem, constringenda esse decernerent magisque Boetio quam sanctis scriptoribus in plurimis dictis crederent. Unde et eundem Boetium secuti me reprehendebant quod personæ nomen alicui, nisi substantiæ rationali ascriberem. Quæ reprehensio si justa est, justum est etiam ut alia nomina et verba, quæ in litteris sacris inveniuntur aliter posita quam dialectica doceat, reprehendantur, ut substantia, species, genus, sentire, et habere, aliaque plura.

Hæc igitur omnia, secundum dialecticam, singulas solummodo interpretationis habent ; sed, juxta sacra Scripturæ usum, variis modis ponuntur : nunc quidem, ut in dialectica ; interdum vero, aliter. Unde et sanctus Augustinus, tam in divinis quam in sæcularibus litteris doctissimus, in libro Retractionum non erubuit confiteri se errasse in hoc quod, juxta quosdam, sensibilia solummodo de corporalibus accipienda quondam scripsisset. Est, inquit, sensus et mentis.

C Cum ergo reprehensores mei hæc omnia, quæ dixi, in sacra Scriptura emendaverint, tunc et illam

rusticitatem, quam in personæ dicto scribens protuli, simul corrigant. Ad hæc, quæso, dignentur attendere quia Deus omnipotens, sicut dialecticos et grammaticos ad agnitionis suæ gratiam trahere solet, ita amborum dicta vel scripta accipere dignatur, dummodo veritatem fidemque sacram observare studeant. Sed si forte sæcularium litterarum eloquentia inflati hæc non crediderint, contenderintque Deum elegantia sermonis sui magis delectari quam rusticitate nostri, attendant, precor, quod Apostolus dicit : *Sapientia hujus mundi stultitia apud Deum (I Cor. III); et : Infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia (I Cor. I).*

Inter hæc quoque pensandum est quia nomina et verba quædam, nunc quidem abusive, nunc vero proprie ponuntur. Ut in Psalmis verbum *persequor*. In uno enim loco dicitur : *Inquire pacem et persequere eam (Psal. XXXIII)*. Alibi vero alio sensu ponitur, ut : *Detrahentem secreto proximo suo hunc persequerbar (Psal. C)*. Quorum videlicet unum necesse est abusive, aliud vero proprie positum dici, nisi forte, pro eo quod, vel pacem quærentes, vel hominem lædere volentes (hoc enim persequentes significat), utrumque sequendo agimus, utrumque etiam uno eodemque verbo proferre possimus. Quod si ita est, idem de *persona* datur intelligi. Nam et Latinum nomen est et ejus origo, juxta grammaticæ regulam, facile potest agnosci. De verbo enim *persono personas* derivatur nomen quod est *persona*, penultima syllaba, discretionis causa, producta, ne imperativus esse putetur persona. Unde, sicut verbum *persono* non propterea dicitur quod aliquam rem, vel substantiam proprie, sed indifferenter quamlibet rem personet, sive nominet, ita et persona pro cujuslibet rei agnomine, vel demonstratione dici potest.

Quod, nisi fallor, tam Sacræ Scripturæ quam sæcularium litterarum traditione invenitur ita esse.

A Nam sacra Scriptura nomen et personam idem significare perhibet, cum pro tribus personis, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, quas sæpissime legimus, tria nomina interdum ponit, ut : *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti (Matth. XVIII)*. Quibus verbis colligitur quia, et nomen, et persona communionem quadam junguntur. Cum enim nomen pro persona ponitur, nomen autem variis rebus ascribitur, persona quoque variis rebus ascribi valet.

Sæculares vero litteræ, quas etiam plurimi spirituales viri sequuntur, simile quid tradunt. Cum in grammaticæ pronomini et verbo tres personas ascribunt, ut : ego, tu, ille; et : lego, legis, legit. Quarum prima et secunda persona proprie rationali substantiæ conveniunt, quia nemo potest dicere : Ego; nemo potest intelligere : Tu, nisi rationalis. Tertia vero persona, quæ dicitur ille, illa, illud, ad quamlibet irrationalem et insensibilem creaturam, dici valet, ut : ille fons, illa aqua, illud æquor fluit.

Hæc igitur omnia dialectici, quæso, attendant mihi que non imputent si, in opusculis meis, aliud quid quam dialectica doceat invenerint. Major enim cura mihi est legendo, vel scribendo, sequi sanctorum dicta quam Platonis, vel Aristotelis ipsiusque etiam Boetii dogmata. Qui, licet in dictis plurimis orator fuerit excellentissimus, in quibusdam tamen errasse invenitur. Inter quæ illud est quod, ex persona philosophiæ loquens, Lucanum gentilem et infidelem familiarem suum appellat, dicens : *Et familiaris meus Lucanus*. Quod enim nulli conveniat dicere gentilem aliquem veræ philosophiæ, id est divinæ sapientiæ familiarem esse, fidelis quilibet advertere valet.

Venerandus est ergo Deus omniaque simul divina laudanda sunt pro capite; et post hæc possunt laudari cætera quæque.

Explicit prologus.

INCIPIT

DIALOGUS DE TRIBUS QUÆSTIONIBUS,

ID EST :

De divinæ pietatis agnitione, judiciorumque divinorum diversitate, nec non de varia bene agendi facultate.

Quam pius et justus Dominus, vel quanta facultas
Omnibus existat, bona niti discere nisus,
Huc humilis veniat, et cuncta legens sibi discat (32).

CAPUT PRIMUM.

In divinis Scripturis homo abunde docetur quæ scitu ad salutem necessaria sunt.

Heinr. Cur non, Othlone, cum convenimus, apte de salute nostra aliquid tractamus?

Othl. Quasi cuiquam aliud gerendum sit dicis.

(32) In codice Crucensi hi versus prologo præmittuntur.

A *H.* Non ita, sed quoniam continuis tentationum et perturbationum molestiis adeo afficio ut quid ad salutem nostram pertineat providere interdum prorsus ignorem.

O. Molestiis, quæ quacumque inimici circumventionem inferuntur, omnigenis tam Veteris quam Novi

Testamenti rudimentis ita divina jam stisfecit gratia ut nihil doctrinæ nobis sit opus addere nihilque aliud tractare, nisi quæ ex eorum edocemur lectione.

H. Proverbii cujusdam reminiscor, cujus et te mecum reminisci precor. O. Cujus, quæso? H. Quia scilicet omnes pene doctores indoctis quibuslibet aut ignorant, seu dedignantur compati.

O. Cur ista inquis? H. Quoniam ignorantiae meæ molestiis nihil addendum esse dixisti, nisi ut ea quæ jam scripta sunt legere conarer, quasi amodo nullus, nisi antea discussi erroris, oriri valeat causa, vel enucleare per me possim universa sacræ Scripturæ dicta. Unde precor inscitiae meæ paulisper condescendas et, si qua indiscussa, vel ignota exquisiero, reserare studeas.

O. Miror quid de his quæ duntaxat discutienda et requirenda [*cod. Cruc. exquirenda*] sunt exquirere cupias, quid non exquisitum atque discussum alicubi reperire valeas? Sed cur moraris proferre quid velis?

CAPUT II.

Quomodo misericordia plena dicatur terra, cum tot malis affligantur homines.

Heinr. Quod igitur paulo ante dixisti divinam gratiam in omnibus rudimentis satisfecisse nobis, ita esse fateor. Movet autem me aliquantum, quia, cum scriptum sit: *Misericordia Domini plena est terra* (*Psal. xxxii*), et per eam vivere et esse nos credamus, multis tamen molestiis et miseriis in hoc sæculo, ab initio usque ad finem vitæ, gravamur. Verum namque esse non ambigo quod exquiro. Sed, quomodo verum sit quod in tanta diversitate vereatur, ignorans si quidquam exinde præter fidem ratiocinari liceat, intimari posco. Multa enim legi, sed nusquam hujusmodi quæstionem resolutam invenire potui.

O. Rem a me exigis, quam lingua et mens protestari nequit ulla.

H. Cur hoc modo objicis, qui prius, quasi nil cuiquam fideli quæstionis amodo movendæ remaneret, loquebaris? suscipe igitur interrogata compatiendi animo, et quæ hinc scienda censes edicito. Neque enim gratiam divinam, qua terra plena esse describitur quaque etiam cœlestis patria constare creditur, ita incircumscripam esse arbitror ut nulli sermonem, nulli saltem ratiocinationem hinc agitare liceat.

O. Licet absque flubio omnibus, prout possibile est, optima quæque de Deo ratiocinari et investigare, Psalmista ex persona Domini attestante: *Vacate et videte quoniam ego sum Deus* (*Psal. xlv*). Quia igitur charitas est Deus, gratia autem Dei charitas; Dei gratia ergo Deus est. Quam ob rem cum vacare et videre præcipiamur quod Deus sit, inquirere profecto præcipimur gratiam Dei. Verumtamen omnia divina sic inquirenda sunt ut digne ac perfecte a nullo dici vel percipi posse credantur.

H. Hac nimirum fide arbitror me satis imbutum.

A Et ut cognoscas quam firmiter hanc teneam, similitudinem quamdam rationi huic aptam subjungo.

Credo namque quia, sicut impossibile est maris abundantiam ita exhauriri ut quidquam videatur minui, ita etiam divinitatis supernæ majestas ab humana ratione, juxta dignitatem, vel usque ad punctum, nequeat exponi. Mare enim juxta haurientis vires hauriri quidem valet, sed post hauritum nulla prorsus diminutionis signa præbet. Haud aliter quoque de Deo aliquantulum potest disputari; sed profunditas et magnitudo sapientiæ ejus disputatione nulla ita valet comprehendere ut quidquam patiatur exhauriri. Ecce credulitas, quam de Deo per similitudinem prolatam indubitanter retinere me scias: unde precor mihi aliquatenus ea quæ superius expetii operias, qualiter videlicet, juxta Psalmistam, « Misericordia Domini plena sit terra: » cum tanta afflictionum miserationumque, nec non fragilitatis humanæ molestia omnis pene mundus laboret.

O. De hac quæstione, licet primum exhorruerim, jam delectari incipio, cum te tanta fide præmunitum sentio. Sec sicut tu, ut apertius intimares te fide sancta imbutum, assumpsisti similitudinis argumentum, ita quoque, quia tanta quæstio non, nisi per similitudines, exponi valet, me eadem facturum patienter audi. Res enim obscura explananda similitudine indiget aliqua.

Igitur instar scholæ, in qua sapientia omnimoda exstat discenda, præsens a superno summoque Magistro constituta est vita. Sicut autem in schola necesse est esse varia disciplinæ genera, non ob hoc ut, vel quisquam per hæc afflicti intereat, vel omnes pariter, sed ut, prout ætas aut meritum cujusque postulat, exhibeantur; ita in hac vita, quæ schola maxima est, plurimis opus erit disciplinæ instrumentis, nulli ad interitum, sed ad profectum præparatis. Qua de re hæc est prima pietatis divinæ dispensatio ut, quia fragilitas humana per se nullatenus valet subsistere, nutanti omnimoda occurrat, aut lenitate, vel asperitate; multo enim melius clementiusque est ad præcipitia properantem aliquo modo impedire quam consentire.

CAPUT III.

Deus singulari quadam pietate permisit ut homo in bono et gratia non esset stabilis.

D Heinr. Cur ergo Deus, cum sit omnipotens omniaque, ut scriptum est, quæ voluit fecerit (*Psal. cxiii*), non adeo stabilem ac robustum hominem condidit ut absque hæc, quam dicis, necessaria disciplinæ molestia stare posset? videtur enim aliquod impotentiae hoc esse indicium.

O. Non omnia, ita ut videntur, sunt pensanda. Deus namque, sicut omnipotens, ita et justus simul et bonus est, ideoque, quoniam voluntas ejus nulla, nisi justa et bona, amplectitur, merito omnia, quæ Deus vult, facere dicitur. Cum ergo dictum sit quomodo omnia, quæ Deus velit, facere possit considerandum est quæ in homine voluerit, eaque

justissima et optima sunt dicenda. Legitur namque quia Deus omnipotens, omnibus creaturis imperativo tantum verbo conditis, ita ipso dicente : *Fiat* (*Gen. 1*) hoc et illud; hominem autem facturus, quasi consulendo et tractando ejus excellentiam, præveniens dixerit : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*. Et post pauca, Scriptura refert : *Et creavit, inquit, Deus hominem ad imaginem suam* (*Ibid.*). Quæ nimirum dicta omnimodo sunt pensanda, quia ex his colligitur quanta Deus hominem conditionis dignitate extulerit quoque modo eum vivere voluerit.

Sed ut omnigenarum virtutum, quas profecto imagini divinæ, id est homini insitas esse credimus, scientiam facultatemque prætermittamus, de arbitrii libertate solummodo aliqua dicamus, quam accepisse creditur cum cæteris virtutibus. Alioquin Dei, qui libero arbitrio utique perfruitur, minime exprimeret imaginem. Attestatur etiam hoc Scriptura, cum de Deo præcipiente refert talia : *Ex omni, inquit, ligno paradisi comede; de ligno autem scientiæ boni et mali ne comedas* (*Gen. 11*). Cum enim homini condito quædam conceduntur, quædam vero interduntur, patet profecto quia libero præditus fuerit arbitrio. Liber autem factus ejus jussa implere debuit, a quo et libertatem accepit. Hoc igitur cum justum esset, voluntas Dei fuit ad implendum. Unde satis claret quia quod non est impleta hujusmodi voluntas non ad libertatis Datorem, sed ad præcepti divini referendum est transgressorem.

H. Cum verborum tuorum seriem attendo, quorsum tendant miror.

O. Ut interrogationibus tuis satisfaciam. Interrogabas namque in primis quare Deus afflictiones tantas in mundo permiserit; deinde, cur hominem tam fragilem condiderit. Quæ utraque quia ex primi hominis conditione orta esse videntur, ejusdem quoque hominis originem replicare libuit, ut, dum in ortu causa fieret cognita, nulla deinceps quæstio ageretur superflua.

H. Esto ut ista quæstio, quasi superflua, abjiciatur, quid, quæso, divinæ gratiæ, qua plena esse terra describitur, in ejusdem primi hominis conditione deputatur?

O. Nulla rerum qualitas, nisi per *anticimena*, id est contraria, valet agnosci. Ideoque si gratiam Dei cupis agnoscere, ejusdem gratiæ oppositum, vel contrarium quid sit prius debes attendere. Necesse est enim cujuslibet rei agnitionem esse. Agnitio autem hujusmodi esse videtur distantia, vel diversitas, quæ inter quælibet opposita et contraria reperitur, ut inter album et nigrum. Album enim in albo, vel nigrum in nigro pictum facile agnosci nequit; sed utrumque per oppositum, vel diversum colorem agnoscitur. Ita et gratia divina consideranda est per ejus oppositum, quod est divinum judicium. His namque duobus oppositis, vel collatis, utrumque intelligitur. Sic etiam bonum mali, virtusque omnis vitii contrarii oppositione clarescit. Quomodo ergo

A humilitas sine superbia, charitas sine odio, castitas sine luxuria, abstinencia sine gula, lenitas sine crudelitate, patientia sine injuria, veritas sine falsitate, cæteræque virtutes sine vitiis contrariis vel agnosci, vel aliquid meriti habere potuissent? Si enim nulla rerum contrarietas vel diversitas esset, nec se quisquam exercere, nec cujuslibet meritum probari potuisset. Ad hæc etiam si nulla pugna, nulla esset et victoria. Si vero nulla victoria, nulla quoque speranda esset gloria his quibus est certandum. Sed nec luciferi diei claritas sine tenebræ noctis oppositione grata, vel pretiosa esset. Nam nihil gratum, vel pretiosum habetur, nisi quod comparatum alteri excellentius videtur. Sed quia comparatio non minus quam in duobus agitur, ubi comparandæ alteritatis copia deerit, gratia simul et pretiositas deficit. Quia ergo per hujusmodi comparisonem, vel oppositionem gratia Dei etiam consideranda est; angelicæ naturæ dignitatem ejusque ruinam existabilem, in qua Dei judicium primum apparuit; nec non primi hominis lapsum veniabilem, in quo etiam in homines facta prima Dei gratia apparuit; sed et multimodas Dei miserationes, postea omnibus [*cod. Lamb. hominibus*] exhibitas, invicem conferens animo, quantum possibile est, pertracta. Cumque hæc animo revolveris et quibuslibet culpis pœnarum merita objeceris, fateberis procul dubio « misericordia Domini plenam esse terram. »

C Quamvis enim plurimæ sæculi generationes, culpis exigentibus, judicio Dei justissimo sint damnatæ, idem tamen judicium evenisse creditur pro aliorum salute, sicut et salus gentium damnatione evenit Judæorum. Nam tantæ scholæ disciplina non sine aliquorum fieri potest ruina, sicut nec granum absque palearum excutitur tritura, quamvis quosdam, quos in hac vita damnatos videmus, in futura salvandos esse speremus.

H. Jam satis declarasti quia flagella divina sint necessaria quodque gratiæ magis quam sint supplicio deputanda. Sed et primi hominis lapsum, quem imperitorum vulgus refert ad Conditorem, tu quidem aperitissime docuisti ad ejusdem hominis referendum esse inobedientiam.

CAPUT IV.

D *In damnatione angelorum apostatarum justum Dei judicium; in reparatione hominis lapsi divina pietas apparet.*

Heinr. Nunc ergo precor ut, quia paulo superius maximam pietatis divinæ dispensationem humano generi exhibitam in angelicæ et humanæ naturæ collatione sentiri posse dixisti, de his etiam aliquid planius disputare coneris.

O. Obscura sunt valde quæ quæris et eo ad proferendum difficiliora quo in quæstione rariora. Sed quia, ut Apostolus dicit : *Invisibilia Dei a creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur* (*Rom. 1*), aggrediamur aliqua, quæ vel Dei gratia, de qua loquimur, vel fides sancta suggerit, hinc propalare. In quibus tamen, ne quis nos temeritatis

possit arguere, si quid inepte vel incerte [*cod. Cruc. inrecte*] proferimus, omni homini meliora sentienti ad emendandum nos subicimus. Videtur namque divinæ gratiæ merito referendum quidquid pietatis excogitari potest actum erga genus humanum. Quidquid autem severitatis et districtiois iudicio Deus in mundo statuerit, non ut in hoc delentetur quasi crudelis, sed ut ejus gratia et potentia appareat, statutum credo, quia iudicii sine oppositione, ut supra dictum est, nulla gratia valet apparere.

Ut ergo et nos gratiam iudiciumque Dei possimus aliquatenus attendere, conferamus utrumque in angelica et humana conditione. Si igitur ad angelicam respicias, quid ea in creatura præclarior? et tamen post transgressionem, nec veniam habere meruit nec quidquam boni, vel velle potuit, attestante sancto Augustino qui, in libro xiv *De civitate Dei*, ita scribit: Propter meritum, inquit, primæ malæ voluntatis suæ ita damnatum atque obduratus est angelus malus ut jam voluntatem bonam ulterius haberet. Rursum si humanæ conditionis jura post transgressionem imposita attendas, quid ea vilius excogitare potes? Verum tamen post culpam, et veniam et eligendi boni arbitrium habere meruit. Quæ utriusque naturæ conditio si summopere conferatur, altera ab altera declaratur. Nam in angelis peccantibus, quam tremendum horrendumque iudicium Dei sit valet agnosci. In hominis vero culpa, quamvis pœna gravis et metuenda sentiatur, maxima tamen gratiæ argumenta, si iudicio angelicæ naturæ conferantur, inesse videntur. Multo enim clementius est ab infimis, ubi spes omnis est veniæ, ad summa quemlibet provehi quam in summis constitutum, ubi locus nullus est pœnitentiæ, ad infima dejici.

Hæc igitur utraque maxima nobis pensanda sunt humilitate et pro continua divinæ pietatis conferenda admonitione, ac si ipsis rebus collatis Deus homines admonens loqueretur, dicens: Attendite quæ peccando meruistis et quantum postea gratiam exhibui vobis; et si hæc alias pepsare nequitis, angelici reatus ultionem recordamini, quia quidquid huic dissimile pro peccatis vestris est factum, gratiæ solummodo meæ constat deputandum. Illis namque post lapsum, nec venia, nec boni eligendi facultas ulla relicta est. Vobis autem non solum hæc reliqui; sed et, ut vos de terrenis ad cœlestia, unde iidem maligni angeli depulsi sunt, transferrem, humanitatis vestræ carnem assumpsi. In qua etiam, ut ostenderem quanta mihi obedientia deberet homo subdi, ego hominibus omnimodo subjectus exempla præbui. Scio denique quia cunctis hominibus esset incredibile quid homo deberet Deo, nisi ipse tali probarem exemplo. Proinde si quid vos moveat quod ex tam fragili massa origo humana procedat, considerate in primis hoc modo esse punitam protoplasti inobedientiam; dum enim præceptis meis noluit obedire, merito aliquam carnis contumeliam debuit inevitabiliter sentire. Deinde

A non quæ sit massa, sed qualis sit artifex, ex ea quid facturus, attendentes credite quia majoris potentiae est ex rebus infimis maxima quam ex magnis facere magna. Sic et majoris est clementiæ magnam quam parvam lapso dimittere culpam. Ad hæc etiam perpendite quia necesse est in aliquo probari argumento quid de suis meritis sit homo et quid de gratiæ divinæ dono.

CAPUT V.

In peccato originali facto hominis meritum; in dimisso divinæ pietatis donum probatur.

B Argumentum autem tale peccatum constat [*f. leg. monstrat*] originale, quoniam in hoc uno eodemque probatur utrumque: in facto quidem hominis meritum; in dimisso autem per baptismum, divinæ pietatis donum. Hæc est igitur causa originalis culpæ merito reputanda pro antidoto contra omnes morbos superbiæ quæ, vel ex naturæ excellentia, sicut et angelis contigit, vel ex natorum profectu hominibus oriri possit, quia superbiam latentem nil magis comprimit quam culpa patens.

C Quod si superbia, vel infidelitate aliqua obcæcatis minus patet ex supradicto argumento velut obscuro, quia in una eademque re, et pœna probatur, et gratia inesse, addam aliud argumentum planius. Multi denique vestrum, dum servos, vel quoslibet sibi commissos a nequitia suis nullo pietatis moderamine cohibere possunt, dolentes eos perire penitus, aut cæcitate, aut alicujus membri detractione ab inceptis reprimunt. Cumque hæc fecerint, a cunctis sapientibus plus eorum salutis quam perditionis causa fecisse creduntur attendentibus, quia juxta evangelica verba, *melius est ad vitam ingredi debilem vel claudum, quam duas manus vel duos pedes habentem milti in ignem æternum (Matth. xviii)*. Si ergo talia unius forsitan hominis utilitati consulens homo novit agere, quare etiam non me in homine primo, sapientia omnimoda a me imbuto et ob hoc ad inobedientiæ præsumptionem contra me elevato, totius humani generis salutem portendere arbitramini, dum ejus dignitatis portem quamdam in ipso mox initio elationis tantopere abscindendam decrevi? Ut enim hominis est delicta solummodo præterita punire, sic Dei omnipotentis est futura, ne eveniant mala, occasione omnigena, præcavere.

D Hæc igitur, o mortales, de originali macula pensantes, *sentite*, ut scriptum est, *de Domino in bonitate (Sap. 1)*. Recordamini quoque quod Psalmista dicat: *Quomodo miseretur pater filiorum, misertus est Dominus timentibus se, quoniam ipse cognovit figmentum nostrum (Psal. cii)*; et iterum: *Fidelis Dominus in omnibus verbis suis (Psal. cxliv)*.

Et ut nemo suspicetur quia pro crudelitate aliqua diabolus permiserim in multis dominari, attendite quod ad Job me dixisse scriptum est: *Non quasi crudelis suscitabo eum (Job xli)*, subintellige diabolus. Inter hæc etiam libet memorare quia de iudiciorum meorum austeritate multi solent murmurare. Sed eadem austeritas quam necessaria sit mundq

et hoc maxime probare potestis quia, cum plurimos, ut et ipsi perpessus, et alii auditis flagellis convertantur, affligam, nihilominus tamen in nequitia sua perseverant. Quod si eadem iudiciorum meorum austeritas penitus cessaret, quanta, putatis, præsumptio quantusque exitiabilis conflictus inter homines sæviret? Hoc autem habeant argumentum qui districtioni meæ derogare conantur.

CAPUT VI.

Divina pietas et severitas sunt duo retia quibus Deus salvandos ad se trahere consuevit.

Hujusmodi igitur dicta, utcumque prolata, ideo personæ divinæ rationi assimilanda statui, quia super his plurima imperitorum turba, indignatione nunc tacita, nunc etiam prolata eum incusare studet. Sunt præterea alia innumerabilia tam districtio-
B et potentiæ quam gratiæ ejus indicia, quorum quædam in sacræ Scripturæ libris, quædam in quotidianis inveniuntur experimentis. Ex quorum omnium collatione aliquatenus inspicere valet quia, quasi quibusdam retibus, eos quos Deus salvandos esse prævidet, ad se trahere solet. Unde et in Evangelio voce Domini nostri dicitur: *Nemo potest venire ad me, nisi Pater meus traxerit eum* (Joan. vi). Si ergo quæris quomodo ad salutem traharis, intueri, juxta Apostolum, pietatem simul et severitatem Dei easque procul dubio retia salutis tuæ esse scito. Nam si solummodo severitatem Dei attenderis, nil ab eo præmii pro labore tuo sperans accepturum, pavidus, velut a facie ignis cera, liquescis. Si vero de sola pietate ejus ita præsumpseris, ut pro nullis sceleribus perpetratis districto iudicandum te ve-
C rearis, eodem modo remissus deficiis.

Hæc igitur utraque conferenda simul et amplectenda esse Psalmista considerans psallebat, dicens: *Misericordiam et iudicium cantabo tibi, Domine* (Psal. c). Hinc iterum dicit: *Virga tua et baculus tuus ipsa me consolata sunt* (Psal. xxii). Sed quia eum virga flagellari, baculo autem inniti et sustentari solemus, congrue per virgam Domini, ejus severitatem; per baculum vero divinam pietatem designavit, eaque conjungens, neutrum sine altero sibi sufficere consideravit, ac si aperte diceret: Severitas et pietas tua, simul collatæ, salutis meæ existunt causa.

CAPUT VII.

Afferuntur ex Veteri Testamento divinæ pietatis, et D severitatis exempla.

Sed hujusmodi collationem hoc modo in libris sparsim scrutare. Memorare in primis primi parentis maledictionem et diluvii generalis horrendam inundationem, nec non urbium Sodomæ et Gomorrhæ tremendam subversionem, illaque omnia iudicii, vel districtio-
B nis divinæ signa fore crede. Quæ quia per se nihil operantur, nisi pavorem vel desperationem, attende mox divinæ pietatis indicia, id est ejusdem protoplasti redemptionem, licet seram, Enoch translationem, Noe filiorumque ejus conversationem, nec non Abraham, Isaac et Jacob memorandam vene-

randamque promissionem. Sicque conferens et permiscens utraque timere simul et sperare in Domino doceris.

Deinde considerans famem, quam prædixit Joseph in Ægypto, pressuramque filiorum Israel ab Ægyptiis illatam, nec non plagas Ægyptiorum et eorum demersionem in mari Rubro factam, hæc omnia potentiæ divinæ signa fore scito; attestante Scriptura, quæ Deum narrat ad Pharaonem dixisse quia *ad hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te virtutem meam, et annuntiatur nomen meum in universa terra* (Exod. ix; Rom. ix). Licet enim de quibusdam hæc Dei verba taceantur, credenda sunt tamen. Quibus potentiæ et iudicii signis si mox conferas tritici copiam, quæ facta est ante famem prædictam, Israelitici populi ereptionem, Ninivitarumque conversionem, necessariam iterum facis collationem, quæ te docet timere pariter et sperare in Domino.

Iterum si attendas Esau et Saulis regis abjectionem, Core, Dathan et Abiron, Holofernis et Aman hostis Judæorum mirabilem extinctionem, et gentium illarum, quas filii Israel deleverunt, inter-
C cionem, et hæc omnia divinæ tantum districtio-
B nis iudicia esse credens, mox adhibes Job et Eliæ sanctitatem, David regis electionem, Moysis, et Aaron et Josue dignitatem, filiorum Israel in terram promissionis introductionem, Aod, Gedeon et Samson, Judith quoque victoriam, Esther reginæ contra hostes Judæorum defensionem, magnam nihilominus iudicii gratiæque divinæ facis collationem, qua ad timoris amorisque divini accenderis delectationem, dicens cum Psalmista: *In via testimoniorum tuorum, Domine, delectatus sum, sicut in omnibus divitiis* (Psal. cxviii). Oransque simul cum eo: *Confige timore tuo carnes meas, a iudiciis enim tuis timui* (Ibid.).

CAPUT VIII.

In Veteri Testamento Dei iudicium, in Novo gratia, ejusdem pietas speciali quodam modo intelligitur.

Hæc quidem supradicta in Veteri Testamento continentur. In Novo autem si Judæ apostatæ Simonisque Magi interitum; Aarii quoque cæterorumque hæreticorum perfidiam, Judaicæ plebis, nec non gentium illarum, quæ adhuc paganismi ritu detinentur, infidelitatem conferas ad latronis et centurionis evangelici fidem et sanctorum infantium pro Christi nece occisorum dignitatem et ad gentium plurimarum religionem magnam, profecto ex eis concipies timoris et amoris divini compunctionem.

Sed ut brevissimam efficacissimamque omnium, quæ in sacra Scriptura continentur, collationem facias, Testamentum Vetus confer ad Novum, in Veteri quidem iudicium, in Novo autem gratiam intelligens. Quamvis enim in utroque utraque inveniantur, nullatenus tamen coæquari possunt, quia in Veteri habes Latorem legis de gravitate iudiciorum maxime dictantem, eo videlicet modo: Si, quis, inquit, illud vel illud fecerit, morte moriatur. In Novo autem ineffabilem Domini nostri Jesu Christi gratiam, dicentis: *Venite ad me omnes qui laboratis*

et onerati estis, et ego reficiam vos (Matth. xi). De A
 quanimirum collatione in Joannis Evangelio dicitur:
*Lex per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum
 Christum facta est (Joan. i).* Cum igitur audis gra-
 tiam et legem, scito quia lex gratiæ est opposita
 ideoque pro judicio posita.

Hinc et Apostolus dicit: *Peccatum in vobis non
 dominabitur: non enim estis sub lege, sed sub gratia
 (Rom. vi).* Hinc et Ezechiel propheta ex Domini per-
 sona dicit: *Dabe eis præcepta non bona; et iusticia
 mea, non in quibus vivent (Ezech. xx),* legis videlicet
 præcepta volens intelligi, quæ quamvis sancta et
 mandatum sanctum et bonum, in comparatione
 tamen gratiæ non bona, attestante Apostolo, qui
 legis et gratiæ gloriam conferens dicit: *Nam nec
 glorificatum est quod claruit propter excellentem glo-
 riam (II Cor. iii).* Omnis enim gloria, et bonitas et
 virtus in comparatione majoris minus claret. Unde
 etiam in comparatione Dei nemo bonus, sicut scri-
 ptum est: *Nemo bonus, nisi solus Deus (Luc. xviii).*
 Multa quoque his similia inveniri possunt de colla-
 tione Veteris Novique Testamenti. Quæ si diligenter
 ad se invicem conferantur, quam inæstimabilis sit
 gratia Dei circa homines consideratur.

CAPUT IX.

*Ex quotidiana etiam vita ostenditur mira divinæ seve-
 ritatis pietatisque conjunctio, qua hominis salus
 consistit.*

His igitur de Scriptura prælibatis, libet etiam ali-
 quantisper declarare quomodo in quotidianis vitæ
 hujus experimentis justitiæ pietatisque divinæ col-
 lationem valeas facere, ut per hæc dicas quia *Mise-
 ricordia Domini plena est terra (Psal. xxxii),* quan-
 doquidem tam distictione quam pietate salus con-
 sistit humana.

Attende ergo aeris intemperiem, famem, pestilen-
 tiam, mortalitatem tam animalium quam hominum,
 incursionem hostium, venenosas mortiferasque her-
 barum vires, rapacitatem luporum cæterarumque
 bestiarum, morsus serpentum, draconum, scorpio-
 num, muscarum, araneorum, edacitatem vermium
 minorum, nobis jugiter adhærentium, seu ex nobis
 nascentium, incertam et difficilem piscium captu-
 ram, locorum præcipitia, multarum demersionem
 navium, ignis exustionem, aquarum inundantium ir-
 ruptionem, infinita paupertatis, et infirmitatis et fra-
 gilitatis humanæ damna, nec non principum pravita-
 tem; hæc, inquam, omnia attende, et in his iudicii di-
 vini severitatem ob peccatorum nostrorum merita de-
 monstranda et compescenda intonantem, cognosce,
 sicut scriptum est: *Pugnabit orbis terrarum contra in-
 sensatos (Sap. v).* Et rursus: *Revelatur ira Dei super
 omnem impietatem et injustitiam hominum (Rom. i).*

Quorum terrore quia ad timorem Dei, qui est ini-
 tium salutis nostræ, solummodo instruimur, necesse
 est ut etiam ea attendas quibus ad amorem Dei tra-
 himur, id est, aeris temperiem, frugum copiam, cor-
 porum sanitatem, pacis gaudium, plurima saluta-
 rium herbarum medicamenta, canum vigilem custo-

diam et multiplicem in venationibus solertia, cat-
 tarum circa mures capiendos peritiam, vari ani-
 malium et bestiarum utilitates, dulcem mellis li-
 quorem, incomparabilem vini saporem, aliaque
 potionum confectarum genera, miram aromatum
 variorum fragrantiam, auri et argenti gemmarum-
 que decorem, cæteraque metalli supplementa ne-
 cessaria, structuræ lapideæ munimenta aliaque
 per plura terrenæ felicitatis commoda. Sicque ex
 utrisque, collatione facta, intelligere potes quid se-
 veritas, quidque sit pietas divina.

Agenda est etiam unicuique collatio inter se et
 quoslibet alios, attendendo videlicet jugiter quantum
 spiritualis seu corporalis gratiæ minus, vel majus
 illis, a Domino acceperit. Nullus enim semetipsum
 satis metiri prævalet, nisi alterum consideret, et
 in ejus qualitate discat quid vel sibi desit, vel quæ
 dona jam sufficienter habeat. Unde necesse est ut,
 cum videmur nobis tam mente quam corpore pau-
 peres et infirmi, servitio nimio depressi, vel qua-
 cunque miseria implicati, mox revocemus ad me-
 moriam plurimos in utroque homine pauperiores,
 infirmiores, servitute et miseria majori gravatos.

Cumque ita miseras alienas, collatas nostris,
 majores senserimus, facile quia nobiscum sit gra-
 tia Dei major quam cum illis scire poterimus.

Similiter cum superbia nostra hoc suggesserit ut
 credamus nos sanctos, sapientes, perfectos, recor-
 demur, mox multorum Patrum tam præsentium
 quam absentium; in quorum comparatione inve-
 niemur stolidissimi. Sicque fit ut ab hujusmodi
 collatione humiliemur, et de iudicii pietatisque di-
 vine consilio minus causemur. Nam quod non ha-
 bemus, justo iudicio Dei; quod vero habemus, pie-
 tati solummodo divinæ referendum est.

CAPUT X.

*In æternis damnatorum suppliciis et beatorum gau-
 diis eadem Dei severitas et pietas relucet.*

Potest adhuc agi magna collatio, quæ videtur
 etiam omnium conclusio, si inferni scilicet æterna
 supplicia, et regni cœlestis beatitudo sempiterna
 conferantur. Quæ utraque sine fine idcirco pariter
 permansura esse credo, ut, sicut præsentis vitæ
 dona, collatione præsentium iudiciorum pensantur,
 sic etiam futuræ perennisque vitæ gaudia, damna-
 tionis æternæ iudicio collata, quæ et quanta sint,
 attendantur. Quibus verbis beatus Gregorius in
 libro Dialogorum quarto concordat, dicens: *Iniqui
 omnes æterno supplicio sua iniquitate puniuntur;
 sed tamen ad aliquid ardebunt, scilicet, ut justi
 omnes et in Deo videant gaudia, quæ percipiunt,
 et in illis respiciant supplicia, quæ evaserunt.*

Neutrum enim, id est, nec malum nec bonum
 sine altero declaratur, et utrumque miro modo
 alteri famulatur. In illo namque malo bonum ser-
 viebat, qui, juxta evāgelica verba, abiit in regio-
 nem longinquam, et ibi luxuriose vivens dissipavit
 substantiam suam. Cumque consummasset omnia,
 et egestate laboraret multimoda, in se reversus

dixit : *Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus ego autem hic fame parco ? Surgam, et ibo ad patrem meum (Luc. xv).* Qui nimirum, ne consumeretur malis, respectus est spe paternæ pietatis. Econtra vero malum bono in beato Paulo apostolo, qui dicit : *Ne magnitudo revelationum extollat me datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus Satanæ, ut me colaphizet (II Cor. xii).* Qui nihilominus ne extolleretur in bonis, depressus est stimulo pravitatis. Utrumque ergo famulamen quoddam dico, et hoc, quod egens reffectus est, ne desperaret ; et illud, quo abundans depressus est, ne se extolleret.

Cumque hæc et his similia in tuo contuleris animo, perpendens videlicet quam potens et districtus sit Deus in exercendis judiciis, quæ ideo mala videntur stolidis, quia aspea sentiuntur et amara, nihil enim est malum, sed abusive pro pœna dicitur, eo utique genere loquendi quo flagella solent mala vocari ; quamque benignus et promptus in exhibenda gratia nulla præteritorum criminum, quæ confessione et pœnitentia diluuntur, indignatione retractus, nulla personarum acceptione impeditus, confiteberis procul dubio, juxta Psalmistam, quia *Domini est salus (Psal. lxxviii)* ; et juxta Apostolum, quia *non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei ; cujusque vult miseretur ; et quem vult, indurat (Rom. ix).*

Ubi notandum est quia hoc est Dei misereri, quemlibet castigatione, vel inspiratione aliqua a malis operibus convertere ; hoc autem ejus judicare quemlibet in nequitiis suis derelinquere. Omnis enim homo, tam doctus quam indoctus, tandiu id infimis, quasi quidam ægrotus jacet, donec eum gratia superne exinde aliqua occasione elevet. Sed quæ ratio vel lingua de pietate et severitate divina explicare potest condigna ? prorsus nulla. Unde et ea quæ sunt dicta, habeo pro debitæ rationis scintilla.

H. Cum audio talia, et expavesco, et gaudeo. Expavesco quidem, quia de immensa Dei potentia vilia et superflua unquam cogitavi ; gaudeo autem quia tanta pietatis divinæ beneficia nos jugiter circumdare agnosco. Si enim omnia quæ tu protulisti de Dei gratia, rationi nebitæ comparata, sunt quasi scintilla, quid putas perfecta erit scientia ?

O. Cujus rei notitiam ut apertissime et citissime comprehendas, recordare quid Apostolus dicat : *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei ! Quam incomprehensibilia et innumerabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ illius ! (Rom. xi.)*

CAPUT XI.

Quomodo nnius hominis culpa totum genus humanum perierit. Difficultas quæstionis.

Hænr. Nolo te in his amplius immorari, quia satis declaratum est nihil posse Deo dignum dici. Restant autem alia, quæ ex occasione præcedentium ad quæstionem meam commovent animum. Nam cum recolo quam plura utilia de originalis culpæ causa protulisti, ei quam variis collationibus, nec non argumentis ad gratiæ divinæ agnitionem me in-

A struxisti, spe magna accendor et illud a te exquirere : qualiter uno homine peccante genus omne humanum damnationis sententiam meruerit, sicut sæpissime sacra Scriptura prodit, ut est illud Apostoli : *Sicut per unius delictum omnes homines in condemnationem, etc. (Rom, v),* Non enim ambigo de justo Dei judicio in nobis facto, sed valde miror quomodo per unum peccantem omnes meruerimus damnationem. Unde precor ut, sicut superius obscura reserasti per argumenta plura, ita etiam quæstionis hujus mysterium, si non alias valeat denudari, argumento aliquo studeas reserare.

O. Quod quæris, tam magnum et obscurum arduumque est ut verear in eo quidquam vel meditando immorari. Scriptum est enim : *Altiora te ne scrutatus fueris ; sed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita semper, et in pluribus operibus ejus ne fueris curiosus (Eccli. lxxviii).*

H. Fateor ita esse ut dicis. Sed quia e contrario scriptum est : *Omniaabilia sunt credenti (Marc. ix)* ; et rursum : *Virtus Dei est in salutem omni credenti (Rom. i),* egoque credo te posse per inspirationem divinam animari ad hujusmodi quæstionem solvandam : precor ut ea quæ exquirō, quantum possis, intimare coneris.

O. Quacunque fide quæras, magna sunt mihi que difficilia absolvere quæ rogas. Sed verbi, illius memor, quod dicitur a Domino cuidam credenti : *Magna est fides tua ; fiat tibi ; sicut vis (Matth. xv),* accepta hinc fiducia aggredior exquisita, magis fidei tuæ quam scientiæ meæ viribus roboratus. Et hoc imprimis dico quia prius opus est tibi multis verborum instrumentis, ut per hæc ad tantæ quæstionis sublimitatem agnoscendam gradatim ascendens, tanto aptior demum, quanto magis instructus introducaris.

CAPUT XII.

Deus severitate improbos et superbos compescit ; lenitate humiles in spem erigit. Ostenditur id pluribus exemplis.

Judex igitur et rector providus quodcumque agit. doctrina erit. Nam ne aliquibus præsumptionis, vel superbiæ occasionem lenitas ipsius pariat, severus et districtus interdum in judicio suo exstat, non utique delectatus in districtione tali, sed saluti prospiciens communi, quæ sine districtione aliqua nequit provideri. Rursum, ne aliqui severitatis ejus nimietatem plus justo formident seseque sub ejus potentia salvari posse desperent, misericordia inopinata refovet et consolatur, non tantum illorum specialem quantum consolationem attendens generalem.

Cum ergo hæc multi mortales noverint et egerint, quid, putas, Arbiter omnipotens in unoquoque gerit ? Denique non solum verbis, sed etiam operibus omnes instruit nunc quidem deterrens, nunc autem demulcens : sic, verbi gratia, in Nabuchodonosor regis sui que ducis Holofernis elati compressione, omnes elatos principes edocet comprimen-

des, et nihilominus in David regis humilis exaltatione, omnes humiles nuntiat sublevandos; ut, in murmurantium ac impatientium filiorum Israel contritione, omnes impatientes indicat conterendos; et iterum in sancti Job et Joseph patientium corona, omnes patientes denuntiat, coronandos; ut, in Sodomitarum et Gomorrhæorum lascivientium subversione, omnes in eodem crimine perdurantes, licet in hoc sæculo minime, in futuro tamen ostendit puniendos.

Similiter in Heli sacerdotis negligentis casu, qui filios peccantes non quanta debuit invectione corripuit, omnes simul pastores negligentes arguit. Et contra omnes zelo divino ferventes in laudato Phinees zelo, quem, ut in libro Numeri legitur, in cæde explevit fornicantium, collaudat. Eodem modo in Salomonis regis sapientissimi apostasia admonet ne quis prudentiæ suæ confidens imitatur, sed semper suspectus sit, ne in errorem aliquem cadere permittatur.

In Absalone nihilominus et duorum judicum contra Susannam falsum testimonium præferentium damnatione, omnes filios et iudices terribiliter instruit. Filios quidem, ne quam malitiam, vel injuriam in parentes perpetrare præsumant; iudices vero, ne quod falsitatis crimen excogitare in subditos impune sibi licere credant. Sed et in eadem Suzanna divinum auxilium invocante citiusque obtinente, et generaliter omnibus invocantibus eum in veritate sese adfuturum promittit, et specialiter conjugibus cunctis fidem castitatemque debitam conjugii servantibus magnam spem beatæ remunerationis ingerit.

In utroque etiam Tobia, patre scilicet et filio, magna documenta sæcularibus cunctis in conjugio positus exhibet. In patre quidem docens ut, sicut ipse filium suum summopere præceptis divinis instruxit, ita omnes patres filios suos instruere studeant; in filio autem promittens quia, sicut ipse patris sui monita sancta implere satagens, angelico comitatu, non solum ad destinatam perfectionem duci, sed etiam ad ipsius conjugii jura peragenda edoceri, postremo quoque cum plurimis divitiis nuptialibus ditatus, ad patrem meruit sospes reduci, ita omnes filii justis parentum suorum admonitionibus obedientes, et præsentis vitæ subsidia, et æterna gaudia angelico ductu mereantur adipisci. In quo simul et illud intimatur ne quis legitimis nuptiis detrahat, quas sic angelico consilio peragi considerat. Neque enim propter superfluos et illicitos hominum appetitus instutio divina reprehendenda est,

In Moyse quoque plurima exhibet documenta, humilitatis scilicet et sapientiæ, justi zeli et providentiæ, pietatisque immense. Humilis namque nimis existit, quando Jethro consilium dante super rebus quibusdam, ipse quamvis cum Deo jugiter loqueretur, mox consensit. Quoties vero sapientiæ cæterarumque virtutum prænominatarum indicia in eo clauerint, qui breviter memorari nequeunt, prætereo,

maxime eum et in Pentateucho legentibus plana sint, pietatis solummodo ejus aliqua hic documenta ponens. Hæc igitur quanta in illo fuerit ibi dignosci poterit, cum sibi in monte constituto Dominus filiorum Israel delicta nuntiaret dicens: *Descende: peccavit populus tuus, etc. (Exod. xxxii)*, illic quippe se distractioni divinæ primo objiciens, quasi quidam defensor respondit, dicens: *Cur, Domine, irascitur furor tuus contra populum tuum quem eduxisti de Ægypto in fortitudine magna et in manu robusta? Ne, quæso dicant Ægyptii: Callide eduxit eos, etc. (Ibid.)* Deinde paulo post eadem fecit. Tertio quoque, cum iidem filii Israel murmurassent contra ipsum et Aaron dicentes: *Utinam mortui essemus in Ægypto et non in hac vasta solitudine, etc. (Num. xiv)*. Ubi videlicet apparuit gloria Domini videntibus cunctis filiis Israel, et dixit Dominus ad eundem Moysen: *Usquequo detrahet mihi populus iste? (Ibid.)* Mira ac placabili oratione iram Domini mitigavit. Quæ omnia, licet exterius et juxta litteram, Moyse deputentur clementiæ, intima tamen fide ad pietatis divinæ dispensationem referenda sunt, ut in his pastores discant quantum subditis misereri debeant.

Adhuc etiam res alias satis memoranda in Moyse videtur pensanda. Nam quamvis eum Dominus miraculis et signis præ mortalibus cunctis magnificaret, ipsique inter cætera familiaritatis verba dixisset: *Invenisti gratiam coram me, et te ipsum novi ex nomine et omne bonum ostendam tibi (Exod. xxxiii)*; multaque hujusmodi, tamen absque peccato non est inventus coram eo, ut Scriptura testatur de illo et Aaron. *Quia, inquit, non credidistis mihi, ut sanctificaretis me coram filiis Israel, non introducetis hos populos in terram quam dabo eis (Num. xx)*, ut impleretur quod scriptum est: *Quia non justificabitur in conspectu ejus omnis vivens (Psal. cxlii)*; et iterum: *Non est homo justus super terram, qui faciat bonum et non peccet (Eccle. vii)*: Deoque soli anamarteton, id est, *impeccantia* aptaretur, ut de eo legitur: *Qui peccatum non fecit nec inventus est dolus in ore ejus (I Petr. ii)*. Nemo autem in his moveatur, cum scriptum sit: *Quia cæli non sunt mundi in conspectu ejus (Job xv)*; sed attendat aliquam merito esse differentiam inter Deum et hominem.

CAPUT XIII.

Eadem doctrina Novi Testamenti exemplis confirmatur. Quomodo dæmonum tentationibus resistendum, etc.

Hujusmodi itaque exemplis de Veteri Testamento prolatis, jam vero de Novo proferamus aliqua, ubi imprimis eos qui etiam primitiæ sanctorum vocantur, videlicet sanctos infantes ab Herode trucidatos, ponere volumus; in quibus nimirum hoc videtur Christus nos docere, ut credamus quoniam, sicut iidem infantes, nec scientia nec meritis ullis suffulti, sed sola Dei gratia digni effecti sunt pro ejus nomine pati, ita omnes, in ipso regenerandi sunt, vel credituri, licet ætatis parvitate aut morum simplicitate nil videantur mereri, tamen si parvuli, et

est humiles esse student, quod est pueritiæ veræ A indicium, divina gratia efficiantur digni, vel in pace, vel martyrii palma cœlesti regno associari. Quia ergo in his infantibus omnes in se credentes piissimus Arbiter ita, ut dictum est, consolari creditur, referamus aliquod in quo nihilominus omnes perfidos arguere videatur.

Sed quid apertius ad hoc reperire valeamus quam quod de Herode super Christo fraudulenter inquirente et Judæis respondentibus legimus? Illi namque, quia dolose Christum investigare studuerunt, non solum eum minime invenerunt, sed etiam ad tantam, perfidiæ suæ causa, nequitiam perducti sunt ut et ipse Herodes, pro Christo plectendo, infantium prædictorum innumerabilia agmina necaret, et Judæi in Christi quandoque necem conspicerent. Quo sane actu omnes, qui Christum duplici corde sequuntur, increpari videntur.

Qualiter etiam tentationibus diabolicis resistere debeamus, Christus nos edocet, qui tentatori, quamvis sibi omnia nuda et aperta essent (*Hebr. iv*), tamen nullis, nisi sacræ Scripturæ verbis, respondere voluit dicens: *Scriptum est: Non in solo pane vivet homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei (Matth. iv)*. Et iterum: *Scriptum est: Non tentabis Dominum Deum tuum*. Et rursum: *Scriptum est: Dominum Deum tuum adorabis et illi soli servies (Ibid.)*. Quibus verbis omnes fideles instruuntur, ut in tentatione positi sacram semper paginam inspiciant, sacræ Scripturæ verba semper attendant. Demonstravit etiam nobis Dominus in sua tentatione quanta calliditate diabolus sacram Scripturam ad pravitatis suæ intentionem flectere conetur. Cum enim illi supra pinnaculum templi statuto suggereret, dicens: *Mitte te deorsum (Ibid.)*, mox Psalmistæ dicta, quasi ad id quod suggererat olim prænuntiata fuissent, subjunxit: *Scriptum est, inquit, quia angelis suis mandavit de te ut in manibus tollant te, ne unquam offendas ad lapidem pedem tuum (Ibid.)*. Hujusmodi igitur diabolica versutia nequaquam credenda est frustra prolata, sed exinde edocemur quanta cura nobis sit contra eandem versutiam vigilandum. Agit enim in nobis quotidie, quæ semel in Domino præsumpsit agere, tentans videlicet nos fraudulenta sacræ Scripturæ illatione in errorem aliquem inducere.

CAPUT XIV.

Contra pravam divinæ Scripturæ interpretationem, et avaritiam rapacitatemque clericorum.

Nec mirum, si Satanas sacram Scripturam simulata qualibet justa ratione ad suam nequitiam vertere valeat, qui se in angelum lucis transfiguratur. Sed quanto majori calliditate suam nequitiam contigere novit, tanto plus præcavenda est a cunctis fidelibus, maxime a sæculi iudicibus et rectoribus. Illos denique si avaritia solummodo corruerit, tantis vel sacræ Scripturæ testimoniis, vel sæculari facundia ad ea quæ injuste obtinere gestiunt, obtinenda

instruit, ut nil nisi justum videatur quidquid ab eis iniqua intentione profertur, non attendentibus ideo se hac falsitate deludi, quia nequam illum oculum, de quo Dominus in Evangelio dicit: *Si oculus tuus nequam fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit (Matth. vi)*, retinent.

Nequam profecto est oculus illa prava intentio, qua quilibet aliena appetens omni modo laborat tam scriptis quam vulgaribus judiciis, qualiter pauperes et simplices supplantans, antiqua sanctorum Patrum decreta dissipans desiderata obtineat, non attendens quod Dominus per prophetam comminatur, dicens: *Væ qui condunt leges iniquas (Isai. x)*. Et iterum: *Væ qui dicunt bonum malum, et malum bonum, ponentes tenebras in lucem et lucem in tenebras (Isai. v)*. Lucem in tenebras ponit qui sacræ Scripturæ verba perverse intelligens in erroris sui supplementum sumit, sicut hæretici multi fecisse leguntur.

Hæc autem ideo aliquid solito prolixius edidi, quia, pro dolor! agnosco nunc pene omnes rectores, tam clericos quam laicos, nil magis studere quam aliena rapere. Verumtamen clericos ab hujusmodi morbo nulla cura plus quam Scripturæ sacræ lectio sanaret, si eam studio tantum agnoscendæ veritatis suæque emendationis causa summa humilitate frequentarent, Deum jugiter pro intellectu puro exorantes. Nam qui alia intentione legere solent nullam ædificationem exinde percipere merentur, sed fit in eis quod scriptum est: *Oculos habent, et non videbunt; aures habent, et non audient (Psal. cxiii)*.

Eadem vero cæcitas, quæ clericis ex liberalis [*sic uterque cod. ; forte leg. liberalis*] scientiæ eye-nit abusione, laicis nascitur ex sæcularis sapientiæ præsumptione. Cum enim tantam peritiam dicendi quælibet et defendendi habeant, ut in eis ipsum Tullium disputantem putares, tantæque sapientiæ talentum ex Deo acciperent causa defendendi simplices et pauperes, illi econtra, o nefas! avaritiæ facibus inflammati, et ob hoc prorsus obcæcati, quorumque bona possunt devorant, ventrem pro Deo, temporalia lucra pro æterna felicitate amantes.

CAPUT XV.

D *Divinæ pietatis est virtutum et vitiorum exemplis recta docere.*

Item ne de promissionibus suis unquam desperemus, exemplis quibusdam docuit nos Dominus. Promisit denique discipulis suis simulque cunctis in se credentibus, dicens: *Ubi sunt duo, vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum (Matth. xviii)*. Quod quia semper impleat spiritaliter aliquando voluit demonstrare corporaliter. Nam cum discipulis suis ad castellum quoddam euntibus et de se colloquentibus, ipse Christus, repente apparens, ibat cum illis; sicque eorum conviator effectus, licet ab eis dubitantibus imprimis

non esset agnitus, omnibus, quæ de ipso erant, A
Scripturis instruxit.

Docuit etiam prælatos quodam exemplo non debere præcipites esse in iudicio. Nam cum quamdam mulierem in adulterio deprehensam Judæi ante illum deducerent, et pro hujusmodi crimine iudicium ipsius exquirent, non statim pro exquisito respondit iudicio, sed inclinans se aliquandiu in terra, scribebat digito (*Joan. viii*), admonens videlicet omnes fideles hoc facto ut, cum quælibet vitia proximorum conspiciunt, vel audiunt, non ante hæc reprehendendo iudicent [*uterque cod. judicare*] quam ad conscientiam suam humiliter reversi discretionis digito eam diligenter sculpant et in ea quid Conditori placeat, quidve displiceat sedula examinatione discutiant. Per inclinationem denique Jesu humilitas, per digitum discretionis subtilitas, per terram vero cor humanum, quod vel bonarum, vel malarum actionum solet reddere fructus, exprimitur.

Similiter quoque vere pœnitentibus et instanter orantibus Christus exempla dedit; pœnitentes quidem in beata Maria Magdalena, instanter autem orantes in muliere Chananæa instruens. Hæc igitur utraque exempla cunctis noviter conversis maxime attendenda sunt, quia nequitia diabolica, quamvis in omnes fideles impugnando desæviat, amplius tamen eos, quos per veram peccatorum suorum pœnitentiam et orationis instantiam ad Dominum confugere perspicit, impugnat. Unde et plures conversi tantæ impugnationis molestia gravati, desperantesque hanc in Domino posse superari, ad vitiorum consuetudinem, quasi canis reversus ad vomitum suum (*II Petr. ii*), redierunt.

In Simone etiam Mago, qui pro eo quod spiritalia dona cum pecunia comparare nisus est (*Act. viii*), nam legitur id non perfecisse sed tantummodo niti, non solum veniam nullam pro hujusmodi culpa obtinuit, sed etiam malitia maxima obcæcatus æternaque maledictione percussus interiiit. In hoc, inquam, Simone Deus omnes ecclesiastici ordinis viros instruit ne, spiritalis regiminis monarchiam pretio terreno comparare præsumentes, similia patiantur. *Semel* enim, ut scriptum est, loquitur Deus et secundo non repetit id ipsum (*Job. xxxiii*). Ideoque, quæ semel per beatum Petrum apostolum in Simone damnavit, in cunctis simul perpetuo damnat, dicens ad omnem hominem Simonis ejusdem sectatorem: *Pecunia tua tecum sit in perditione* (*Act. viii*).

Hæc igitur omnia aliaque his similia, quæ reperiri possunt tam in Veteris quam in Novi Testamenti historia, omnium fidelium sunt documenta; et in his valet admodum considerari quanta Dei sit benignitas circa homines, quibus, quid vel sibi placeat, vel displiceat, in quorundam factis dignatur jugiter intimare.

CAPUT XVI.

Ostenditur exemplo Christi per faciliora et planiora ad difficiliorum et obscuriorum cognitionem progrediendum esse.

Heinr. Quamvis sint sancta et necessaria vitæ, quæ jam protulisti, documenta, ardore tamen solutionis, quam exquiro, videntur tædiosa. Unde et hoc mihi quæso reserari cur in his velis tam diu immorari, quasi illa, quæ petii, quæstionis propositæ dicta prorsus omittens?

O. Ipsius Domini nostri Jesu Christi verbis respondeo: *Quod facio, tu nescis modo, scies autem postea* (*Joan. xiii*).

H. Sanctissima quidem verba audio; sed quod tendant, ignoro.

B O. Dicam. Ubicunque igitur obscura, vel ignota, vel difficilia simplicioribus et idiotis sunt tradenda, prius aliqua plana et cognita constant edocenda, ut, in his assuefacti, ad incognita et obscura facilius capessenda quandoque instituantur. Hunc namque morem Dominus tam in operibus quam verbis suis observans et ea, quæ nuperrime protuli, et alia infinita edidit dicta.

Et ut ita esse perspicacius intueri valeas, verbi propositi sententiam in medium proferamus. Petro itaque interrogante et dicente Christo: *Tu mihi lavas pedes?* respondit ipse et dixit: *Quod ego facio, tu nescis modo, scies autem postea* (*Joan. xiii*). Cumque nil plus de hujus solutione verbi adderet, sed lavans discipulorum pedes opere verba incognita exposuisset, tunc demum quid verba, quid opera talia significarent intimavit, dicens: *Scitis quid fecerim vobis? Vos vocatis me, Magister et Domine, et bene dicitis, sum etenim. Si ergo ego lavi vestros pedes Dominus et Magister, et vos debetis alter alterius lavare pedes. Exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita et vos faciatis* (*Ibid.*). Quibus nimirum verbis aperte demonstratur quia si ignota præcepta absque exemplis factorum, vel verborum proferret, fragilitas humana nequaquam caperet.

Sicut igitur hic documenta sua præmissis factorum argumentis Dominus noster Jesus Christus expressit, ita etiam alibi sæpissime verbis argumentosis ostendit. Sicut, cum Judæorum novissima prioribus pejora demonstraturus esset, prius de immundo spiritu ab homine exeunte et iterum cum aliis spiritibus nequioribus revertente, quoddam similitudinis argumentum sumpsit; sicque postea intulit, dicens: *Sic erit et generationi huic pessimæ* (*Matth. xii*). Item, quando intimare voluit quomodo unusquisque fratri suo ea quæ contra eum commississet dimittere deberet, argumentum similitudinis quoddam de rege, qui voluit rationem ponere cum servis suis, præmisit; sicque demum subjunxit, dicens: *Sic et Pater meus cælestis faciet vobis, si non remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus vestris* (*Matth. xviii*). Item, quando explanare voluit quale gaudium in cælo sit super unoquoque peccatore pœnitentiam

agente, similitudinem quamdam de ove perdita et inventa præmisit; sicque postea intulit dicens: *Ita gaudium erit in cælo super uno peccatore pœnitentem agente (Luc. xv).*

Cum ergo Dominum nostrum, qui in omnibus, prout possibilitas permittit, imitandus est, audias obscuris planiora toties præmisisse, ne mireris, cum me audieris quæstionis obscurissimæ solutionem differentem, facilioribus te prius instruere documentis. Ad hæc etiam denuntio quia, nisi illa verba judiciale Domini, quæ utcunque sentiri et promi possunt, diligenter auscultas, attendens videlicet quam justa et vera, quamque necessaria existant, facillime in his quæ obscuritatis conteguntur nebula, infidelitate, vel dubitatione delinques aliqua. Neque enim sicut corporalia, quæ solo intuitu dignoscuntur, ut, sol, ignis, terra, aqua aliaque his similia, ita spiritulia atque divina comprehenduntur. Sed et hoc jugiter attendendum intimaque fide retinendum quia gratia divina omnia excedat merita humanarum virtutum.

CAPUT XVII.

Proponitur quæstio de quatuor speciebus divinorum judiciorum.

Heinr. Mira sunt quæ audio, quia, velut incantationibus quibusdam, ita me attonitum efficiunt ut, cum prius animo impatienti quæstionis cujusdam solutionem a te exigerem, nunc, cogar eam relinquere et alia quædam obscura proposita ardore simili investigare. Atque utinam ex hujusmodi investigatione ad superiora priusque exquisita induci merear!

Othl. Fiet profecto quod optas, si tamen in istis quæ prius dicenda sunt studiosus diligensque auditor existas.

H. Grates omni modo tibi propter tanta rependo. Nunc igitur, cum tantam curam habeas nostri, solve quæ nuperrime proposuisti: quæ sint videlicet judiciale Dei justa, quæ necessaria, quæ etiam ita sint occulta, ut nullo modo agnosci valeant.

O. Faciam ergo quantum ipse annuit qui omnia bona tribuit.

Cum itaque audieris, vel legeris quia judiciale Dei justa et vera necessariaque sint, attende imprimis quid justum verumque ac necessarium usibus humanis sentiatur. Neque enim Deus hominem, quem ad imaginem suam plasmavit, ita insensibilem reliquit ut hæc aliquantulum investigare et intelligere non possit. Cumque singula discussis et inveneris Deo ita redde ut possimum inventio docet esse. Nam supra nosse nihil exigit arbiter a te. Sed ut de his latius aliquid disseramus, omne justum etiam verum est omneque verum justum. Justum quoque et omne verum necessarium constat. In hoc tamen distant, quia omne justum et verum solummodo ad Deum, necessarium autem ad creaturam referendum est. Nullo enim indiget Deus; Deo autem omnis creatura indiget.

His ergo prolatis aspiciamus qualiter judiciale Dei.

quæ generaliter omnia justa et necessaria sunt, specialiter tamen quædam justa, quædam vero necessaria quædam justa simul et necessaria, quædam etiam occulta dicantur. Eaque omnia in quatuor species distinguentes, de singulis, quantum Deus largiri dignatur, dicamus, ponentes in prima specie justa, in secunda necessaria, in tertia justa simul et necessaria, quæ etiam omnia existunt manifesta, in quarta autem specie, occulta. Cætera ea, quæ manifesta dicimus judiciale, judiciis quibusdam valent agnosci; justa quidem ex præcedentibus, necessaria autem ex subsequentibus. Illa vero dicimus occulta quæ nec ex præcedentibus nec subsequentibus causis probare valent quæ sint et quomodo sint, sed tantummodo credenda sunt justa, ideo videlicet quia, cum Deo futura quasi præterita sint nota, juste de utrisque potest judicari.

Inter hæc quoque summopere intuendum est quod more humano justum, vel necessarium dicatur. Neque enim Deo aliud genus loquæ novimus præbere, nisi quod scientia humana solet habere, quia et ille quoties nobis aliquid innuit, cloquii nostri more promit.

H. Licet sint obscura quæ dicis, dulcia tamen moraliaque videntur convenientia sermonis. Unde quod cœpisti, prosequere, quoad usque valeam intelligere.

O. Jam diximus quod omne justum, etiam verum, omneque verum justum sit, et quod omne verum et justum necessarium sit, et, quot speciebus omnia judiciale Dei differant, quoque modo singula probentur. Et quia non nisi humana loquela de Deo loqui novimus, nunc videamus quid apud homines justum, vel necessarium dicatur, ut per justitiam humanam judiciale divina agnoscere valeamus sicque singulas judiciorum divinorum species propositas exemplis additis approbemus.

CAPUT XVIII.

Quæ inter homines sint justa et necessaria, occulta, vel manifesta, etc. Quæ in Deo.

Justitia namque humana est ut unusquisque judez, vel rector ea quæ iniqua sunt sub jure suo, aliquo, quatenus emendentur, manifesto præmoneat judicio, ut, si forte transgressio quælibet postea facta fuerit, nullus se de ignorantia valeat excusare in subsequenti judicio, eoque licentius et justius puniendi habeat potestatem, quo punienda et devitanda præmonebat. Justitia quoque humana est ut dominis servi parentibus filii obedientes sint et subditi, cæteraque multa, quæ memorari nequeunt. Quæ tamen omnia ideo probantur justa, quia tam humanitas quam divinitus instituta sunt atque præcepta.

Necessaria autem dicuntur Dominicæ incarnationis, passionis, resurrectionis et omnium, quæ in hoc mundo, vel verbis, vel operibus Dominus exhibuit, dispensatio; sed et aeris temperies, solis splendor, ignis calor, victualium rerum substantia, rectorum potentia, pauperum cura, servitutis impensio, nuptiarum copula, totius disciplinæ studia, et quæcunque

infirmas, vel fragilitas humana exigit: sed et persecutiones, tentationes ipsaque scandala necessaria sunt, Domino dicente: *Necesse est ut veniant scandala* (Matth. xvii). Inter quæ omnia maxime constant necessaria contemplatio divina, quæ ita proponitur cunctis ut de ea, quasi ipsa sola sit necessaria, dicatur a Domino: *Porro unum est necessarium* (Luc. x)

Quæ nimirum cuncta, quia non Deo, sed hominibus sint necessaria, luce clarius est. Verumtamen, quia omnia a Deo pro nobis ordinata justa sunt, justa sunt ergo omnia prædicta necessaria. Ex eo quidem justa, quia a Deo ordinata; ex hoc vero necessaria, quia sine his subsistere nequit conditio humana.

Quæcunque etiam solatia, vel præsidia mundo per judicia divina exhibentur, ideo dicenda sunt necessaria quia non ita per humana contingunt merita ut possint nostra a parte dici justa [Cod. Cruc. ut possint non apte dici justa], id est, juste et ex debito nobis concessa; sed sola Dei providentia atque clementia necessitati humanæ prævidentur profutura. Omne enim justum ex Deo super homines factum, ex aliquo merito, vel debito eorum præcedenti accedit. Necessarium vero dicendum est quod nullis præcedentibus meritis, sed sola Dei gratia obtinetur.

Justum quoque omne, pro eo quod Deus et justus et bonus est, bonum; necessarium vero, quia tam ex malo quam bono accedit, non solum bonum, sed etiam malum dici potest. Nam mendacium, quod absque dubio malum est, invenitur sæpissime necessarium. Omnis quoque culpa per se constat mala; sed ad bonum in homine faciendum tunc erit necessaria, cum quis elatus, vel propriæ fragilitatis ignarus in eam corruens, et inde quid sit dicens ad mallora conversus fuerit. Sicut de sancto Petro multisque aliis legitur, qui ideo dispositione divina permissi sunt graviter delinquere, ut et ipsi per fragilitatis suæ experimenta discerent quid essent et aliis peccantibus compati scirent. Hoc igitur modo malum constat esse necessarium.

Verumtamen omne malum nobis necessarium, ex eo quidem quod est malum, inde humanæ prævaricationis insinuat meritum; ex qua autem sit necessarium, inde divinæ pietatis constat argumentum. Unde et omnia gratiæ divinæ dona, quæ tanta sunt ut ea nullus valeat promereri, quamvis in dispositione divina dicantur justa, ubi justum est omne pium, piumque omne justum, necessaria potius quam justa a nobis sunt dicenda.

Sed ut hoc aperdius clarescat, assumenda sunt ex judiciis humanis exempla. Quotiescunque igitur iudex quilibet reum quemlibet districte pro nequitia sua puniri fecerit, tam a punito reo quam a puniente iudice justum iudicium factum esse dici valet. Cum vero cuiquam reatum dimittens misereri iudicaverit, ipse quidem iudex alique dicere valet quia juste idem, pro pietatis suæ justitia, misertus fuisset et peperisset reo. Cui autem facta est miseri-

cordia non convenit dicere juste se eandem misericordiam percepisse, sed necessario, vel gratuito iudicis dono. Ne forte, si misericordiam adeptam justitiæ meritoque suo deputaverit, iudicis pietati derogare videatur

Idem de Dei gratia sentiendum est. Qui enim scriptum est: *Omnes peccaverunt, et egent gloria Dei, justificati gratis per gratiam ipsius* (Rom. iii). Ideo nullus debet dicere, vel credere eandem gratiam Dei se promeruisse. Alioquin non esset gratia, si ulli fuisset debita.

Quia igitur satis est dictum quid justum sit, vel necessarium ex justitia humana, nunc consideremus quæ sit divina. Nam de necessitatibus humanis nulla erit similitudo ad divina, Justitia autem humana superius est aliquatenus memorata, sed hoc iterum commemorare volui [cod. S. Cruc., hic it. commemo]. Denique supradictum est justitiam humanam hujusmodi esse ut omnis iudex et rector ea crimina quæ lege aliqua præmonuit ne fierent, perpetrata licenter punire possit. Quæ scilicet justitia si subtiliter pensatur, in omnium sapientium conscientia reperitur. Quamobrem cum nullius sapientis conscientia de hac dubitet justitia, necesse est eandem nos scire divino reddendam esse iudicio, ut, sicut homo præpotens iniquitatem contra præcepta sua perpetrata quolibet iudicio solet punire, ita et Omnipotens omnem nequitiam contra legem suam, quæ vel ex naturali ingenio, vel qualicumque indicio indita est homini, effectam justo iudicio, prout vult, valeat emendare.

H. Hinc sapiens quisquam dubitare minus valet unquam.

CAPUT XIX

Exempla primæ speciei divinorum iudiciorum; quæ dicuntur justa.

Othl. Cum ergo juxta rationem prædictam justitia Dei aliquatenus queat inspicere, libet modo, prout possum, ea quæ te instigante pollicitus sum de iudiciis divinis declarare, quæ videlicet specialiter justa, quæ specialiter necessaria, quæ justa simul et necessaria quæ occulta etiam dicantur quibusque iudiciis hæc singula agnoscantur. Sed quoniam eadem iudicia in quatuor species distincta promissimus exemplis probare singula, in primis primæ quoque speciei dicamus exempla. Scriptum igitur nosti quia Sodomorum et Gomorrhæorum urbes subversæ sunt iudicio divino?

H. Scriptum profecto novi quia subversæ sunt iudicio Dei.

O. Potes autem scire quomodo idem iudicium fuerit justum?

H. Minime, nisi in hoc quod iudicium Dei semper justum esse credo. Aliter namque quomodo, vel in hac subversione, vel ubi justum sit, ignoro; unde precor ut tu, qui hæc proponebas, denudare studeas.

O. Nonne subversionem urbium prædictarum reperire potes aliqua divinæ pietatis admonitione præventam esse?

H. Nequaquam, ut reor. Nam nullus divinæ legis monitor, vel prædicator, illuc præmissus fuisse legitur, sed pridie quam subverterentur, duo angeli venisse dicuntur, ita referente Scriptura: *Venerunt, inquit, duo angeli Sodomam vespere sedente Loth in foribus civitatis (Gen. xix).*

O. Lege cætera, quæ sequuntur, et invenies forsitan judicia Dei, quæ ibidem completa sunt, præmonitione aliqua denunciata, ideoque vera et justa. Neque enim a memoria tua debet evelli quid supra dictum sit esse justum causaque justæ. Quamobrem diligentius Scripturæ memoratæ sequentia intueri, et reperies cognitione aliqua quam justa fuerint judicia Dei in urbibus supradictis facta.

H. Quæ me jubes reperire nequeo: ideoque tu profer. quæso.

O. Nonne, post ea quæ præmisisti Scripturæ verba, scriptum est: *Egressus itaque Loth locutus est ad generos suos, qui accepturi erant filias ejus, et dixit: Surgite, egredimini de loco isto, quia delebit Dominus civitatem hanc. Et visus est eis, quasi ludens loqui? (Ibid.)*

H. Scriptum profecto ita esse recolo: sed quomodo per hæc verba judicia divina probari valent justa?

O. Possunt plane. *H.* Quomodo? *O.* Ex hoc utique quia: cum Lot quosdam egredi de loco illo præmonisset et delendam civitatem esse ipsam prædixisset, omnes, qui hæc dicta Lot audierunt, admoniti sunt ut judicia Dei intimata evaderent. Sed quoniam prædictam imminentemque subversionem noluerunt credere, patet profecto eos flagitia sua nec poenitere velle. Quæ de colligitur et probatur justum verumque esse Dei judicium, quod non ante, sed post monita neglecta delevit loca prædicta.

H. Jam plenius agnosco quid sentiendum sit de justo judicio. Verumtamen huic videtur quiddam obistere in eadem subversione. Nam omnes ibi nequaquam sunt præmoniti; omnes vero, exceptis his qui cum Lot exhibant, leguntur fuisse damnati.

O. Judicium divinum non, ut humanum plerumque, errat. Quamvis enim Deus, priusquam quemlibet moneat, si cujus monitis obtemperaturus sit præsciat, quosdam tamen perituros ideo ad poenitentiam præmonet, velut ignarus, ut in ipsa admonitione cassata hominibus ostendat quia in cæteris judiciis, quæ non ostendit, minime errat. Probavit namque in his, qui moniti non sunt conversi, quia etsi omnes admonerentur eadem essent facturi. Quod nimirum ita esse aliter etiam probatur. Nam priusquam duo angeli Sodomam venissent, cum Abraham colloqui ipsique Sodomorum et Gomorrhæorum peccata denunciare dicuntur. Pro quibus cum Dominum unice suppliciterque diu exoraret, pot plura orationis verba intulit, dicens: *Quid si inventi fuerint inter illos decem justæ? Cui respondens Dominus, ait: Non delebo propter decem (Gen. xviii).* Ecce Dei verbis quid venturum foret

audis. Nam quos præscivit incorrigibiles, in paucis probavit omnes.

H. Quid mihi dubietatis super hac sententia, inhæsit, aperta ratio dissolvit. Videntur enim mihi, modo omnia, quæ de justo Dei judicio in prædictarum urbium subversione facto dixisti, tam lucida ut mirer quod non egomet per me ex circumstantia Scripturæ eadem sentirem. Jure igitur legitur, juracantatur: *Justus es, Domine, et rectum judicium tuum (Psal. cxviii).* Et illud: *Justæ et veræ viæ tuæ Rex sæculorum (Dan. iii).*

O. Sentisme et hoc, an ex præcedentibus, vel subsequentibus causis dicatur justum prædictum Dei judicium?

H. Sentio jam plane quia, juxta sententiam tuam, unumquodque judicium manifestum ex præcedentibus probari valet justum.

CAPUT XX.

Deus in quibusdam manifestis judiciis ostendit quam in occultis juste judicet.

Othl. Visne aliud exemplum propalari, ex quo judicia Dei similiter valeant probari?

H. Volo omnimodisque depono, quia quanto apertius præterita declarasti, tanto avidiorem me ad futura præparasti. Condelector namque in his quæstionibus ac solutionibus, ut illam, quam summo-pere expetii, libeas, quoad usque velis patienter præstolari. Prosequere ergo inchoata, quia plura proposuisti explananda.

O. Potesne attendere illud Dei judicium, quod in mari Rubro circa Pharaonem omnemque ejus exercitum legitur factum, quomodo sit justum?

H. Ut arbitror, possum; alioquin indagatio præterita incassum videretur facta.

O. Unde, rogo, maxime patet justum.

H. Ex multimodis prodigiis, et signis plagisque præcedentibus. Sed et si quid justissimum plus valet quam justum, justissimum illud dico judicium, quod tanta præcesserunt monita signorum.

O. Optime dixisti. Nam quo plus fuerat justum, tanto districtius perculit Ægyptum. In hujusmodi etiam judicium quandoque casuros scito, quicumque infirmitate, vel qualibet correptione a Deo præmoniti, a vitiis suis nolunt converti.

H. Justissimum prorsus judicium videtur, quod in eos, qui pietatis monita spernunt, exercetur.

D. Duobus igitur exemplis prolatis addamus et tertium, ut evidenter agnoscas quomodo judicia divina comprobentur justa. Ad quod congregatio Core, Dathan et Abiron, sed et omnes filii Israel, qui egressi de Ægypto perierunt in deserto, deputentur. Qui simul omnes justo judicio Dei probantur damnati, quia leguntur omni modo correpti et præmoniti.

Inter hæc etiam magnopere pensandum est quis et hoc justum Dei judicium intelligi valet, cum quilibet, vel naturali ingenio, vel scientia quæcunque divinæ legis præmoniti, sed non conversi, damnantur, sicut illi qui in prima mundi ætate diluvio

perierunt. Hi enim omnes, quoniam necdum prolata est lex ulla, naturali tantummodo ex scientia damnati sunt. Unde et Apostolus : *Revelatur, inquit, ira Dei super omnem impietatem hominum, quia, quod notum est Dei, manifestum est in illis. Deus enim illis manifestavit. Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur* (Rom. 1). Quod scilicet ita esse alibi idem Apostolus apertius declarat, dicens de quibusdam naturaliter sapientibus : *Cum enim, inquit, gentes, quæ legem non habent, naturaliter quæ legis sunt faciunt, ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis* (Rom. 11).

Hujusmodi etiam ratione illud ultimum tremendumque Dei iudicium probatur justum, quia variis correptionibus et monitis constat prædictum. Unde et Psalmista dicit : *Deus manifeste veniet* (Psal. XLIX). Quidquid autem manifestum sit iudiciis profecto variis probatur prænuntiatum.

Nonne ergo per hæc omnia perpendis quia differentia congrua appellantur, illa iudicia justa, quæ præcedit admonitio, vel correptio aliqua?

H. Ex quo super his disserere cœpisti, jugiter eandem differentiam, licet hucusque inauditam, tantam reputavi ut eam sacræ Scripturæ necessariam esse dicam. Quid enim per hoc pensari potest quod in Scriptura sacra toties dicatur, iudicia Dei justa nisi ut subaudiatur aliqua differentia causa? Sensus non est omnino reprobandus.

CAPUT XXI.

De secunda specie divinorum iudiciorum, quæ dicuntur necessaria.

Othl. Talis sensus non est omnino reprobandus. Proinde quia exemplis sufficientibus jam constat declaratum quomodo agnoscantur iudicia justa, studeamus etiam declarare quæ sint necessaria, sub specie secunda, distincta. Sed primum rogandus es si quidquam absque nutu et providentia Dei credas geri?

H. Nihil omnino; quia, sicut a sancto edocemur Augustino, nihil fit visibiliter ac sensibiliter quod non de invisibili atque intelligibili [sic uterque cod.] summi imperatoris aula aut jubeatur, aut permittatur.

O. Cum ergo hæc attende ea quæ de Joseph patriarcha leguntur, qualiter scilicet suorum malitia fratrum ita contra eum invaluerit ut, vix a morte ereptus, venundaretur, sicque in Ægyptum duceretur. Cumque hæc et alia, quæ de eo Scriptura narrat, animo revolveris afflictiones videlicet varias et quomodo post interpretationem somniorum ob prædictæ famis metum obtinuerit totius Ægypti principatum, et deinde fratres, ob imminentis famis refugium ad se venientes, frumento consolatus fuerit, qualiterque ad extremum patrem progeniemque simul omnem ad se venientem a famis interitu liberaverit, quid aliud quam necessaria hujusmodi iudicia Dei confiteberis?

H. Ita profecto necessaria hæc omnia mihi

videntur ut, nisi hoc modo pietas divina per Joseph provideret, non solum pater fratresque ejus, sed etiam Ægyptus tota periret.

O. Hæc omnia igitur, quæso, ex præcedentibus an subsequentibus iudiciis pensari valent?

H. Nullum sane meritum Joseph ex Scriptura reperio tale quod providentiam tantam potuisset obtinere. De fratrum vero meritis hoc evenisse incongruum est vel autumare, cum Scriptura narret his valde contraria. Refert enim quia post mortem patris venerint ad Joseph fratres ejus, et proni in terram dixerint : *Servi tui sumus. Quibus ille respondit : Nolite timere. Num Dei possumus resistere voluntati? Vos de me cogitatis malum, et Deus vertit illud in bonum : ut salvos faceret populos multos* (Gen. L.)

O. Cum ergo tam necessaria divinæ pietatis iudicia ex nullis præcedentibus meritis, vel iudiciis probare queamus, quid, nisi ex subsequente vel apparente Dei gratia, probanda sensemus?

H. Merito, ut dicis, pietatis divinæ providentiæ solummodo est deputandum quod nulla provisio præcessit hominum. Sed et hoc video notandum quia Deus omnipotens tam ex malis quam ex bonis operatur sua beneficia.

O. Gaudeo quia nequaquam in superioribus frustra laboravi. Audio enim citius te modo sentire quibus iudiciis iudicia probentur divina, unde propositis alia addamus exempla.

H. Deo gratias, quia hæc omnia ita valent demonstrari exemplisque comprobari.

O. In Daniele igitur huic simile invenimus. Nam cum eum Nabuchodonosor rex una cum sociis suis cunctisque sapientibus Babylonis propter indiscussam somnii interpretationem perdere decrevisset, tunc ipse sociique ejus, Ananias videlicet, Misael atque Azarias gratiam divinam invocabant, ut sacramento somnii revelato non perirent. Orantibus ergo simul, Danieli, qui inter ipsos Deo maxime placebat, revelatum est somnii mysterium. Quo patefacto, non solum ipse cum sociis, sed et omnes, qui pro eadem re interfici juebantur, mortis decreta evaserunt. Per eundem quoque Danielem multa his similia operatus est Deus iudicia, constituens eum quasi murum suis et terrorem alienis.

Quæ nimirum omnia, quia nulla providentia humana, sed sola Dei clementia, necessitatibus humanis consulens inæstimabiliter providit, merito non ex præcedentibus, sed subsequentibus causis probari dicuntur. Sicut enim nemo, nisi solus Deus, hujusmodi necessitates prævidit, ita hanc mortalium nullus providere potuit. Unde necesse est ut hujusmodi iudicia ex solo necessitatis adjutorio, quod a solo Deo procuratur, subsequente clarescant.

H. Apertissime igitur hæc superiori sententiæ conveniunt, quibus probatur quanta Deus provideat sapientia, non solum suorum, sed etiam alienorum, id est, infidelium salutem. Quia ergo sæpius in Scriptura sacra reperitur, quantum gratia divina

per fideles suos infidelibus misereatur, nunquid A potest usquam reperiri, si per infideles fidelibus aliqua beneficia dignetur largiri?

CAPUT XXII.

Labor infidelium fidelibus proficit et prodest.

Othl. Maxima utique dona Dei inveniuntur ab infidelium pravorumque labore fidelibus concessa, si diligenter fuerint exquisita. Omnis namque septem liberalium artium scientia, qua nihil in rebus humanis præstantius est, per infideles dicitur primitus prolata. Hoc autem ideo divinæ pietatis dispensatione factum esse credo ut pro scientiæ tantæ investigatione non opus esset fidelibus, in divino cultu laborantibus, nimis laborare, sed tantummodo de investigata, quantum necesse esset, percipere, aut, quia superflua multa sunt in ea, haberent quid pro Dei amore tam respuerent quam eligerent.

Non solum enim philosophia spiritualis, sed etiam carnalis vario modo necessaria consistit. Primo quidem, ut ex ejusdem carnalis consideratione et oppositione, spiritualis clarior potiorque esse probetur. Secundo, ut prudentes quippe habeant quod Dei pro amore contemnant. Tertio, ut stulti quique habeant quo quid sint ostendant. Deo enim placuit hoc omnimodo providere ut tam stulti quam sapientes haberent in quo, suam qualitatem ostendentes, et aliis et sibi noti fierent.

Sed his omissis ad proposita revertamur dicta, duobus prædictis tertium adjungentes exemplum, in quo Esther reginam venerabilem assumere volo. Sicut enim Joseph in Ægyptum et Daniel in Babyloniam ductus, uterque a Domino prædestinatus est salvator multorum, ita et hæc, assumpta in matrimonium regis Assueri, salutem obtinuit Judaici populi contra Aman, crudelissimum hostem Judæorum.

H. Quanta concordia hæc superioribus respondeant, et per Dei gratiam, Scripturæ verbis agnosco et tua attestazione approbo. Jam enim magis ac magis attendo quia illa judicia censes dici specialiter necessaria, quæ non solum, nullis præcedentibus meritis humanis, sed etiam e contrario ex malis orta, in bonum convertuntur Dei gratia. Illa vero specialiter justa, quæ admonitione aliqua puniendos præcedentia, sed non ædificantia, ultionem inferunt dignam.

O. Ita profecto, ut asseris, censeo. Nam ut dissimiliter debeant appellari, differentiæ ipsius ratio edocet.

CAPUT XXIII.

Quæ quam sint illa Dei judicia, quæ justa simul et necessaria dicuntur?

Sed quia differentiam, quæ inter justa et necessaria Dei judicia videtur esse, exemplis sufficientibus monstravimus videamus etiam quæ illa sint quæ justa simul et necessaria dicuntur. Quæ videlicet sub tertia specie distinximus, eaque nihilominus exemplis subjunctis approbemus.

Et primum quidem de primo parente ponamus exemplum. Ipsi namque a Deo præceptum fuerat ut se a ligni vetiti esu abstineret. Ille vero cum huic præcepto non obediret, inter alia damnationis genera, quæ pro tanti præcepti transgressione meruit, peccatum originale generando cunctis suis posteris attulit. Tale ergo supplicium sortitus est primus homo per justum Dei judicium.

Ecce audisti justum Dei judicium. Quod ideo probatur justum, quia non ante, sed post præceptum Domini neglectum, constat illatum. Nunc autem diligenter attendas quomodo idem judicium factum sit necessarium.

Ejusdem namque primi parentis posterum, id est omne genus humanum, quod ad vitam æternam est prædestinatum, agnoscens se in iniquitatibus conceptum et procreatum omnimodaque fragilitate circumdatum, fugit ad conditorem, postulans ab eo sententiæ hujus absolutionem. At ille, omnia juxta congruam temporum seriem hominumque qualitatem disponens, primo quidem per legalia præcepta, deinde per varia prophetarum documenta salutis humanæ jura instituit. Cumque per hæc multis præstaret dona salutis, novissime Filium suum sibi coæternum, in carnis peccatricis similitudine ex Virgine procreatum, pro omnium restauratione mortalium dignatus est mittere. Qui scilicet veniens omnes ad se confugientes suscepit, vitæ præceptis instruxit, et incorruptibilem honestissimumque regenerandi modum statuens, non solum in maturiori ætate positos suæque doctrinæ capaces, sed etiam in infantia constitutos vivendique prorsus ignaros hac regeneratione adeo extulit ut filios Dei vocaret et, post temporalem, vitam æternam promitteret.

Sicque factum est ut judicium Dei, quod ex præcedenti transgressione protoplasti inferebatur justum, subsequente gratia Dei, fieret necessarium, quia videlicet depressi et humiliati sunt per hoc homines ne, vel naturali dignitate, vel peccandi impunitate sese extollentes, instar angelicæ naturæ, in æternum perirent. Prebavit namque Deus in angelis peccantibus quia sicut ipsi, timore nullo constricti, damnationem perpetuam superbiendo meruerunt, ita et homo, si timore aliquo non constringeretur, eandem mereretur. Unde constringendus erat timore tali quo et gratia Dei semper egere ostenderetur et ad eam fugere jugiter compelleretur.

Timoris autem tanti causa nulla potuit esse alia, nisi pœna aliqua. Neque enim quidquam aliud quam pœna timetur; pœna vero est culpa infici, fragilitate deprimi. Quapropter quod Deus hominem, vel originali, vel quolibet peccato permisit implicari, nihil aliud sentiendum constat nisi ut eum hoc modo humiliaret et salvaret. Non enim homo salvatur, nisi humilietur. Humiliari autem nequit, nisi aliud vereatur. Vereri etiam non potest, nisi se sentiat aliqua pœna, vel jam inclusum, vel cito posse includi.

Hæc igitur omnia videntur ita connexa ut præce-

dentia subsequentium sint causa. Nisi enim pœna A præcedat, timor non sequitur. Similiter nisi timor præcedat, humilitas non sequitur. Sic etiam nisi humilitas præcedat, salutis æteruæ gloria non sequitur. Unde et nonnulli, quanto plus superbire solent, tanto gravioribus culpis, ut humiliantur, implicari indigent. Per humilitatem ergo redeundum est homini ad patriam, unde discessit per superbiam.

H. Quam ratio dulcis et ad omnia verba fidelis! Experior certe tam præclara ratione quod Deus, tam mala permittendo quam bona præstando, clementissima semper ergo omnes in se credentes utatur intentione. Hæc itaque Psalmista attendit, cum dixit: *Fidelis Dominus in omnibus verbis suis; et sanctus in omnibus operibus suis (Psalm. CXLIV)*. Sed et Apostolus eadem attestatur, dicens: *Conclusit Deus omnia in incredulitate, ut omnium misereretur* B (Rom. xi). Quis ergo imperitorum tantam sperare potest Dei clementiam ut tam in infimis quam in optimis rebus ostendat illam?

O. Gaudeo quia tam efficaciter prolata sentis ut etiam aliorum his similium reminiscaris. Ideoque nihil hio immorantes ultra progrediamur.

CAPUT XXIV.

Evæ exemplo data doctrina confirmatur.

Superiori itaque sententiæ proximam et sensu et loco, modo in exemplum ponere volo, Evam scilicet omnium mortalium matrem. Quæ, cum prior præcepta Dei sprevit et continuo idem facere viro suo suggestit, priori quoque et graviori punita est supplicio, ut ex hoc etiam quam justus iudex sit Deus sentiatur iudicio. Dictum namque est ei: *Multipli-* C *cabo sermone tuas et conceptus tuos; in dolore paries filios, et sub viri potestate eris, et ipse dominabitur tui (Gen. iii)*. Sic ergo punita est mulier prima, quoniam prior præcepta contempsit divina. Quod nimirum quam justum fuerit ut scilicet præsumptio major, eo enim major quo prior, majori quoque subjaceret supplicio in omnium cordibus sapientium scriptum. Proinde cum sit notum quomodo ex præcedenti culpa in Evam illatum sit justum Dei iudicium, attende, precor, ex subsequentibus quomodo idem iudicium fuerit necessarium. Ubi rogo, plures, vel saltem duo homines simul commorantes, pacifici possunt esse unquam, nisi alter alteri subdatur?

H. Nusquam omnino.

O. Unde erat necesse ut homines, etiam primi, redderentur pacifici et subiceretur alter alteri. Sed hujus subjectionis materia, gravior mulieris existit culpa. Illa enim plus debuit subdi, quæ plus egit peccati. Quamobrem satis patet quia justum iudicium Dei in illam illatum constat necessarium. Neque enim primi homines aut scirent, aut forsitan vellent hac ut invicem subjectionis concordia, nisi aliqua divinæ dispensationis compellerentur causa.

Similiter in dolore et labore puerperæ justum simul ac necessarium Dei iudicium inspicitur. Justum quidem, ideo quia dolore et laborare meruit: neces-

sarium vero, quia sine eodem labore et dolore nulla proles humana nutriri valet. Sed ne omnis mulier hac se lege constrictam quereretur, apposita sunt præconia virginitatis et continentiae, dicente Apostolo: *Qui matrimonio jungit virginem suam, bene facit; et qui non jungit, melius facit (I Cor. vii)*.

Est etiam aliud in hac dispensatione notandum quia, cum ex mulieris primæ peccato tanta fuisset orta subjectio, nulla deinceps mulieribus relicta est querimonie occasio, quasi injuste fuissent viris subjectæ. Sed ex unius peccantis merito argumentatur omnes idem meruisse. Et sicut Deus, in eadem mulieris primæ culpa tanta subjectionis et humilitatis bona operatus necessaria, nullum gloriandi locum dedit eidem mulieri, quasi de suis meritis, tot bona provenirent, ita in omnibus hominibus, per quos iudicia sua exercet, agere solet, hoc semper providens, per bona quæ operatur in illis, ut nemo de suis meritis gloriari possit.

H. Quantæ auctoritatis videantur ista, quæ etiam modo protulisti, nullo possum sermonis indicio propalare. Magnum enim quiddam et notitia communi necessarium sentio in his latitare. Cæterum quia simillima quæstionis meæ verba jam memorasti, dum videlicet ex unius peccantis mulieris merito omnes dixisti mulieres subjectionem meruisse, precor ut ad hujusmodi quæstionem solvendam studeas properare.

O. Patienter præstolare, quia citius audies me inde dicturum quantum mihi Dominus dignatur præstare.

CAPUT XXV.

Exemplo Judæ proditoris idem roboratur et declaratur.

Duobus enim jam dictis, tertium restat exemplum de iudiciis, quæ dicuntur justa simul et necessaria. Nec non, quæ sint occulta Dei iudicia, prius est dicendum; quæ in specie quarta proposuimus distinguenda. Sed quod prior ordo exigit, prius quoque dicamus, exemplum videlicet propositum; ad quod explanandum, tremendum de Juda apostata ponam iudicium. Hoc namque duobus modis justum dici valet. Uno quidem, quia cum cæteris apostolis in omnibus bonis edoctus, postea in tantam malitiam cecidit ut ipsum auctorem vitæ morti tradere præsumeret; alter vero modus ex ipsis Domini verbis, quæ ad eundem Judam dicta sunt, pensari valet. Quantum autem necessarium fuerit idem iudicium hominibus cunctis, pro quibus est mirabiliter ordinatum, et nemo dicere valet: et tamen omnibus patet.

Quæ duo contraria de uno eodemque iudicio ideo protuli quia tam magnum est ut nemo dicere sufficiat et tam manifestum ut nulli opus sit dicendum. Quapropter nihil inde plus referendum videtur nisi forte pro excitanda memoria velis aliqua.

H. Licet hujusmodi historiam ex Evangelio sciam, desidero tamen ex te audire, quia dulcissimum est

hoc repetere quod fidelibus cunctis præstat semper vivere.

O. Cœnantibus namque discipulis ait Jesus: *Amen dico vobis quia vestrum unus me traditurus est* (Matth. xxvi). Mox contristatis illis et interrogantibus quis esset, respondit eis dicens: *Qui intingit mecum manum in paropside; hic me tradet, etc.* (Ibid.). Quibus profecto verbis in eodem Juda iudicium Domini justum manifestatur, quia, dum ejus malitia prædicatur, arguendo præmonetur.

H. Præmissæ Domini verba longe aliter a plerisque sentiuntur. Videtur enim, quia idem infelix Judas ex supradictis verbis ita sit astrictus ut nullatenus aliter quam Veritas prædixit agere posset.

O. Quæstio hæc, si non in aliis Scripturæ sacræ locis soluta fuisset, movere aliquos merito potuisset. Qualiter namque sint intelligenda hujusmodi verba, Ezechiel propheta indicat ex ipsius Domini persona dicens: *Vivo ego, dicit Dominus Deus, nolo mortem impii, sed ut convertatur a via sua et vivat* (Ezech. xxxiii). Et paulo post apertius subjungit dicens: *Etiam si dixerit impio: morte morieris; et egerit pœnitentiam; vita vivet et non morietur* (Ibid.). Quæ nimirum dicta in Ezechia rege Juda, et in Achab rege Israel, maximeque in Ninivitis leguntur impleta, ubi sententiæ divinæ constat immutatis facta. Unde satis deelaratur quia verba divina mortem inferant nulli; sed nequitia humana ita per infidelitatem meretur deludi ut Deus videatur sibi nolle misereri.

H. Utiliter igitur opinionem quorundam intuli, quia, dum eam aperta ratione destruxisti, me simul decuisti. Unde rogo ne hic amplius immoreris, sed ad proposita revertaris. Quia enim revelante Deo, ut ordo; satis reserasti quæ sint iudicia Dei manifestata sub tripartita specie distincta, id est, justa, necessaria, justa simul et necessaria, eaque singulæ ternis exemplis probasti. Nunc tempus exigit et ordo ut quæ sint occulta prorsus et ignota studeas elucidare.

CAPUT XXVI.

De quarta specie divinorum iudiciorum, quæ dicuntur occulta.

Othl. Videantur itaque merito vocari illa Dei iudicia occulta quæ, ut superius dixi, nullis præcedentibus; vel subsequenter indicibus, cur facta sint monstrantur. Ut, verbi gratia, immutatio regnorum, quæ in Danielis et Regum libro multipliciter facta legitur, et reprobatio quorundam, velut Esau, de quo dicitur: *Esau odio habui* (Rom. ix); et illius de quo in Evangelio scriptum est quia accesserit ad Jesum, dicens: *Sequar te quocumque ieris* (Matth. viii). Sed reprobatus est a Domino dicente: *Vulpes foveas habent, et volucres cæli nidus; Filius autem hominis non habet: ubi caput suum reclinet* (Ibid.). Sicut et illorum de quibus in Actibus apostolorum legitur quæ prohibiti sunt apostoli eis verba salutis denuntiare (Act. xvi). Utque est perfidia Judæorum, quæ tam quotidiana est perverbia quam Scripturæ

reprobatos quidem indicat. Sed cur ita sint parum agnoscitur. Quamvis enim ex nece Jesu Christi intelligantur damnati, tamen quare in tantam cæcitatē, vel perfidiam inciderint ut talia perpetrarent nescitur. Similiter ex occulto Dei iudicio contigit quod plurimæ adhuc gentes in infidelitate, detinentur quodque multi, proh dolor! fidelium subitanea morte, vel aliquo exitiabili casu tam animæ quam corporis præcipitantur.

Terræ quoque atque hominum sterilitas, variæ mulierum gravidarum abortiones, insolitæ tempestates, potentia impiorum, nativitas monstruosa quorundam et hominum et animalium, hostium incursio, pestilentia, fames ignisque depopulatio aliæque his similia eveniunt ex occulto Dei iudicio.

B. Ex quibus omnibus colligitur quia per justa quidem et occulta Dei iudicia Deum timere, ac venerari, eique omnimodo subdi; per necessaria vero, quæ maximæ pietatis divinæ indicia sunt, Deum amare, spemque omnem et fidem in ipso ponere instruimur.

H. Jam satis instructus sum de iudiciorum divinorum qualitate in quadripartita distincta varietate; ideoque perge, quæso, ad ea quæ diu promisisti.

O. Instanter pergo; sed tu quoque proximus esto, scilicet attendens jam dicta animoque revolvens, si quid in his forsitan lateat quod te ignarum adhuc moveat.

H. Nil prorsus me movet in his duntaxat quæ discutiendo sunt prolata, quoniam multimodis sacræ Scripturæ testimoniis constant approbata.

O. Si ergo ideo quidquam restat ignotum, quia sine discussione est prolatum, cur non in medium prompsisti ad discutiendum? Profer igitur quid sit, si forsitan ante propositæ quæstionis solutionem solvi possit.

CAPUT XXVII.

Qua ratione et quot modis gratia Dei humana merita excedat.

Heinr. Superius itaque, cum de divinis iudiciis disserere cœpisti, hoc simul protulisti quia gratia scilicet divina, omnia excedat virtutum humanarum merita. Quod quamvis certissime noverim, quia tamen interdum tentatione et illusionē diabolica adeo constringor ut id, quod certum et notissimum mihi prius erat, tunc vix agnoscere valeam, precor, ut aliqua doctrinæ verba a te audire merear, quorum memoria in tempore tentationis roboratus minus a vera fide notitiaque recedam.

O. Exquiritur et agnoscitur merito unde subsistit omnis homo. Gratia namque Dei cunctis est causa manendi. Quæ, licet ineffabiliter omne meritum excedat humanum, sex tamen modis præcipue videtur excedere. Et primo quidem excedit, cum hominem, originali culpa justo Dei iudicio inclusum, absque ullis præcedentibus meritis per baptismum absolvit; secundo, cum homini alimenta innumerabilia ex variis fructibus producta tribuit ejusque servituti cuncta visibilia subjicit; tertio, cum ho-

mini, in quocunque virtutum profectu posito, quotidie tamen labenti et confitenti veniam promittit; quarto, cum instrumenta, et incitamenta omnemque occasionem bene agendi tam ignaro quam conscio homini salvando providet et disponit; quinto, cum liberat a pluribus tentationibus et periculis, quæ nullatenus præcaveri, vel prævideri ab hominibus possunt; sexto, cum tam magna et sublimia, non solum in futuro, sed etiam in hoc sæculo dona dignatur largiri, quæ nullatenus meritis humanis valeant compensari. Quomodo enim quis possit promereri illam virtutum miraculorumque operationem, qua multi ita utuntur ut cælo, terræ, mari, ipsique inferno imperare videantur?

His igitur sex modis colligitur quia quantacunque sit virtus humana, in comparatione tamen divinæ justitiæ et pietatis apparet nulla. Nam, si quid erit hominis merito tribuendum, non ita constat intelligendum ut per se quidquam possit mereri, sed ex Dei gratia evenire, ut ejus meritum aliquod possit esse. Sicut Apostolus dicit: *Quid enim habes quod non accepisti? (I Cor. iv.)* Ideoque omnia divina beneficia, non ex meritis humanis, sed ex Dei gratia evenire credenda sunt, omnique homini cum Apostolo dicendum est: *Gratia Dei sum id quod sum (I Cor. xv.)*

Ecce et hoc, quod nuperrime quærebas, omni devotione amplectendum. Nil jam plus quæras, donec aliquid super diu desiderata quæstionis tuæ solutione proferamus.

CAPUT XXVIII.

Resolvitur quæstio de universali hominum interitu, capite 11 proposita.

Sed prius oremus ut rite loqui hinc mereamur. O Deus æternæ, cujus vis regnat ubique, da mihi de tanta re dicere nil, nisi recta.

H. Impleat Dominus omnes petitiones tuas (Psal. xix.)

O. Certamen singulare unquamne vidisti, vel audisti?

H. Nunquam vidi, sed audivi tantum et legi, in libro scilicet Regum, ubi David et Goliath congressi sunt.

O. Esto lectum, sive auditum, vel visum; scis hoc judicium fore? H. Scio. O. Et cur sit statutum?

H. Ut arbitror, et hoc haud ignoro. Pro dissidentium namque partium æquitate discernenda, quasi quoddam examen verissimum est statutum ut duobus singulariter concertantibus, qui vicerit, omnes suæ partis victores, qui autem victus fuerit suæ omnes pariter victos ostendat.

O. Recte quidem super hoc existimas. Sed cum ita, ut arbitraris, pro judicio et examine justo statutum et inventum sit, dic etiam, quæso, unde probari possit hujusmodi judicium justum esse? Quod enim dicitur justum, cur sit justum simul est dicendum.

H. Nescio quid dicam, quia verbi nescio causam.

A Certe si non in superioribus didicissem verborum tuorum utilitatem, verba talia pro nihilo computarem. Unde rogo, profer in medium quid portendat hæc circumventio quæstionum, ut sic me, vel scire, vel nescire interrogata possim conjicere.

O. Quæstio communis judicii plus valet quam specialis. Unde et Nathan propheta, David de communi judicio interrogans, justiseimam quæstionis sententiam citius ab eo extorsit, et quasi ad hoc incantando coegit, ut nec sibi specialius judicando parceret, cum communis judicii decreta protulisset. Sic et ego necdum volo pandere quid specialiter designet prolata quæstio, ut eo verius generale judicium proferas quo in eo nihil speciale inesse scias.

B *H. Nescio si verum par huic, tamen exprimo verbum. Videtur namque mihi idcirco fore justum judicium certamen singulare, quia ab utriusque partis principibus communiter est decretum et statutum.*

*O. Recte etiam hoc protulisti. Omne namque judicium ideo constat justum quia communiter est decretum et probatum. Unde est illud probatissimum judicium: *Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris (Tob. xvi.)*. Hoc igitur, quia omnibus æqualiter prospicit, æqualiter dividit, ab omnibus jure probatur justumque vocatur. Videamus ergo et nos quid de singulis sit confectum, et sic probemus judicium rectum. Dictum namque est in primis quia certamen singulare sit judicium; deinde cur idem judicium sit statutum pro æquitatis scilicet parte discernenda; ad extremum vero, judicium ipsum ideo fore justum, quia communi voto est decretum. Ex quibus omnibus colligitur quia necesse est justum judicium esse, quod pro æquitatis parte discernenda communiter est statutum, vel decretum. Ad hæc etiam si omne judicium juris est judicium, certamen autem singulare pro juris indicio agitur. Justum ergo erit judicium in certamine singulari statutum. Hujusmodi autem judicium in certamine singulari expressum ideo protuli, quia argumentum videtur judicii illius esse quod factum est in primo parente.*

D Hic enim, cum ad imaginem Dei conditus esset et omnium virtutum armatura indulus totius humanæ posteritatis parens foret prædestinatus, electus est etiam pro omnium hominum parte ad certamen singulare, ut in illo uno tam valido tamque prudente omnis fortitudo et prudentia probaretur humana. Verum tamen quia primum Dei mandatum, diabolo suadente, contempsit, ad primam certaminis congressionem victus cecidit, sicque in illo uno omnis merito lapsus est homo; atque satis probatum est in eo omnem humanæ justitiæ præsumptionem, Deo congressam, nihil esse, nihil valere. Hoc autem ideo justum probatumque esse dico, quia in omni singulari certamine justum probatur, ut qui fuerit victus omnes suæ partis ostendat simul victos.

H. O quam robustum argumentum, per quod tantum probatur judicium! Videtur namque mihi idem judicium tam verum ut a cunctis sapientibus

probari possit justum, et tam subtile ut ejus intima **A** vix aliquis valeat sentire. Dic tamen, quæso, si iudicium ipsum, quod in parente primo factum est, singularis certaminis exprimit typum, quis congressor est ejus? denique certamen nullum valet esse per unum.

O. Congressor igitur, vel concertator, sive, ut a quibusdam dici solet, adversarius, de quo interrogas, mandatum Domini intelligitur. Quod ideo adversarii nomine exprimitur, quia omni negotio perverso, quod homo studet, adversatur. Unde et in Evangelio Dominus dicit: *Esto consentiens adversario tuo cito, dum es in via cum eo* (Matth. v).

Porro si dubitas quia adversarius hoc in loco mandatum Domini debeat intelligi, lege sanctos expositores, et ita procul dubio invenies. Cum ergo duos concertatores, vel adversarios habeas, pro utriusque **B** partis, id est Dei et hominis, æquitate singulare certamen ineuntes, unumque, qui pro nostra parte certavit ab altero, id est mandato Domini, persuasionem diabolicam victum audias, nonne potes intelligere qualiter in uno homine victo omnes homines merito etiam omnes sustinent pœnam peccati?

H. Plane jam intelligo, sed fateor: quia nisi præmisisses argumenta et similitudines quibus ad hanc intelligentiam attraherem, nunquam sentirem. O, quanta et qualis Dei gratia, quæ tibi tanta et talia inspiravit documenta, quibus me pedetentim a minoribus ad majora attraheres, quousque ad summa scientiæ divinæ arcana perduceres! Summa enim mihi videtur cognitio quæstionis tantæ solutionis. Nunc ergo sentire incipio cur auribus meis instillabas dudum illa Dominica verba: *Quod facio, tu nescis modo; scies autem postea* (Joan. xiii).

CAPUT XXIX.

Expediuntur reliqua, quæ ad quæstionem præmissam penitus dissolvendam faciunt.

Othl. Quid, si adhuc in hujus mysterio iudicii lateat mirum aliquod quod ignoras?

H. Quare hoc objicis, cum etiam nil me videatur scire, postquam tantum mysterium contigit audire?

O. Illud denique in hoc singulari certamine restat adhuc pensandum qui sint utriusque partis principes, vel iudices intelligendi, a quibus iudicium tale potuerit decerni? alioquin non est undique probatum prædicti argumenti exemplum.

H. Quæstor subtilis ad multa notanda videris. Mihi namque sufficerent præmissa, sed, quia tibi aliter placet, audire quidquid adhuc inde dixeris libet.

O. Utriusque ergo partis iudices, vel principes, a quibus certaminis memorati iudicium est statutum, Trinitatis summæ personæ sunt intelligendæ. Quarum etiam communione et unanimitate, quæ utique de universis iudicibus justis credenda est, quasi ex unitate, quia in Trinitate summa consistit unitas et in unitate summa Trinitas, primi hominis conditio provisa est et decreta, dicendo: *Faciamus hominem*

ad imaginem et similitudinem nostram (Gen. i), omniaque providentur et decernuntur. Hæc quidem de utriusque partis principibus sit dicta.

Quid autem de concertatorum qualitate dicere debeo, cum eorum cognitio sit in aperto? De unius namque, id est, mandati divini potentia et fortitudine Isaias propheta ex Domini persona dicit: *Quomodo descendit imber et nix de cælo, et illuc ultra non revertitur, etc., usque, sic erit verbum meum, quod egredietur de ore meo. Non revertetur ad me vacuum; sed faciet quæcunque volui, et prosperabitur in his ad quæ misi illud* (Isai. lv).

Verbum autem et mandatum in Scriptura sacra sæpissime pro uno sensu positum fuisse nullum reor litteratum dubitare. Sed si quis forte dubitat, exempla a beato Joanne dicta audiat. Dicit enim in Epistola sua: *Qui dicit se nosse Deum, et mandata ejus non custodit, mendax est. Qui autem servat verbum ejus, vere in eo charitas Dei perfecta est.* Et post pauca: *Mandatum, inquit, vetus est verbum quod audistis* (I Joan. ii). Ecce mandatum et verbum pro una eademque re positum probatur quod in vicem concertatoris ex parte Dei eligebatur.

Alter vero, qui ex nostra electus fuit parte, licet supra expressum sit qualis fuerit, addendum est tamen hic aliquid. Dicit namque Scriptura sacra de eo: *Deus creavit de terra hominem, et secundum imaginem suam fecit illum, et iterum convertit illum in ipsam* [cod. Cruc. ipsa] *et secundum se vestivit virtute* (Eccli. xvii).

CAPUT XXX

Quæstio num homini suppetat facultas superandi difficultatem bene agendi et quomodo illa obtineatur.

Heinr. De his inopinata et aperta ratione satisfactum mihi esse videtur undique. Proinde quæso ut, quia homo liberi arbitrii omniumque virtutum excellentia ita præditus fuit ut, si præcepto Dei obediret omnia bona sine difficultate posset; sed suggestionem fraudulentum hostis inobediens effectus, omnia quidem mala facile, bona autem ulla difficile obtinet, si qua facultas ei sit tantis malis resistere et bona ulla facile promereri, pandas. Querimonia itaque maxima est dignum non posse resurgere post lapsum et quod casu semel male contigit, si non in melius reparari possit.

O. Quamvis hæc sententia in multis reperitur **D** libris, quia tamen a me exigis, eandem, quibus possum, explanabo verbis. Sicut igitur ad Dei et hominis distantiam declarandam iudicio justissimo apparuit delictum, ita Deo placuit ut immensas bonitatis suæ divitias in delinquentis hominis ostenderet remedio, juxta illud Apostoli: *Lex subintravit, ut abundaret delictum; ubi autem abundavit delictum, superabundavit gratia, ut, sicut regnavit peccatum in mortem, ita et gratia Dei regnet per justitiam in vitam æternam* (Rom. v).

Neque enim vel agnosci posset gratia, nisi aliqua ejus præcederent indicia; indicium [cod. Cruc. iudicia; iudicium] vero gratiæ est districtio legis et.

justitiæ sicut supra multimoda ostensum est ratione.

Quamobrem licet protoplasti inobedientia meruerit ut omnis via virtutum iter habeat angustum, tamen, quia eadem ratio liberi arbitrii, et cognitio boni atque mali, nec non spes veniæ remansit; omnimodo adnitendum est intentione ut, non eo, quo facilior et latior vitiorum, sed quo difficilior et angustior cursus est virtutum, transeamus, pensantes quia omne latum facileque cito vilescit, et appetitores suos fragiles negligentesque reddit; angustum vero ac laboriosum omne, quo penetratur difficilior, eo fit gratius sectatoresque suos cautos et sollicitos efficit.

Quibus diligenter consideratis, omnis virtutum adipiscendarum difficultas, non solum arcta et pœnalis ob prædictam protoplasti inobedientiam, sed etiam necessaria prorsus, et utilis invenietur, immensaque Dei sapientia exinde tam miranda quam laudanda probabitur. Quæ dona sua et beneficia efficit sic pretiosa et grata ut tamen nulla [cod. Cruc. nulli] videantur vilia vel ingrata.

Hæc igitur attendens, omnem bene agendi difficultatem esse necessariam, itaque dispositam cognosce, ut per illam probetur quo quis ad Deum accedat corde, voto perseverantiæ an inconstantia. Nam inconstans, conversationis sanctæ, viam cunctis pene noviter conversis difficilem initiatus et conversationis ejusdem cursum provectionem initio fieri leviolem minime arbitratus, cito in inceptis lassescit, ad tempus, ut scriptum est, credens, et in tempore tentationis recedens (*Luc. viii*). Constans autem ordinem rerum considerans ita a Deo institutum ut omnis tam spiritualis quam carnalis vitæ disciplina inchoata quidem sit amara et difficilis, processu vero temporis ipsoque usu suavior fiat atque facilior juxta illud: Labor improbus omnia vincit, dura et aspera sustinet cum patientia credens, quia, juxta Psalmistam: *Qui seminant in lacrymis, in exsultatione metent (Psal. cxxv)*; recolens etiam illud apostolicum: *Nemo coronabitur, nisi qui legitime certaverit (II Tim. ii)*.

Initium autem legitime certandi vitia timor est Domini. Qui cum mentem possederit, ab omni vitiorum captivitate liberat et in amoris divini libertatem collocat. Ex quo jam bene agendi facultatem quasi pro munere accipiens gustat quam « suavis est Dominus » et quam « suave sit jugum ejus » nihilque magis desiderat quam ut in contemplatione divina consistat.

Quæ omnia quia inconstans et infidelis ignorat per experientiam, merito ignoratur et merito obcæcatus laborat. Nullus ergo his, quasi pro conjectura mea, dictis diffidat, sed attendens ipsum Dominum dicentem: *Omniaabilia sunt credenti (Marc. ix)*; et: *Si quis diligit me, sermonem meum servabit, (Joan. xiv)*, credat quia in cujuscunque mente amor Dei habitaverit, tantam sibi facultatem vitiis resistendi [fore] quantam amor sæculi olim tribuit obe-

diendi. Alioquin si homo, conversus et in Dei gratia confidens nequaquam vitiis potuisset eo nisu resistere quo eisdem deditus studuerat obedire, nec liberi arbitrii nec ullius compos esset meriti.

CAPUT XXXI.

Quid sit hominis meritum. Homo tot modis bene potest agere quot modis male.

Meritum autem hominis hoc esse reor: si, cum liberam habuerit facultatem male agendi vel cogitationibus, vel verbis, vel factis, pro Dei solummodo amore, aut timore stulta frangat vota, ut sequatur meliora. Qui enim ideo mala devitat, quia facere non prævalet, nil ex hoc bravii mereri credendus est. Unde de unoquoque homine bona rite promerente dicitur: *Qui potuit transgredi, et non est transgressus; facere mala, et non fecit; ideo stabilita sunt bona illius in Domino (Eccli. xxxi)*.

Cum ergo omnis virtus omneque meritum bene agendi pendeat, ut dictum est, ex facultate male agendi, claret omnino quia quot modis unusquisque potest male agere tot quoque possibile sibi est bene agere. Nam, verbi gratia, si victualem substantiam retinens histrionibus aliisque sæcularibus viris eam vales expendere, potes et Christi pauperibus erogare. Item si vales maledicere, potens es et benedicere. Si autem præcisus es lingua, ut loqui nequeas, mala nec bona. Similiter si visu cuiquam nocere poteris, potes et prodesse. Si vero jta orbatus es oculis ut non possis peccare visu, impotens es etiam videndo bona aliqua perpetrare. Eodem modo, si sano corpore uteris ad explenda desideria carnis, maxima simul exinde vales præmia promereri, si eisdem desideriis pro Dei amore decreveris reniti. At si abscisus es genitalibus, vel in tali senio positus ut nullas jam carnis tentationes et illecebras patiaris, scias absque dubio nullum te promereri posse bravium, quod pro hujusmodi passionibus devincendis constat promissum. Sicut scriptum est: *Beatus vir qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ (Jac. i)*. Quibus verbis cum promittitur tentationem sufferenti corona, denegatur ei qui non suffert. Hæc quoque de cunctis carnalibus accipe membris.

H. His quidem dictis aperte declaratur quanta male, vel bene agendi facultas in exterioribus membris habeatur. Sed cum de interioribus longe aliter sit sentiendum, quia nihil ibi carnaliter est abscondendum, quomodo supra dicta facultas ibi possit esse cupio agnoscere.

CAPUT XXXII.

De interiori hominis bene maleve agendi facultate, et de circumcisione cordis.

Othl. Interioris hominis facultas ad omnia tanto est major quanto natura ejus præstantior. Ille enim plura vitia, id est, superbiam, cenodoxiam, iram, tristitiam, invidiam et virtutes, id est, humilitatem, patientiam, tranquillitatem, benignitatem, continentiam sua solummodo ratione sine exterioris actione interdum complet. Exterior vero nulla vitia, vel

virtutes contingit actione, nisi quæ interior concepit ratione, excepto, cum necdum, sicut infantes, rationis capax, vel cum peccatis exigentibus insaniam morbo laborat. Ideoque in interioris ratione omnis exterioris pendet actio.

Abscisionem quoque, vel circumcisionem pati potest homo interior numerosiorem, quam exterior. Sed in hoc utriusque circumcisio distat quia exterior quo plus fuerit circumcisus, eo magis ad bona et mala explenda redditur infirmus. Interioris vero circumcisio ad vitia quidem utrumque hominem reddit infirmum, ad virtutes autem validum. Unde et illa omnino est exercenda quæ vitia solummodo abscidit, virtutes autem nutrit, quæque non solum in Novo, sed etiam in Veteri Testamento jubetur, attestante Jeremia propheta, qui dicit: *Circumcidi- mini Domino, et auferte præputia cordium vestrorum* (Jer. iv).

Si autem quæris quomodo cordis circumcisio agatur, audi. Quotiescunque igitur efferos animi impetus delectationesque perversas represseris, toties in corde agitur circumcisio ubi eorum fit repressio, et unde cœperit eorum egressio. In corde quippe oriuntur et de corde egrediuntur, sicut Salvator noster in Evangelio dicit: *De corde enim exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemix* (Matth. xv).

Qua de re colligitur quia, cum interior homo non secus parvum membrorum corporalium numerum, sed juxta vitiorum multitudinem infinitam valeat circumcidi, innumeris etiam modis potest bene agere se circumcidendo, vel male non circumcidendo. Nam quotiescunque incitaris ad iram, vel ad luxuriam, vel ad rependendam contumeliam, vel ad avaritiam, vel ad infidelitatem, vel ad quælibet vitia, si hæc constanti animo respueris et pro his respuendis Domini auxilium quæsieris, toties bene facis et coronam vitæ perennis promereri conaris. Quoties autem hæc non respueris et in eorum delectatione et perpetracione immoratus fueris, toties male agis et inferni supplicia promereris.

CAPUT XXXIII.

Deus in hac vita idcirco quædam nobis obscura, difficilia et adversa relinquit ut nobis occasio sit fidem, spem et charitatem probandi.

Inter hæc etiam pensandum est quia divinæ pietatis dispensatio idcirco in hac vita quædam mysteria, et difficilia et adversa relinquit, ut in eis experiatur cujuslibet fides, spes atque charitas, quæ non nisi per dura et aspera probari possunt, et ut per hæc unusquisque habeat facultatem atque occasionem bene agendi, nec non promerendi præmia æterna, credens mysteriis quidem virtutem divinam velari, difficilia vero et adversa per Deum posse superari.

Sed ad mysteria pertinet omnis Dominicæ incarnationis, passionis, resurrectionis dispensatio, quia in eis humanæ salutis causa ita est velata ut non nisi avida et fidelissima inquisitione percipi valeat. Quanto magis autem mystice est velata, tanto ma-

jora pro hac quilibet fidelis mereri valet fidei præmia. Ad hæc etiam omnis Testamenti Veteris historia pertinet, quæ carnaliter gesta ita denuntiat ut in eis spiritualis vitæ intelligentiam exquirendam edoceat. Quæ quia sunt tanta ut et peritissimi quique vix ad hæc discutienda sufficiant et sæpissime a Patribus sanctis reperiantur discussa, universa sine discussione præterimus.

In elementis quoque et in rebus quibuslibet vitæ præsentis, nec non in consecrationibus, maxima mysteria inveniuntur. Elementa audiem dico, quæcunque sub corporali, vel invisibili substantia humanis usibus deserviunt. Unde etiam elementa, quasi elevamenta, id est supplementa dicuntur pro eo quod humanæ fragilitati pro supplemento conceduntur, ut sol, luna, stellæ, animalia, bestię cæteraque hujusmodi. Non sol æternam Dei et Domini nostri Jesu Christi claritatem, luna sanctam et catholicam Ecclesiam mystice designant, quoniam, sicut luna, ita et sancta Ecclesia, nunc incrementa, nunc detrimenta sui patitur. Et sicut luna apparente claritate solis minime lucet, occidente autem mox lucere solet, ita et Ecclesia, divinæ perfectionis claritati comparata, nullam justitiæ lucem habet; per se vero, id est inter mortales, virtutibus plurimis lucet. Stellæ singulos quosque sanctos denotant, quia sicut stella differt a stella claritate (I Cor. xv), ita et sanctus quilibet ab alterius sanctitate.

Animalia vero illud mystice designant, ut sicut ipsa usibus variis hominum subjecta nihil renituntur, sed usque ad mortem patiuntur, ita et homo potestati divinæ per omnia studeat subditus esse. Unde Psalmista dicit: *Ut jumentum factus sum apud te* (Psal. lxxii), ac si aperte diceret: Sicut mihi jumentum meum in omnibus est subiectum, ita et ego tibi subesse volo. Quod autem jumenta tam occisa quam viva ad usus hominis quoslibet efficiunt, hoc designare videtur quod scriptum est: quia *sive vivimus, sive morimur, Domini sumus* (Rom. xiv). Sicut enim in potestate hominis est animal suum vel vivum, vel occisum ad quemlibet usum aptare, ita et potestas Dei est nos in hac vita et in futura positos loco, quo vult, destinare.

Bestiæ significant feroces et instabiles quorundam animos, quia sicut bestiæ nulla ratione vel disciplina cohibentur, sed quocumque eas impetus voluntatis, vel casus impulerit, illuc præcipientes feruntur, ita et indisciplinati et inquieti laxata mente, ubi volunt, vagantur (cod. Cruc., ubi ubi vagantur).

Hæc igitur pauca de elementorum mysteriis diximus, relinquentes majora majoribus, sed cum his tamen excitantes quosdam negligentes ad inquirenda hujusmodi arcana, quæ et fidem roborant et mentem ab infimis elevant.

Similia quoque mysteria inveniri queunt in rebus. Res autem reor aliquo modo posse dici omnia, quæ non per substantiam propriam existunt, ut ele-

menta, sed alicui substantiæ accidentia intellectu, vel actu solo capiuntur, ut numerus, dies et nox, languor et medicina, copia et penuria cæteraque talia. Quæ nimirum omnia licet juxta dialecticæ artis subtilitatem distinguere nequeam, non enim merui illius habere notitiam, si tamen sententia juxta morem sacræ Scripturæ aliquatenus proferatur, peto ne propter rusticitatem sermonis respiciatur, cum constet plurimos ecclesiasticos scriptores parum excoluisse dialecticam, etiamsi noverint illam. Maluerunt namque plano quam obscuro sermone spiritualia proferre. Unde et sanctus Hieronymus dicit: Sint alii disertissimi, laudentur ut volunt, et inflatis buccis spumantia verba trutinant; mihi sufficit sic loqui ut intelligar, et ut de Scripturis disputans Scripturarum iuncturam simplicitatem. Idem quoque alibi, Deus, inquit, sensus magis quam verba requirit. Hæc autem ideo intuli, ut si quis forte me reprehendat rem solummodo pro accidentibus posuisse, quam plurimi nunc pro substantia, nunc pro accidentibus ponunt, noverit me sensus simplicitatem plus quam verborum subtilitatem exponere velle simulque sciat quia in aliquibus auctoribus ita, ut a me dictum est, invenitur. His ergo præmissis, jam ad noviter propositorum mysteria discutienda accedens, in primis quid numerus significet dicere volo.

CAPUT XXXIV.

De mysteriis numerorum, in primis unitatis et ternarii; quomodo sanctissimæ Trinitatis et Unitatis cognitionem deducant.

Numerus enim cum maximus sit divinæ scientiæ delator, insinuans nobis per se quomodo Deus cuncta sub mensura et pondere atque ordine certo habeat (*Sap. xi*), quanto efficacius omnia comprehendit, tanto præstantiora mysteria gerit. Quorum ego imperitus vel aliqua ideo exponere gestio ut illis, qui scientia varia instructi, in multiplicatione et divisione numeri sese juxta litteram solummodo exercent magnumque putant, si quemlibet in sola numerandi peritia præcellant, aut incitantamenta spiritualis exercitii præbeant, aut excusationem negligentiam auferam. Mihi namque, qui plus vulgariter quam scholasticæ artis hujus notitiam parvam suscepi, amplum esset, ut credo, excusationis refugium, etiam si nullum exinde exquirerem spiritale studium.

Unde si aliquid ædificationis de numeri mysterio tam imperitus protulero, tanto evidentius gratiæ divinæ erit donum quanto minus ab homine accepi hujusmodi documentum.

Cæterum quia omnis numerus ex unitate descendit et unitas, per se subsistens, totius numeri semen causaque existit, de ejusdem unitatis mysterio aliqua opitulante Deo in primis proferre gestio.

Quod igitur unitas totius numeri causa, ut dictum est, per se quidem subsistit, nullus autem numerus absque ea subsistere valet, significat unum Deum

omnipotentem in esse perfectum atque simplicem ut ipse multo indigeat, sine ipso nulla autem creatura existere valeat. Deinde cum idem Deus omnipotens, et unus, et trinus; unus quidem in substantia, trinus vero in personis; Pater videlicet, et Filius, et Spiritus, atque Deus Pater de nullo, Filius vero Deus de Patre sine passione, vel diminutione genitus, et per ipsum omne factum; Spiritus quoque sanctus non de Patre et Filio genitus, sed procedens dicatur, proferendum est etsi minus digne (quis enim ineffabilia valeat condigne fari?) tamen utcunque qualiter, hæc omnia per numerum valeant designari. Quod ergo per unitatem per se subsistentem Deus unus per se etiam subsistens designetur, jam prolatum est.

Qualiter vero unus idemque Deus trinus intelligatur, per hoc exprimi videtur quia primus dicitur, sicut scriptum est de ipso dicente: *Ego sum primus et novissimus* (*Apoc. i*). Primus enim non minus quam inter tres dici valet. Ast quamvis de pluribus dici liceat, valde tamen incongruum existat, ut cum Deum dicimus primum, hoc solummodo ad creaturæ ordinem, et non potius ad æternæ Trinitatis personas referamus, præsertim cum omnia relativa quæ de divina proprie dicuntur substantia, nulla extra se substantia ad suam indigeant relationem, ut Pater, et Filius, et Spiritus sanctus.

Hæc itaque tria substantiæ divinæ relationi congruerent, etiam si nulla angelorum, vel hominum substantia existeret. Neque enim pro eo quod angelus et homo, Deum laudans, aliquando defuit summæ æternæque Trinitatis personæ; relationis suæ convenientia unquam carebant, sicut nec aqua, in terra inhabitabili fluens, ideo ad hauriendum est inepta quod nemo ibi exinde hauriens invenitur.

Quod cum ita sit, de primo, quod utique relativum nomen est, nec minus quam de tribus valet dici idem datur intelligi. Nam sicut Deus, priusquam ab ullo diceretur Deus, erat, ita etiam semper in se habuit unde primus dici potuisset, in personis scilicet tribus. Claret ergo quia, cum Deum omnipotentem primum fatemur, trinum etiam exinde fateri edocemur.

Sed summopere observandum ut, sicut Deum Patrem æternum dicentes, Filium quoque ejus sibi coæternum ex ipsa Patris æterni persona credere solemus, ita etiam, cum Deum Patrem in personis primum aliasque dehinc personas juxta ordinem dicimus, nullam earum, ut inter homines fieri solet, temporis antiquitate priorem, sed totas tres personas, Patris et Filii et Spiritus sancti, sub uno æternæ Trinitatis primatu existentes credamus. Neque enim ex eo quod nobis impossibile est verbis simul edere personas Patris et Filii et Spiritus sancti, de Trinitatis hujus æternitate debemus dubitare, sed quod labiis simul nequit proferri, mente et spiritu fideli valet utcunque contineri, et quam congrua divinæ dispensationis sententia, ut Deus,

qui spiritus est, non nisi spirituali intelligi valent **A** solemus quælibet, ut ea sciamus, non ut dissimilitudinem aliquam in eis designemus, ita etiam divinæ Trinitatis personæ ideo numero sunt distinctæ, ut efficientiæ quæ per eas designantur, nobis semper sint notæ utque personarum ordinem debitum teneamus, non ut ullam inæqualitatem in essentia credamus divina, Quamvis enim unum sit omne quod in divina essentia constat, nobis tamen, qui ab unitate procul secernimur, opus est ut Deus unus variis personis, variis modis, variis differentiis variisque argumentis pronuntietur sicut et infirmo cuique ut solidus et perfectus cibus in varias aliorum ciborum species efficiatur, vel sicut infanti opus est ut plena ac perfecta verba in varios abruptæ vocis et inconditæ modos formentur.

Prolata itaque, ut potui, unitatis et Trinitatis divinæ ratione mystica, aggrediar et hoc aliquatenus promovere qualiter, per numeri mysterium, Patris æterni Verbum, per quod omnia facta sunt (*Joan. 1*), ab ipso absque ipsius passione vel diminutione genitum, Spiritus quoque sanctus quare non genitus, sed procedens, juxta fidem catholicam intelligatur.

CAPUT XXXV.

Quomodo, ex numero primo et secundo, fide possit percipi quod Deus Pater sit ingenus, Deus vero Filius genitus, et quod per hunc omnia facta sint.

Scimus namque omnes quia, cum ab unitate numerus quilibet creari decernitur, per eum qui sibi proximus est, id est secundum, creatur. **B** Secundum autem, qui, præter personam, nihil ab unitate discrepat, idcirco arbitror esse dicendum in persona Filii Dei, ne forte, si binarium, qui duabus unitatibus constat, nominari censeo, æqualitatem Patris et Filii, juxta mysticam numeri rationem, denegare videar, Si cui vero aliter placeat, non respuo, dummodo æqualitatem ita ostendat in numero, ut in Deo Patre credenda est ejusque Filio.

Quod si etiam ab aliquo cavillatore sententia talis ideo impugnatur quia secundus quilibet primo inferior apud homines dicitur, attendat in primis quia licet Unigenitus Dei, personam Filii, instar hominis cujuslibet patre procul dubio suo junioris sortiatur non tamen idcirco coæternum coæqualemque Deo **C** Patri credere desistimus. Deinde, quod missus quilibet mittente inferior apud nos dicitur, et tamen ipse Dominus noster Jesus Christus, qui Deo Patri secundum divinitatem coequalis est, de seipso in Evangelio dicit: *Quem Pater sanctificavit et misit in mundum (Joan. x)*. Et alibi: *Vado ad eum qui me misit (Joan. xvi)*, Apostolus quoque dicit: *Ubi venit plenitudo temporis misit Deus Filium suum (Gal. iv)*. Quibus nimirum dictio datur intelligi quia, sicut Verbum Patris æterni et Filius et missus dicitur, nec tamen a paternæ gloriæ æternitate destitutus creditur, ita etiam secundus in numeri mysterio potest dici sine controversia catholicæ fidei. Quamvis huic rationi satis astipuletur quod, cum quoslibet numerare voluerimus, dicentes: Ille primus, ille secundus, ille sit tertius; non per hoc dignitatem vel ætatem primi majorem quam secundi vel tertii semper designamus, sed quia pro usu habemus, imo pro differentia indigemus ut post primum, mox secundum numerando dicamus. Si enim numerantes semper dicamus: Ille unus, ille unus, ille unus; ex hujusmodi indifferentia nullum instruimus quem vel primo, vel secundo, vel tertio, vel deinceps dixerimus. Omnis autem homo indiget instrui tam de se quam de alio.

Quo cum Deus non indigeat, numerus nulus cadit in illum, sed in nos. Qui sicut nostra numerare

Et ut apertius aliquid et excellentius dicam, sicut dicere solemus: Ille fons, ille rivus, illud stagnum, et tamen unum aquæ elementum significamus; ita etiam de Dei Patris et Filii et Spiritus sancti unitate credi oportet. Licet enim in personis, ut fons et rivus stagnumque differant, in una tamen substantia instar aquæ purissimæ conveniunt. Unde et Dominus noster, qui unius substantiæ est cum Patre, velut rivus cum fonte, dicit: *Qui videt me videt et Patrem meum (Joan. xiv)*.

Cum igitur eo quo dictum est modo Verbi superni personam in secundo ab unitate liceat designare, dicamus quia, sicut per eundem secundum unitas omnem numerum absque passionis suæ et diminutionis vestigio creat, ita etiam Pater omnipotens per Verbum suum impassibiliter et indefective omnia creavit semel, si tamen semel recipit æternitas. Et ineffabiliter hoc disponendo prædestinandoque agens per Verbum, quod nobis sæpius, et temporaliter numerantibus unitas facit per secundum. Neque enim, licet sæpius repetatur, unitas est nisi una. Omnia ergo, ut dixi, per Verbum Patris facta sunt, sicut omnes numeri ab uno per secundum creantur.

Ubi satis aperte probari videtur quia Pater sicut unus generans, Filius vero sicut alius genitus, et non solum genitus sed etiam unigenitus dicendus est. Quia cum ab uno non nisi æqualis sibi, id est unus generatur, merito ipse unigenitus vocatur, Pluralitas vero, id est numerus, cujus principium est binarius ab uno sicut dictum est, per alium, vel, si melius dicitur, a duabus unitatibus quæ nihilominus designant Patrem et Filium, creata invicem se generat, et generatur per multiplicationem, tantoque longius ab unitate discrepat quanto plus in varias numerorum species derivatur.

Nam ut terrenæ divinæque generationis distantia exprimitur, numeri quidem cujuslibet generatio non minus quam per binas species multiplicando agitur, ut quatuor per duos binarios, utque sex per duos ternarios, unitatis autem generatio per unam, id est per semet sit solummodo ut semel unum. Hoc enim ita esse notissimum est ab acistis, qui, cum multiplicare voluerint unitatem, dicunt semel

unum. Cumque ita possit rimari, unum e duobus a nullo esse ideoque ingentum, alterum vero ab altero esse ideoque genitum, sicque per hoc numeros creari; fide quoque valet percipi, quia Deus Pater ingentus, Deus vero Filius genitus, et quia *per ipsum omnia, ut scriptum est, facta sunt, et sine ipso factum est nihil* (Joan. 1).

CAPUT XXXVI.

Sicut numerus tertius a primo et secundo est, ita Spiritus sanctus a Patre et Filio non generatur, sed procedit.

Deinde, ut appareant personæ tres, quod est perfecta Trinitas, dicamus a primo tertium, non ternarium, in persona Spiritus sancti. Qui ideo, sicut a tanto numeri mysterio instituimur [*cod. Cruc. instruimur*], non genitus, sed procedens dicitur, quia si genitus diceretur, non solum Patris, sed et Filii genitus dictus videretur. Quod quam absurdum et incongruum sit divinæ generationis qualitati, ex humanæ generationis ratione valet pensari. Quis enim homo duorum genitorum filius competenter dici posset? aut quis se duorum patrum filium a quocumque dictum ad injuriam non reputaret?

Quapropter, quia quidquid Spiritus sanctus est hoc de Patre et Filio esse habet, sicut et tertius a primo et secundo est, verius et aptius ab utroque procedens quam genitus dicitur Spiritus sanctus. Spiritus sancti namque proprietas est Patris et Filii Spiritum esse, et ab utroque æqualiter procedere; sicut et tertius æqualiter a primo et secundo procedit.

Sed dum Patris et Filii Spiritus dicitur, per hanc personam nihil aliud nisi unitas et charitas, vel quidquid hujusmodi relative dici potest innuitur. Unde et Dominus in Evangelio ait: *Ego et Pater unum sumus* (Joan. x), quasi diceret: ego et Pater in unitate, id est in Spiritu sancto sumus. Qui nimirum sensus, nisi fallor, in exitu orationum multarum reperitur, ubi dicitur: *Qui tecum vivit et regnat Deus in unitate Spiritus sancti*. Quod ita licet colligi.

Si enim omne quod Deus est substantia dici potest, Pater autem et Filius unum sunt; ipsum ergo unum substantia est ideoque, duabus personis Patris et Filii commemoratis, tertiæ personæ memoria in unitate commendatur.

Sive ergo unum, sive unitas vel charitas dicatur de Deo, non solum ad Trinitatem in unitate consistentem, sed etiam ad personam Spiritus sancti specialiter referendum est: quia cum non minus quam inter duos unitas et dilectio esse possit, hique duo in personis duabus, Patris et Filii, sint intelligendi; unus quidem diligens, id est Deus Pater, alter vero dilectus, id est Deus Filius, patet profecto ipsam dilectionem, qua unum sunt, quæque ex utroque pariter procedit, accipiendam esse pro Spiritus sancti persona, in sancta Trinitate, tertia. Quamvis enim alia persona sit diligentis, alia dilecti, alia dilectionis, in eadem tamen dilectione quæ tertia persona est, et qui diligit et qui diligitur unum sunt et in

unum conveniunt, sicut et in stagno fons et rivus confluent nullam inter se differentiam habentes.

Sed ne impossibile vel incredibile tibi videatur quod in Deo Patre et Filio ejus tanta unitas et charitas sit, attende quia de unitate et charitate multorum fidelium scriptum est: *Multitudinis credentium erat cor unum et anima una* (Act. 1v). Si igitur in multitudine hominum, quibus unitas accidentaliter est, potuit fieri unitas, cur non potius credenda est semper esse in Deo Patre ejusque Filio, quibus coessentialis [*cod. Cruc. coæternalis*] et consubstantialis est? Non enim Deo sicut homini virtutes ullæ ex accidenti dono veniunt, sed in illa una substantia omnes simul virtutes speciales essentialiter consistunt omnesque ibi unum sunt. Nulla ibi justitia sine pietate, nulla pietas sine justitia. Cumque his duobus virtutibus, id est justitiæ et pietati, omnes concordent pariter, merito virtutum omnium concordia, quæ in Deo Patre Filioque ejus est, unitas dicitur ipsaque, quia ab utroque procedit Spiritus sanctus.

Notandum quoque quia unitas Patris et Filii ipsa personarum distinctione declaratur. Si enim tres unitates pro sanctæ Trinitatis specie ponamus, duasque ex eis pro Patris et Filii dualitate, quia duo sunt, colligamus, ipsa quæ restat tertia, non dualitas, sed unitas appellatur. Quia vero eadem unitas non ad se sed ad dualitatem referenda est, necesse est enim ut alicujus et in aliquo sit unitas: et non magnum est si unus unum sit, sed mirum et ineffabile quod duo penitus unum sint, mihi videtur satis declarari per tertiam personam, quæ Spiritus sancti est, qui a Patre et Filio procedit, sicut et tertia unitas, a duabus unitatibus Patris et Filii unitas, quasi eadem duæ unitates Filii et Patris dicant: *Ego et Pater unum sumus* (Joan. x); illud scilicet unum quod persona tertia, id est unitas, de nobis testatur. Dualitas namque duos esse, sed eosdem duos unitas unum esse significat. Omnes quoque qui ad hanc unitatem spirituali dilectione confugiunt, unum efficiuntur. Ergo quod dilectio sancta accidentaliter erit in multis hominibus, aptans eos in unum, hoc Spiritus sancti persona substantialiter et æternaliter ad Patris et Filii personas constat.

Exprimit ergo utriusque communionem et divinæ substantiæ unitatem, quæ utique tanta est ut in nullo extrinsecus indigeat, sed omnia in se contineat. Ideoque cum Patris et Filii persona dicitur meritoque utriusque unitas, id est Spiritus sanctus, simul semper consubstantialis manens, simul etiam semper personaliter commemoratur. Deitati namque nil magis quam unitas convenit ascribi.

CAPUT XXXVII.

Exempla quibus docetur quomodo trinitas in unitate et unitas in trinitate sit intelligenda.

Ut autem hæc unitas et trinitas quam de invisibili divinitatis substantia dico apertior credibiliorque fiat, libet aliqua de visibilibus rebus ponere exempla quomodo unitas in substantia et trinitas in personis existat. Sed primo hujus mysterii similitudi-

nem in ædificiis, dein in altera quæramus materia. Credo namque quia providentia divina, sicut per plurimas similitudines cœlestis vitæ notitiam nobis tradidit, ita etiam multa unitatis et trinitatis suæ argumenta reliquit. Unde ex multis duo hic inserere volo, ut per hæc tam brevitati quam ædificationi tuæ consulam.

Omnis itaque structura lignorum vel lapidum, quamvis undique in parietibus peracta sit vel quantoscunque parietes in se habeat, nequaquam domus potest existere sine tecto. Si autem in duobus saltem parietibus cœquatis et perfectis tectum superponatur, mox domus dici valet pro eo scilicet quia omnia, quæ his tribus peractis restant agenda, sunt quasi principalium adjectiva et ex illis dimetienda. Duo autem parietes et tectum personas tres, sed unum substantiam significant, quia nec parietes nec tectum per se, sed hæc tria rite conjuncta unius domus substantiam pariter efficiunt. Cum ergo hæc ita sint, cujus, rogo, personæ de tribus prædictis typus unitatem hujus substantiæ, id est domus maxime ostendit? Quod si interrogaveris quomodo vel quare, ita collige.

Cum igitur construenda est domus quælibet et peracti fuerint duo parietes, duos personas exprimentes, unus quidem pro eo quod initium operis est, quasi non ab alio sed a se et in semet incipiens: alter vero, cum priori omnino in latitudine, altitudine et longitudine æqualis esse debeat quasi ab ipso exortus et emanans, necdum ad unitatem substantiæ suæ domus ædificanda pervenit. Cum autem tectum tertiam personam exprimens supponitur, tunc demum unitas substantialis domus efficitur. Idcirco vero tectum personam tertiam exprimit quia, sicut primo et secundo numeratis tertius mox numerandus ab eis procedit, ita etiam duobus parietibus in constructione præcedentibus tectum deinde construendum sequitur; neque enim sine parietum constructione tectum quodlibet ad habitaculum construitur.

Potest etiam hac ratione colligi quam congrue Deus domus [cod. Lamb. Dei domus] vel templum dicatur, non solum ob prædictam sanctæ Trinitatis figuram, sed etiam ideo quia omnia quæ in templo quolibet pro pace et securitate, pro umbraculo et refugio temporaliter habentur, in Deo sola æternaliter possidentur. Cujus nimirum templi porta et ostium Christus intelligitur. Unde ipse dicit: *Ego sum ostium* (Joan. x). Hæc quidem de structura sufficiant dicta.

In accensa quoque candela inveniri possunt, ut reor, similia. Nam cum ardens elementis constet tribus, id est stupa, cera, luce, personarum trium figuram tenet. Sed sicut in domo persona tertia, id est tectum, ita et in ardente candela, tertia, id est lux, operatur unitatem substantialem. In neutro igitur, id est in ædificio et candela nulla habetur utilitas, nulla substantiæ unitas, nisi tertia persona, tectum scilicet et lux, addita fuerit. Personam autem

A dico pro ejusdem personæ typo, ne idem toties dictum videatur tædiosum.

Nonne ergo hæc utraque, de ædificio videlicet et candela, dicta constant satis mira atque divina aptissimaque ad agnoscenda [cod. Cruc. cognoscenda] sacræ fidei rudimenta? ibi namque potest carnalibus etiam oculis comprehendi quomodo in personis tribus substantia una habeatur, qualiterque personarum trium nulla absque aliis quidquam operetur, sed omnes simul opus suum efficiant, quamvis singulis aliquod specialius conveniat. Propterea namque in domo et illuminari a candelæ incendio specialiter convenit personæ tertiæ, quia et tectum inde dicitur quod sub eo commorantes ab aeris intemperie pluviarumque inundatione tegendo protegat; et lumen, quod illuminet.

B Quæ scilicet utraque satis conveniunt personæ Spiritus sancti. Ipse quippe in trinitate summa personam tertiam continens, protector consolando mærentes et illuminator edocendo insensibiles dicitur. Unde Dominus noster ad discipulos suos de ejusdem Spiritus sancti missione loquens dicit: *Paracletus Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia* (Joan. xiv).

Inter hæc etiam illud merito pensandum videtur quod in utraque similitudine, ædificii scilicet et candelæ, tertia persona, quam unitatem personarum duarum exprimere dixi, addenda est desuper et superna respicit semper, velut in domo tectum et in candela incendium. Non ergo sine causa sacramenti magni æstimo fore talia.

C Arbitror namque illud designare quod, cum in aliquo labore homo Dei cooperatur et adiutor esse possit, juxta illud: *Dei enim sumus adiutores* (I Cor. iii), unitatis tamen donum, quod summum est bonum, quo quis ad perfectionem provectorus est, de superna solummodo gratia descendat; sicut scriptum est: *Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum* (Jac. i). Quod enim ex terra ortum vel in terra positum datur, initium quidem vel particula aliqua boni operis potest esse, sed ad substantiam perfectionis et unitatis non pertingit. Unde et idem Spiritus sanctus cum apostolos ad unitatis divinæ culmen erecturus et instructurus esset, non ut prius, a Domino in terra posito datur, sed de cœlo supra eos missus legitur.

D Hæc autem dico, non ut in illa trinitate summa personam ullam superiorem vel inferiorem credam, sed ut ostendam quia, sicut ejusdem trinitatis figura in nulla substantia corporali vel visibili sine aliquo superexcellente potest exprimi elemento, ita etiam in nobis nil boni valeat fieri absque gratiæ supernæ supplemento.

Ipsa namque, cum nos quasi sub personis duabus, id est anima et corpore, bonum aliquod in terra inchoantes, divinum auxilium pro perfectione, id est trinitate, invocamus, semper erit in nobis quasi persona tertia, oriens scilicet ex alto, et coaptans

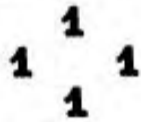
utraque, id est animæ et corporis opera diversa di-
vinæ unitati et trinitati.

Sed et hoc de trinitate sancta commemorandum
puto quia, cum Spiritus sancti persona, Patris et
Filii, ut supra dictum est, unitatem et æqualitatem
dilectionemque commendet, congrue hi qui, hanc
personam imitantes, de sacræ fidei unitate vel de
pacifica Dei et hominis charitate, seu de consona
virtutum omnium varietate rite scribunt aut lo-
quuntur, Spiritus sancti gratia repleti dicuntur. Ejus
enim dono totius unitatis fit ratio, sicut et ad lucis
pertinet donum illuminata acies oculorum, licet
ipsa lux non a se, sed aliunde procedit.

CAPUT XXXVIII.

*Sanctæ crucis signum in summa Trinitate reperitur et
et quomodo.*

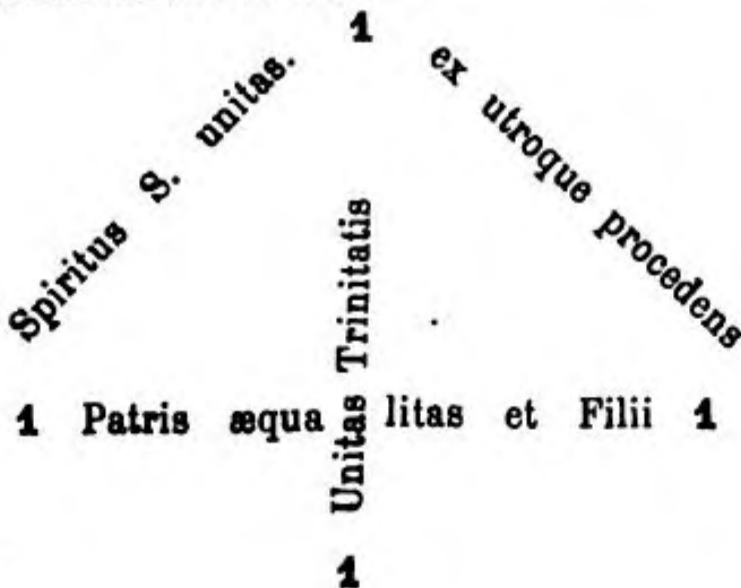
Potest etiam sanctæ crucis signum in trinitate et
unitate summa inveniri. Si enim in modum trian-
guli tres unitates, duas quidem quasi per lineæ nor-
mam æqualiter stantes, tertiam vero superius in
medio duarum, ponas, quod etiam triangulo omni
convenit, ut scilicet in dualitate consistat, in unitate
autem respiciat hoc modo :

Cumque ita triangulum posueris, si unitatem
quartam mediæ inferius opposueris, signum sanctæ
crucis habebis. Ubi juxta fidem sacram magnopere
pensandum quem cuique personæ debeas assignare
angulum, ne vel dualitatem constantem vel unitatem
eminentem incongrue discernas. Quod, ut reor, ita
debet discerni.

Quia enim æqualis dualitas in patre et Filio, uni-
tas vero in Spiritu sancto intelligenda, est, ascri-
bendæ quidem sunt duæ, quæ æqualiter consistunt,
unitates Patri et Filio; tertia autem in medio earum
desuper posita et velut ab utroque [cod. *Cruc.* utra-
que] procedens, Spiritui sancto.

Hujusmodi igitur ratio, nisi fallor, convenit trian-
guli mysterio, in quo etiam reor satis instrui posse
de sanctæ Trinitatis fidei omnes fideles. Deinde,
quia in Trinitate unitas et veneranda, unitas, quæ
inferius posita restat, ascribenda est trinitatis uni-
tati, sicque fit ut ex trinitate et unitate invicem se
æqualiter conspiciente et mediante signum sanctæ
crucis efficiatur, ut hæc figura personarum pro-
prietate distincta docet :

A Ecce crucis signum quam sacrum, quam veneran-
dum cur et adorari licitum sit mente fideli. Si
enim trinitas et unitas divina est adoranda, crucis
autem signum trinitatis et unitatis divinæ constat
speculum. Crucis ergo signum pro trinitatis et uni-
tatis divinæ speculo est adorandum, ea videlicet
locutionis specie quia per id quod continet, id quod
continetur, significamus. Nam sicut in altari, non
ipsam altaris structuram, sed sanctorum reliquias
in eo repositas, et quod majus est, per easdem re-
liquias, illorum virtutes quibus ante Deum credun-
tur vivere veneramur et adoramus, ita etiam in
sancta cruce, non qualiscunque ejus visibilis ma-
teria, sed invisibilis Dei virtus, quæ per passionem
Domini nostri Jesu Christi refulsit, quæque ibi in
sanctæ Trinitatis et unitatis specie jam dicta con-
sistit, semper est veneranda et adoranda.

B Est et aliud mysterium in sanctæ crucis signo
expressum quod postmodum de numero quaternario
locuturus proferam. Adhuc quædam subtilia de
sancta Trinitate scio dicenda mysteria : sed quia
nulla ratione congrua hæc promere valeo, ideo ipsæ
penitus prætermittere, et aliqua de mystico numeri
qualitate jam dicere volo, incipiens a binario.

CAPUT XXXVX.

*De mystico numeri binarii, ternarii, quaternarii et
quinarii significatu.*

C Hic enim quanto vicinior est unitati, tanto ple-
nior est virtute mysterii. Significat namque congrue
virtutem illam qua Deo maxime appropinquamus,
id est charitatem : quia sicut binarius duabus uni-
tatibus, ita et charitas bina dilectione Dei scilicet
et proximi consistit. Præterea, sicut idem binarius
numeri est origo, ita etiam omnium virtutum radix
constat charitas, ut plurima sacræ Scripturæ pro-
bant testimonia, ex quibus unum sancti Gregorii
proferam : Ut enim multi arboris rami ex una ra-
dice prodeunt, sic multæ virtutes ex una charitate
generantur,

D Potest etiam in eodem binario primus significari
homo. Sicut enim ex binario omnes oriuntur nu-
meri, ita et ex primo homine omnes exorti sunt
homines. Sed si alicui incongrua forte videatur hæc
sententia, pro eo scilicet quod primus homo ad Dei
similitudinem in trinitate et unitate existentem
creatus est, quam binarius nullo modo recipit, at-
tendat quomodo primus homo, postquam ad simili-
tudinem Dei, id est ad Trinitatem factus est, per
inobedientiæ culpam perdidit ejusdem Trinitatis
figuram et substitit [cod. *Cruc.* subsistit] in duali-
tate, quæ est in personis animæ et corporis; tertia
persona, id est unitate, qua Deo adunari et assi-
milari deberet, jam perditam.

Si quis vero similitudinis divinæ speciem in pa-
rente primo per ipsius culpam neget esse corruptam,
legat sanctum Gregorium in homilia quadam ita
dicentem : Quia imago exprimitur in drachma;
mulier drachmam perdidit quando homo, qui coti-

ditus ad imaginem Dei fuerat, peccando similitudine Conditoris sui recessit.

De ternarii vero mysterio, pro eo quod in se tres unitates habeat, magnum quoddam sentio. Ipsum namque Dominum et Salvatorem nostrum in hoc exprimi credo, quia, sicut ille in duabus naturis, Dei videlicet et hominis, atque in una persona, ita et ternarius in duabus partibus, homini Deoque satis convenientibus, et in unias numeri vocabulo consistit, Binarius enim et unitas ejus sunt partes, quarum quidem binarius homini, unitas vero deitati omnimodo convenit. Sed et hoc non minus congruit: quia, sicut primus Adam terrenus, secundus autem cœlestis dicitur, ita et binarius, quem primum hominem, ipsum scilicet Adam significari supra diximus, prior est ternario secundum Adam significante.

Omnes etiam Christi vestigia sequentes ternarii speciem recipere merentur, qui prius vitiis dediti binario fuerunt assimilati. Ad quam nimirum receptionem et conversionem, ita Dei et Domini nostri Jesu Christi gratiam proximam habent, sicut unitas et ternarius binarium circumdantes eidem proximi agnoscuntur.

Si quis vero subtiliora rimari solitus velit, et hoc in ternarii mysterio exquirere quod Christus Jesus, non ut cæteri homines ex conjugio, sed ex Virgine sancti Spiritus virtute imprægnata genitus sit, habet in ternario quæstionis campum. Currat, si possit solvere propositum. Ego enim, etiamsi aliquid ex hoc sentiam, tamen, ut aliis tantæ solutionis triumphum relinquam, hinc nil dicere volo.

Per eundem quoque ternarium possunt intelligi illæ tres præcipuæ necessariæque omnibus Christianis virtutes, quas Apostolus commemorat, dicens: *Nunc autem manent, fides, spes, charitas, triu hæc (I Cor. XIII).*

Quaternarius deinde proximus satis magno refulget mysterio, quia quadrifariam sanctæ crucis figuram exprimit. In summitate quippe ejusdem crucis et in basi, nec non in geminis brachiis quaternarius numerus invenitur. Hæc quidem ita esse ipso visu corporali possunt probari. Sed, si spiritualiter altiora penetrare velimus, maximum in ejusdem sanctæ crucis quadrifaria figura sacramentum reperiemus, quod scilicet et superius hic dicendum promisimus. Nam summitas ejus superna, basis inferiora, utraque vero brachia totius mundi ambitam eam continere significant. Unde nullus locus a virtute sanctæ crucis vacuus esse credendus est.

Possunt etiam per eundem quaternarium quatuor Evangelia, nec non quatuor virtutes, id est justitia, prudentia, temperantia, fortitudo congrue designari.

Quinarius licet in geminam significationem reproborum scilicet et electorum flecti possit, vel ob hoc quia tam mala quam bona quinque sensibus corporis efficiuntur, seu pro eo quod fatuæ simul et prudentes virgines, sicut evangelica verba testantur,

A eodem quinario numero comprehenduntur (*Matth. xxv*); ego tamen, quia omnem numerum infra denarium positum aliqua specialis mysterii virtute insignitum credo, hunc etiam aliquid boni specialiter exprimere æstimo. Nam, quia idem quinarius dimidia pars est denarii omnigena perfectione præclari, et omne dimidium divisumque in se ipso imperfectum consistit, potest convenienter ipsam imperfectionis qualitatem, quæ in cunctis mortalibus quantavis sanctitate præditis invenitur, significare.

Si cui dictum hoc placeat, mecum sentiat; cui vero displicet, dicat melius, ut et hoc credamus. Ego interim, ut dixi, credo quinario illam imperfectionem, qua nemo in hac vita positus caret, designare. De hac namque imperfectione Psalmista dicit: *Imperfectum meum viderunt oculi tui (Psal. cxxxviii)*, quasi diceret: tu, qui solus perfectus es, his oculis quibus omnia vides, imperfectionem fragilitatemque meam maxime consideras; vel aliter: tu qui omnia nosti, scis quia coram te perfectus esse nequeo. Hæc quidem de quinario.

CAPUT XL.

Quid mystice numeri a senario usque ad denarium significant.

De senario autem hoc sentio quia, cum sit solus infra denarium in suis partibus perfectus omniaque Deus in sex diebus perfecit, sanctorum quoque perfectionem significet. Sed ne contrarium videatur quod quinario imperfectionem, senarium vero perfectionem sanctorum designare dicens, imperfectum simul et perfectum posui, opus est explanare quomodo sancti quilibet in hac vita, imperfecti simul et perfecti sint. Ipsa nempe Veritas cum in quodam Evangelii loco universaliter negaret, dicens: *Nemo bonus, nisi solus Deus (Luc. xviii)*, alibi e contrario aliquem hominem bonum esse testatur, dicens: *Bonus homo de bono thesauro, etc. (Matth. xii).*

Quid igitur hac verborum repugnantia edocemur, nisi ut hominem imperfectum simul et perfectum posse fieri fateamur? ideo quidem imperfectum, quod Deo comparatus perfectionem nullam habeat; ideo autem perfectum, si imperfectionis et fragilitatis suæ quantitatem jugiter attendat. Hinc etiam Salomon dicit: *Septies justus cadit et resurget (Prov. xxiv)*. Cum ergo longe a se discrepare videantur justus et cadens, id est peccans, quomodo idem qui septies peccat perhibetur justus, nisi quia hoc est maxima justitia suam injustitiam jugiter corde simul et ore Domino fateri, atque credere per hoc veniam peccatorum consequi? Unde et Psalmista ait: *Confitebor adversum me justitiam meam Domino, et tu remisisti impietatem peccati mei (Psal. xxxi).*

De hujusmodi perfectione et imperfectione idem Psalmista alias apertius loquitur. Cum enim orasset, dicens: *Ab occultis meis munda me, Domine, et ab alienis parce servo tuo*, mox subjungit, *Si, inquit, non fuerint dominati subaudis alieni: vel, ut in aliis codicibus invenitur, dominata, subintelligis, delicta,*

tunc immaculatus ero (Psal. xxviii). Non dixit, si **A** penitus carebo delictis, sed, si mei non fuerint dominata, tunc immaculatus ero. Si autem quispiam immaculatus dicitur, potest etiam dici perfectus.

Ut autem aliquid adhuc altius de præfato utriusque numeri mysterio loquar, forsitan et hoc non sine causa est quia quinarium, quem imperfectionem, senarius, quem perfectionem designare dixi, non omnino post se, nec longe ante se, sed juxta sed præpositum habeat. Quasi idem senarius diceret: qui mysterii velit perfectionem consequi, semper fragilitatis suæ memor, ante se quid sit statuatur, dicens cum Psalmista: *Quoniam iniquitatem meam ego cognosco, et peccatum meum coram me est semper* (Psal. l).

His dictis de senario, progrediamur ad septenarium. Qui scilicet quid mysterii gerat quanto clarius est, tanto clariori et faciliori ratione proferri valet. Fateor namque quia superiora quædam difficulter protuli. Sed Deo gratias, quia jam ad memoranda sancti Spiritus dona perveni septena. Hæc enim septenarius significat numerus. Hæc autem dona quoniam sunt maxime nota, dicamus alia.

Potest namque per se multiplicatus et requiem remissionemque designare. Si enim dicas septies septem addita unitate fiunt quinquaginta; qui nimirum numerus et vitæ præsentis et æternæ requiem significat. Unde et remissio vel requies, quæ a Pascha usque ad Pentecoston ubique in sancta Ecclesia celebratur, sub eodem numero quinquagesimo continetur. Et quam congrue per septenarium pervenitur ad quinquagesimum, quia per sancti Spiritus **C** gratiam unusquisque incipit requiescere, et ad veram requiem tendere.

Est et aliud ejusdem septenarii mysterium. Omnes itaque numeri infra denarium positi aut generant aut generantur invicem, excepto septenario. Et ut hoc ita esse agnoscas, incipe a binario numerare, qui primus est numerus. Hic namque a duabus unitatibus creatus per se ductus generat quaternarium. Deinde hi duo binarius videlicet et quaternarius, invicem ducti octonarium [uterque cod. octogenarium] generant. Idem binarius per ternarium ductus senarium; ternarius quoque per se ductus procreat novenarium. Quinarium vero in medio eorum positus, si ducatur per binarium, generat denarium; sicque fit ut, sicut dixi, nullus absque septenario **D** numerus infra denarium reperiat qui non aliquem generet, aut generatur.

Quid igitur ex tanto dicere possum mysterio? Magnum quidem et speciale quiddam credo esse; sed ita videtur profundum ut virtutis suæ penitus abscondat radium, nisi forte hoc quod non est genitus significet quia Spiritus sanctus, cujus dona per eundem septenarium designantur, a Deo Patre et Filio non genitus, sed procedens dicitur; quod vero nullum generet, hoc designet quia, cum numerus in multiplicationem tendat, multiplicatio autem numeri carnalem significet generationem, merito Spiritus

sanctus non carnalibus hominibus in duplicitate et multiplicatione sui gaudentibus, sed spiritualibus in simplicitate et unitate divina constantibus, inspirationis suæ gratiam creditur infundere. Et si fas est dici Spiritum sanctum generare, nihil aliud intelligi debet nisi quemlibet per inspirationem suam instruere et ad desideria sancta accendere, quia *spiritus, ubi vult spirat* (Joan. viii). Unde etiam mos obtinuit ecclesiasticus, ut hi qui alios ad vitam spiritualem instruunt, patres dicantur (Eccli. viii).

Hæc igitur de septenarii mysterio in honore sancti Spiritus utcumque prolata, si ejusdem sancti Spiritus gratia congregans dispersa, vivificans cuncta, dignetur aspirare, spero sacræ fidei non discredere.

B Octonarius item perfectionem significat, sed eam solummodo quæ post septimanas hujus vitæ promittitur. Sed et hoc satis congruum. Sicut enim septenarium, qui requiem significat, mox sequitur octonarius, ita et ille qui in hac vita ob operibus malis vacat et requiescit perfectionem beatitudinis æternæ consequi merebitur. Unde et Dominus in Evangelio octo beatitudines se sequentibus promissit, per has scilicet significans æternæ vitæ perfectionem.

Qui in arithmetica instructus est disciplina multo plura hinc edere volet mysteria, quia illic, ut audi, octonarius numerus vocatur cubus. Quod vocabulum ignorans, unde vel cur sic sit dictum nescio pariter ejus mysterium. Cujuscunque enim non habetur massa, vel materia; nulla prosus ex ea efficitur figura [cod Lamb. causa].

Jam vero pertingens ad novenarium, dicam, prout ingenii tenuitas permittit, et ejus mysterium. Hic itaque, ut mihi videtur, quanto majori circumdatus est utriusque numeri, octonarii videlicet, et denarii, perfectione, tanto excellentioris mysterii refulget dignitate. Significat namque angelicos ordines, quia, ut Scriptura sacra prodit, novem ordines angelorum sunt; quorum quidam, angeli, alii archangeli, alii principatus quidam potestates, quidam virtutes, nonnulli dominationes, nonnulli throni, plerique cherubin, plerique seraphin dicuntur. Et notandum quanta consonantia sit numeri ad mysterium hujusmodi. Quicunque enim octonariam perfectionem consequuntur, novenario id est angelico ordini cœquantur, Domino attestante, qui in Evangelio dicit: *Illi qui digni habebuntur sæculo futuro et resurrectione ex mortuis, neque ducent, neque ducent uxores neque ultra mori poterunt. Æquales enim sunt angelis, et filii sunt Dei, cum sint filii resurrectionis* (Luc. xx).

Sed et in hoc novenarius venerandus est, quia, cum omnis numerus per se multiplicans alium, ejus quasi parens, qui autem per hanc multiplicationem procreatus fuerit illius proles dici possit; novenarius congrue ternarii proles exstat, qui sanctam Trinitatem significat. Si enim dicas ter trini, quod est per seipsum facta multiplicatio numeri, novenarius

procreatur. Qua de re colligitur quia et sancti angeli et omne angelicam vitam secuti convenienter dicuntur filii Dei, cum sint sanctæ Trinatis filii.

CAPUT XLI.

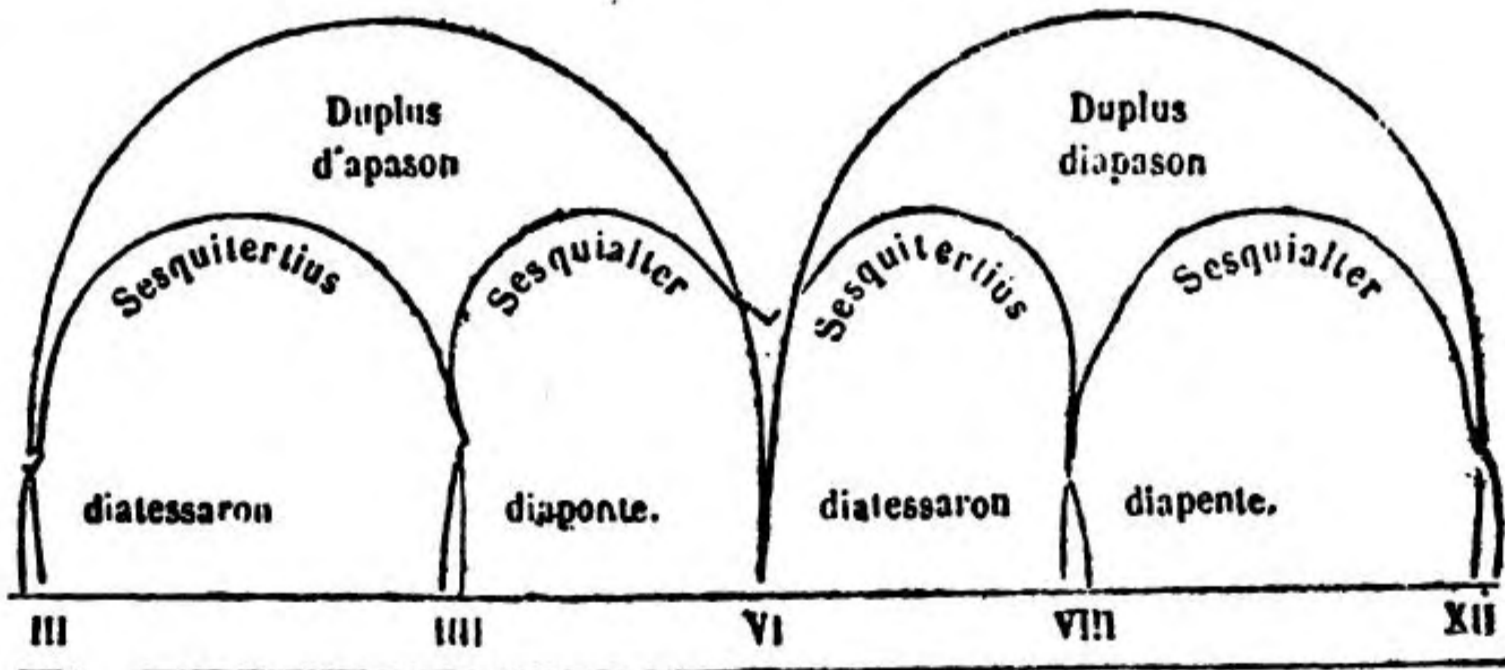
De numero denario ejusque mystico significato. Divisio numerorum in eos qui ad se dicuntur, et in eos qui relative ad alterius numeri consonantiam dicuntur juxta musicam.

Tempus et ordo jam postulat ut ex denarii mysterio aliquid parvas nostra proferat. In quo sane reor hoc primo considerandum quia, sicut ex collectione constat unitatum, ita etiam coadunationem atque copiam significet omnium virtutum, deinde quod imitetur quodammodo ipsam unitatem. Sicut enim unitates collectæ perficiunt denarium ita ejusdem denarii collectio repetita tendit in infinitum numerum. O quanta dignitas denarii, qui tam perspicue assimilatur unitati, imitans illam coadunata numerorum collectione, quia nequit naturali unitatis perfectione! Naturalis namque perfectio unitatis est per se posse subsistere; quod quia numerus nullus per naturam valet, solus denarius, imitatione illa quam dixi, id est collectione coadunata omnium numerorum implet. Hoc autem non sine causa esse, sed unitatis illius perfectionem, quæ in electis fieri potest, credo significare. Ipsa denique, quantacumque virtutum collectione videatur consistere, nihil est per se; sed a vera unitate Domini habet esse. Hæc ergo sola vera unitas est, quia non solum non eget externa collectione, sed et aliis tribuit se imitari posse aliqua unitatis participatione. Unde et Dominus noster Patrem, cum quo unum est, pro electis ovibus [cod. Cruc. omnibus] orans dicit: *Pater sancte, serva eos in nomine tuo quos dedisti mihi, ut*

sint unum, sicut et nos sumus unum (Joan. xvii). Hujusmodi igitur unitatem, quam electi quique collectione virtutum, quasi unitatum, adipisci possunt, denarius, ut dictum est, congrue significat. Sed cum tantæ perfectionis excellentiam exprimat, patet profecto quia nemo in hac vita positus ita perfectus exstat ut ad eum obtinendum sufficiat. Credendum est autem et sperandum de Dei misericordia ut obtineri possit in futura vita, quando videlicet Paterfamilias, juxta conventionem factam, in vinea sua laborantibus eum addiderit.

His igitur utcumque prolatis de numerorum infra denarium constitutorum mysteriis, jam ultra specialem numerum aliquem ratione mystica comprehendere facultas non est, tam ex facultatis quam conscientie inopia. Verumtamen ut his qui de spiritualia plus quam carnalis prudentie cibi refici desiderant aliquod gratum præbeam ferculum voluntas est mihi omnes numeros in duas partes dividere; in unam quidem illos, qui ita in arithmetica disponuntur, ut nulla proportione harmonica copulentur, sed ad se tantummodo dicantur, ut duo, quinque, septem vel tres, septem, decem, vel quilibet alii ejusdem dissonantie; in alteram vero eos qui relative ad alterius numeri consonantiam dicuntur juxta musicam, ut tres, quatuor, sex, octo, duodecim.

Quos nimirum numeros ita dispositos, ut medius ad minimum sesquiterciam, maximus vero ad medium sesquialteram, itemque maximus ad minimum relatus duplam reddant proportionem, quia tales specialiter harmonice deserviunt consonantie, hic utique de ejusdem consonantie mysteriis locuturus, opus habeo exempli gratia coram ponere.

In quarum scilicet partium duarum ratione designata tanta mysterii virtus inesse videtur, ut etiam sanctorum Patrum peritissimus aliquis ad hanc pleniter reserandum vix sufficeret. In primis enim invicem oppositis vel collatis utrisque valet inspicere, quanta distantia sit inter carnales et spirituales homines tum ablata illius parte numeri, qui ad se dicitur, nam ita superfluus est in ratione, sicut et illi quos significat in compassione. In altero, qui relati-

us est, satis speculatur quæ consonantia sit in diversitate corporalium artium; et quæ in diversis opibus vel fructibus provinciarum; et quæ in varia dispositione virtutum; quæ etiam inter cœnobialis et sæcularis vitæ homines; nec non quanta consonantia sit in Veteris ac novi Testamenti collatione, vel quæ aliarum rerum consonantie. Postremo quid sit cœlestis harmonia, reor hinc posse agnosci.

Hæc igitur omnia quanta sit difficultas vel mente

vel ratione comprehendere, prudens quisque valet intelligere. Sed dum nihil ex his possim, ut decet, aliquid tamen utcunque proferre licet. Et primo quidem, quod et in primis propositum est, quid utriusque numeri, ille scilicet qui ad se dicitur, et qui ad alterius consonantiam pertinet, oppositi significant. Deinde istius, qui consonantiæ solummodo deservit, mysterium reserare cupio: illud aliquatenus ostendere satagens, quanta consonantia a Deo sint facta omnia tam terrestria quam cœlestia, licet homo solus eandem consonantiam jugiter cum vitiis suis impugnet.

CAPUT XLII.

*Quid mystice significant numeri qui ad se dicuntur?
Quid ii qui ad aliud referuntur?*

Omnia itaque numerus qui, ad se solummodo pertinens, nullam efficit consonantiam, hominem congrue significat carnalem. Ille enim sola quæ sibi sunt grata, id est temporalia, visibilia, carnalia diligit. Nulla sibi, nisi quæ concupiscentia et voluntas propria suggererit, placent. Omnia quæ aliis consonant sive congrua sunt, displicent. Ad nihil aliud se natum arbitratur esse, nisi ut desideriis suis omnimodo famuletur: imitans illum divitem, qui, ut in Evangelio perhibetur, ita sibimet soli vixit, ut nec micæ de mensa sua prolapsas alteri egeno poscenti tribuere curaret.

At numerus qui ad alium refertur, spiritualem significat hominem; quia spiritualis quilibet aliena damna seu lucra deputat ut sua; moribus alienis semel conformat et aptat, illud jugiter recolens: *Alter alterius onera portate* (Gal. vi). Et: *Nemo quod suum est, tantummodo quærat, sed quod alterius* (I Cor. x). Unde et Paulus apostolus non sibi soli, sed etiam aliis prodesse desiderans dixit: *Omnibus omnia factus sum, ut omnes lucrifacerem* (I Cor. ix). Dominus etiam et Salvator noster, cum non pro se, sed pro nostra salute incarnari ac pati dignatus esset, relativus fore voluit.

CAPUT XLIII.

Quam mirifica sit in corporis membris, in artibus tum liberalibus tum mechanicis, denique in regionum proventibus, ipsisque diversis, virtutibus harmonia?

His igitur per utriusque partis prædictæ oppositionem breviter prælibatis, nunc vero, quia in harmonicis instrumentis aliquoties lusi, libenterque totius melodiam suavitatem audivi, libet etiam, prout Dominus dederit, in harmonia spirituali et intellectuali ludere: explanando scilicet quanta consonantiæ mysticæ suavitas in omnibus supradictis habeatur rebus. Sed priusquam de hujusmodi consonantia aliquid audias, oportet ut, quid sit eadem consonantia, plenius agnoscas. Quia enim non solum in sonis proportionem numerorum relativa coaptatis, verum etiam in rebus quibuslibet rite ordinatis consonantia efficitur; omneque quod ordinatum constat, conveniens profecto et congruum efficitur: consonantiæ hujus definitio videtur posse dici rerum dis-

similium convenientia. Proinde si in qualibet convenientia est consonantia; omnis autem creatura, licet dissimilis sit invicem, Deo ordinante convenit; consonantia ergo habetur in omni creatura.

Nunc igitur illud primo considerandum est, quod et in consonantiarum mysticarum ordine primo posui: quæ scilicet consonantia sit in cujusalibet corporis humani membris.

Ibi namque cum unumquodque membrum famulatur alteri, omnia membra consistunt invicem congrua. Visus quippe et auditus, gustus, odoratus et tactus non solum sibi, sed etiam aliis corporalibus officiis famulantur. Quapropter dum omnes corporis sensus ad se invicem conveniunt famulando, consonantia utique in corporeis sensibus, velut in numero, efficitur.

Videamus etiam quanta consonantia sit in diversitate corporalium artium. Cum igitur hic aurifex, ille ferrarius faber, iste cæmentarius; hic lignorum artifex, ille scriptor, iste pictor; hic in liberali scientia imbutus, ille mercator, iste piscator; hic in bellicis rebus, ille in agricultura doctus; hic texturæ operarius, ille medicus, ille sutor, ille sculptor, iste auceps, ille venator; hic coquus, ille pistor; alter alterius sit artis, quæ specialiter memorari nequit: nullaque ars prædicta sine alterius ope peragi possit; quid aliud quam consonantia quædam quasi discrepantium vocum in omnibus hujusmodi artibus erit? (cod. Lamb. exit.)

Consideremus deinde qualiter consonent opes vel fructus diversi provinciarum. Ubi magnam faciendi inopiam patior pro eo quod nec provinciarum, nec quam plurimarum vocabula agnosco. Sed rem quamdam profero, quæ pro me satis loquatur cunctorum iudicio. Omnibus etenim notam est quia negotiatores quique in regiones ac provincias plures procul positas sæpius proficiscuntur, ut opes quasdam, quæ in illis aut raro aut nusquam habentur, illuc afferant; et alias opes, quas in suis locis raras et pretiosas esse sciunt, inde nihilominus revehant. Cur ergo hæc faciunt, nisi quia unaquæ regio et provincia opes vel fructus illos habet quos altera minime possidet? Quamvis et hoc pro argumento maximo sufficiat quoniam mercatores nostros scimus aurum, pallia serica, nec non ignotas eximiasque bestiarum pelliculas ad nos detulisse; quæ omnia fatentur aut cum ære, seu cum vestimentis vulgaribus, vel vilibus domesticorum animalium pellibus in quibusdam provinciis comparasse. Unde aperte intelligitur quia et in hujusmodi diversitate invicem congrua consonantia magna habetur. Dum enim unusquisque alterius indiget opibus, consonans profecto compellitur esse alteri.

Veniamus et ad variam virtutum dispositionem, quantamque inter se consonantiam habeant, aliquantum proferamus. Alii namque, ut Apostolus dicit, *datur sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ, alteri fides, alii gratia sanitarum, alii operatio virtutum, id est miraculorum, alii prophetia, alii discretio spi-*

rituum, alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum (1 Cor. xii). Ad hæc etiam nos subjungimus quia alius eminet in humilitate, alius in charitate, alter in castitate, alter in oratione, alter in discretionem, alius in vigiliis, alius in jejuniis, alter in elemosynarum largitate, alter in infirmorum vel hospitem recreatione, alter in patientia, alter in alia virtute. Sed nullus profecto in qualibet virtute prædicta invenitur ita perfectus, ut non ope egeat alterius. Cur hoc, nisi quia invicem sunt omnes virtutes referendæ, et plectro discretionis in consonantiam alternam commutandæ? hujus namque consonantiæ plectrum, discretio est virtutum.

CAPUT XLIV.

Qualis et quanta reperitur harmonia inter vitam monasticam et sæcularem, Vetus et Novum Testamentum, corpus et animam, diversorumque hominum status?

Progrediamur et ultra, dicentes quæ consonantia sit inter cœnobialis et sæcularis vitæ homines. Igitur neminem in cœnobiali vita positum reor ignorare quia multipliciter egeat sæcularium hominum administratione. Quomodo enim vel victum vel vestitum seu ipsum habitaculum sibi aptum posset habere, nisi ex sæcularium aliquorum labore? Unde omnimodo pensandum est cunctis in cœnobiali proposito constitutis quia non solum sibi, sed etiam illis qui hujusmodi supplementa præbent, referenda est eorum spiritualis conversatio.

Similiter homines cuncti in sæcularibus negotiis positi, jugiter pensare debent quantum indigeant spiritalium virorum oratione: ne, inter delicias vel curas vel pericula innumera præsentis vitæ depressi, æternæ salutis gloria priventur.

Cumque ab utriusque hæc necessitas pensatur, et pro Dei amore alii ab aliis adjuvantur, quasi alternantes soni invicem suaviter resonant: unus quidem sonus superius, id est spiritaliter; alter vero inferius, id est sæculariter. Neque enim ulla fit consonantia, nisi ex aliqua suimet distantia.

Magna etiam dici potest consonantia, Veteris ac Novi Testamenti convenientia. Nisi enim in Veteri prædicta fuisset gratia Novi, nemo per fidem in Novo potuisset salvari; quia omnia fidei argumenta ab antecedentibus rebus sunt assumenda. Et, ut sanctus Gregorius dicit, sequentium rerum certitudo præteritarum est exhibitio. Utrumque igitur ad aliud relatum factum est nimis consonum; quia omnia quæ in Novo per adventum Domini nostri Jesu Christi sunt impleta, in Veteri per prophetas vel mysticas rerum species fuerant prædicta. Ibi namque ejus incarnatio, ibi ejus passio, illius resurrectio et ascensio: etiam omnia quæ ab Incarnatione Domini usque ad præsens, et quæ in futuro sæculo, eveniunt, leguntur aut aperte prædicta vel typice præfigurata. Sed eum consideratur quanta consonantia sit in prædictis et impletis; quæ quoque in futuris fiat, facile potest credere quisquis fidelis.

A Ad eandem consonantiam pertinet ordinata animæ et corporis compago; viri et mulieris propter necessaria utriusque subsidia multa conjunctio legitima; patrum et filiorum, divitum et pauperum, dominorum et servorum, magistrorum et discipulorum; conjugum quoque et virginum mirifica convenientia: quamvis enim virginitas longe superior sit conjugio, nihil tamen resonat sine ipso; quia nec esse valet sine illo. Sicut et tonorum integritas, licet comparisonem nullam teneat ad semitonium, atque ipso tamen nullum sonum, qui juxta musicæ artis auctores proprie consonantia vocetur, efficit. Sive enim diatessaron, sive diapente consonantiam dicere velis, sine semitonio nequis, de diapason vero superfluum est dicere quia, constat ex utroque. Quæ de re intelligi datur quia, sicut semitonium consonantiæ necessarium est in melodia; ita conjugum supplementa necessaria sunt in spiritali vita.

Notandum vero in his, quia, etsi non omnia ad relativam consonantiam, ad probationem tamen omnia conveniunt.

Prælati namque quilibet, excellentioresque in sæculo, ut domini, patres, magistri, divites per subditos sibi et pauperiores jugiter probantur: quanta videlicet eis cura præsent; quali fide nutriant et succurrant. Subditi vero, qualiter prælatis obediunt; et pauperes, qualiter sufferant paupertatem, cum divites omni modo fulciri perspexerint.

Idem inter conjuges et virgines agitur. Magna namque probatio erit in utrisque. In conjugibus quidem, si se congruis temporibus rite contineant: cum et virgines eadem fragilitate circumdatos, eisdem passionibus tentatos perpetuam habere castimoniam agnoscant. In virginibus autem, si, propositi sui excellentiam jugiter attendentes, curent ne retro cadant: quandoquidem multos licito matrimonio copulatos, aut sub continentia debita vivere (quæ Deo tanto acceptior est, quanto liberius relaxari potest) vel prorsus, vita sæculari relicta, pro amore Dei desideria carnis cuncta respuisse audiunt.

Probantur et aliter virgines atque conjuges. Eo quidem modo virgines, si attendant quantas gratiarum actiones Deo pro hoc debeant quod, eos ad sublimissimum virginitatis gradum per inspirationis suæ gratiam eligens, ab innumeris hujus sæculi miseriis periculisque eripere dignatus sit, cum plurimos in eisdem miseriis positos reliquerit. Non solum autem virgines, sed etiam omnes qui, in quacunque ætate positi, ad sublimioris propositi arcem perveniunt, eodem modo probantur. Conjuges vero, omnesque in sæculari vita constituti, si attendant quanta gratia sit quod vel aliquibus deliciis temporalis vitæ ulla pietatis divinæ licentia valeant sic uti, ut tamen ab æternæ beatitudinis participatione non excludantur; cum plurimis videatur maximum, si cum contemptu rerum sæcularium, cum contritione et afflictione carnis ac spiritus omnigena postremo cum sævissima morte, regni cœlestis participes fieri mereantur.

Ad hæc etiam nullus in ætate intelligibili positus A
relinquitur, qui non secundum qualitatem sibi col-
lata, vel in scientia seu sospitate, vel potentia a
Deo probetur quid pro [cod. Lamb. in] ejus amore
agere vel pati velit. Et quanta consonantia, qua
unus quisque per alium probatur si est intelligens
aut requirens Deum?

Sol quoque, luna et fructus terræ; volatilia, nec
non universa animalia quæ in aquis vel in terra
versantur, dum nullatenus ad se seu propter se, sed
ad humanos tantummodo usus condita subsistunt:
consonantiæ profecto velut numeri relativi deser-
viunt. Ex quibus valet probari quia, sicut scriptum
est, nihil in terra fit sine causa, sed totum sub ali-
qua ordinatum est consonantia.

CAPUT XLV.

De harmonia, quæ in beatis obtinet.

Adhuc de unius, harmoniæ cœlestis scilicet, qua-
litate, quæ tanto difficilior est ad proferendum,
quanto minus habet ullum corporale vel visibile
instrumentum, dicere, prout fides exinde capienda
suggesserit, libet. Nihil enim aliud nisi quod fides
capere valet, inde cuiquam dicere licet. Sed quia
scriptum est: *Fides sperandarum substantia est re-
rum, argumentum non apparentium* (Hebr. xi); et
Dominus et Salvator noster, ut in Evangelio legitur,
plurima mysteria cœlestia per aliqua terrenarum
rerum explanavit argumenta: hinc etiam ego in-
structus arbitror, et credo magna cœlestis harmo-
niæ esse argumenta, omnia quæ etiam dixi de hujus
vitæ consonantiis, et quæ usquam exercentur in
musica arte instrumenta. Sicut enim in organis vel
in monochordo, quæ videlicet præcipua sunt in hu-
jusmodi disciplina, varia discrimina sonorum, quo-
libet modo se præcedant vel subsequantur, per-
diapason coadunantur: ita in cœlesti regno esse
credo: ut, licet ibi pro meritis diversis alter quidem
sanctus ad alterum quasi sesquioctavus, id est tonus
integer, alter vero, ut sesquialter, id est diapente;
et alius ut sesquitercius, id est diatessaron ad alium
referatur: tamen omnes sancti per charitatis con-
cordiam, quasi per diapason, unum resonent, unum
sapiant; sitque eorum laus et gratiarum actio tam
pro Dei et hominis (quia Deus homo factus est)
nec non pro omnium sæculorum et elementorum
atque rerum consonantia, quam pro gaudiorum suo-
rum remuneratione, sempiterna quasi quædam har-
monia habens varias differentias sanctitatis pro
varie discrepantium vocum modis; habens etiam
sanctiores quosque dispositos pro intensione; infe-
riores vero pro remissione.

Hæc autem ita esse non affirmo, sed, ut dixi,
credo, sciens scriptum: *Videmus nunc per speculum
in ænigmate, tunc autem, id est, in futuro sæculo,
facie ad faciem* (I Cor. xiii). Et iterum: *Per fidem
enim nunc ambulamus, et non per speciem* (II Cor.
v). Rursumque: *Quod oculus non vidit, nec auris
audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit
Deus diligentibus se* (I Cor. ii).

CAPUT XLVI.

*De diversis diei et noctis mysteriis et significatio-
nibus.*

Hucusque de numeri mysterio disserens, jam ad
eorum quæ deinde proposita sunt, id est, diei ac
noctis, languoris et medicinæ, copiæ et penuriæ
mysteria explananda transire cupio. Sed illa supe-
riora, id est dies ac nox, pro significatione varia
ponuntur. Dies namque Jesum Christum aliquando
significat, ut ibi: *Nonne duodecim horæ sunt diei?*
(Joan. ii). Et nox diabolium, ut: *Noctem illam te-
nebrosus turbo possideat* (Job. iii). Interdum vero
dies fidem vel justitiam; nox infidelitatem et iniqui-
tatem. Ut: *Nox præcessit, dies autem appropinqua-
vit* (Rom. xiii). Et iterum: *Eratis aliquando tenebræ,
nunc autem lux in Domino* (Ephes. v).

B Interdum etiam dies pro tranquillitate, et nox po-
nitur pro tentatione vel tribulatione. Ut: *In die
mandavit Dominus misericordiam suam, et nocte can-
ticum ejus* (Psal. xli). Ac si aperte dicatur: In tran-
quillitate misericordiæ divinæ notitia commendatur,
sed in tribulatione ejusdem notitiæ profectus pro-
batur. Invenitur quoque dies pro spiritali, et nox pro
carnali homine dicta, ut: *Tuus est dies, Domine, et
tua est nox* (Psal. lxxiii). Ac si apertius diceretur:
Tua gratia, Domine, spiritualis homo efficitur, et tuo
judicio carnalis esse permittitur. Cum ergo hæc tam
varie ponantur, intelligi datur quia et adhuc ali-
quam significationem habere possint. Quam etiam
ex meo addens, precor, ne dedigneris audire.

C Nox igitur, ut mihi videtur, non incongrue Vetus
Testamentum, et dies significat Novum; sed et te-
neram hominis infantiam vel conversionem nox,
dies autem maturos hominis annos et mores. Quæ
scilicet et in hoc valde concordant, quia sicut Apo-
stolus dicit: *Non prius quod spiritale est, sed quod
animale* (I Cor. v). In omnibus præcedit animale et
carnale; sequitur autem quod est spirituale. Sicut
enim nox, carnalem utique vitam significans, divina
institutione jam præcedit diem, quæ designat spiri-
tualem: ita et Vetus Testamentum, nec non teneri-
tudo annorum simul et morum carnaliter conver-
santia [ita uterque cod.] præcedunt; sequuntur autem
Novum et ætas et conversatio matura, spirituales
intelligentiam sortitæ. Magna ergo erat nox in mun-
do, cum nulla pene nisi temporalia et carnalia
bona homines amabant. Magna nihilominus nox in
homine, quandiu nullam habet vim rationis et bonæ
conversationis. Unde his omnibus satis congruit
oratio illa Zachariæ: *Illuminare Domine, his qui in
tenebris et in umbra mortis sedent* (Luc. i). Sed et illa
verba quæ in hymnis nocturnis orando canimus:
Tu, Christe, somnum disjice; tu, rumpe noctis vin-
cula; tu, solve peccatum vetus, novumque lumen
ingere.

D Ut autem hanc significationem a nobis prolatam
latius replicemus et conferamus, sicut in primo
noctis tempore homines somno gravi, tam ex neces-
sitate naturali quam aliquo labore diurno, solent de-

primi, nullo galli cantu aut familiaris curæ strepitu excitati, ita et in prima mundi ætate omnes pene temporalium bonorum carnaliumque voluptatum torpore jacebant depressi, nullo spiritali gallo vel cura perennis vitæ ab hoc lethali somno revocati. Quod scilicet ita esse apertissime Scriptura sacra testante probatur; quæ, exceptis octo hominibus, omnes in tempore illo, diluvio inundante narrat extinctos. In tenera etiam ætate vel conversione hominis, necdum capacitas rationis, necdum vigilat amor vitæ spiritalis; sed imminet adhuc somnus quidem nimis fragilitatis et affectus sæcularis. Deinde, sicut nocte media appropinquante galli cantus aliquos excitat et ad negotia hujus vitæ necessaria agenda provocat, ita etiam in ætatis mundanæ processu, patriarchæ sancti præceptis divinis instructi, plurimos mortales more gallorum cœperunt excitare, observationesque varias instituere, quæ tam animæ quam corpori fuerant necessaria. Similia de hominis ætate vel conversione proficiente constant intelligenda. Tunc enim rationali [cod. *Cruc.* rationabili] et spiritali sensu, quasi quodam galli cantu excitatus, incipit inter bonum et malum discernere, et in quavis disciplina proficere.

Post hæc vero aurora propinquante magis magisque gallorum cantus solet perstreperere, et excussis sæpius pennis adeo insolescere, ut, si juxta eos positi adhuc forsitan quiescere velint, vix ex importunis illorum cantibus possint. Sic nimirum, sic adventu Salvatoris nostri, solis videlicet æterni, appropinquante, plurima prophetarum præconia ac documenta perstrepebant, et omnes secum conversantes ad exsurgendum emendatione morum excitantes, venturum totius pietatis et justitiæ diem prænuntiabant. Quorum unus dixit: *Parate viam Domini, rectas facite semitas Dei nostri: quia revelabitur gloria Domini (Isa. xl)*. Et post pauca idem: *Ecce, inquit, Dominus Deus noster in fortitudine veniet et brachium ejus dominabitur (Ibid.)*. Idem qui supra: *Egredietur virga de ratice Jesse, et flos de germine ejus ascendet (Isa. xi)*. Ast alter Propheta dixit: *Ecce dies venient, dicit Dominus, et suscitabo David germen justum: et regnabit, vex, et sapiens erit, et faciet judicium et justitiam in terra (Jer xxiii)*. Et alius propheta: « Cum venerit, inquit, sanctus sanctorum, cessabit unctio. » Eodem modo cæteri propheta vaticinantes diem verum, id est, Salvato-

rem nostrum prænuntiabant esse venturum. Similia etiam quoda modo in hominis ætate vel profectu maturiori evenire videntur, dum ei tam ex humana institutione quam divina inspiratione omnis disciplina exhibetur. Magnus enim et frequens dici potest galli cantus varia admonitio et correptio, qua indiget adolescens et neophytus; sed hujus admonitionis verba hic dicere volo aliqua, ut quis sit spiritalis galli cantus agnoscat aliquatenus.

Dicendum namque est cuilibet auditori a doctore spiritali: « Declina a malo, et fac bonum. Subditus esto Domino, et ora eum. Noli æmulari in

A eo qui prosperatur in via sua, in homine faciente injustitias. (*Psal. xxxvi*). Disciplinam Domini, filii mi, ne abjicias, nec deficias cum ab eo argueris. Quem enim diligit, Dominus corripit (*Hebr. xi*), et quasi pater in filio complacet sibi. Quodcunque manus tua potest facere, instanter operare; quia nec opus, nec ratio, nec scientia erunt apud inferos, quo tu properas. Memento Creatoris tui in diebus juventutis tuæ (*Eccl. xii*), et ne tardes converti ad dominum (*Eccl. v*). Quæ enim a juventute tua non congregas, quomodo invenis ea in senectute tua? Fili mi, accedens ad servitatem Dei, sta in timore et justitia, et para animam tuam ad tentationem (*Eccl. ii*). »

B Item pluribus dicendum. « Gustate et videte quoniam suavis est Dominus. Beatus vir qui sperat in eo (*Psal. xxxiii*). Nolite pueri effici sensibus, sed malitia parvuli estote. Sicut enim exhibuistis membra vestra servire immunditiæ et iniquitati ad iniquitatem; ita nunc exhibete membra vestra servire justitiæ in sanctificationem. Nolite prudentes esse apud vosmetipsos, nulli malum pro malo reddentes (*Rom. xii*), et carnis curam ne feceritis in desideriis. Stabiles estote et immobiles, abundantes in opere Domini semper, scientes quia labor vester non est inanis in Domino (*I Cor. xv*). Vigilate, et state in fide; viriliter agite, et confortamini: omnia vestra in charitate fiant (*I Cor. xvi*). Humiliamini sub potenti manu Dei, ut vos exaltet in tempore visitationis: omnem sollicitudinem vestram projicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis (*I Petr. v*). »

C Cum ergo his et hujusmodi verbis doctor quilibet studiosus auditores suos frequenter admonet, quid nisi galli officium implet, annuntians eis viam veritatis et lumen gratiæ spiritalis? Nam quanto plus eos ad virtutum studia excitat, tanto propius sancti Spiritus gratiam omni die clariorem sibi adventuram denuntiat. Ad extremum vero, sicut orto sole, omnis mundus illuminatur, et umbra omnis effugatur, ita adveniens in carne Dominus omnes umbras Mosaicæ legis cæremonias [cod. *Cruc.* superstitiones] ad spiritalis vitæ lucem convertit, omnes idololatriæ superstitiones annullavit, omniaque in se credentium corda doctrinæ suæ radiis illustravit. Idem quoque intelligitur evenire in humanæ ætatis vel profectus plenitudine. Tunc namque si præcedentibus galli cantibus, id est admonitionibus et doctrinis spiritalibus, rite est excitatus homo, tanta sancti Spiritus gratia, quam pro exorto die ponimus, in ejus corde refulget, ut, omnes carnalium effectuum tenebras omniaque mundanæ prosperitatis gaudia contemnens, sola Dei præcepta tota virtute diligat, et cum Apostolo dicat: *Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus, cogitabam ut parvulus: quando enim factus sum vir, evacuavi quæ erant parvuli*. Hæc igitur verba apostolica, quia tam spiritaliter quam carnaliter possunt intelligi, et mundanæ et humanæ ætatis, nec non conversionis personæ apte conveniunt.

CAPUT XLVII.

Quid sensu mystico innuant languor et medicina corporalis, quid copia et penuria rerum, etc.?

Quid autem mysterii gerat languor vel medicina corporalis, claret satis. Innuit namque languor quia, sicut corpus languidum ad omnia naturæ officia necessaria erit invalidum, sic anima peccatorum mole depressa ad nullos virtutum fructus explendos constat valida. Econtra vero, sicut corpus varia medicinæ corporalis impensione curatur, ita etiam anima spiritualibus remediis, id est oratione, vigiliis, continentia cæterisque virtutibus curata sanitati redditur. Ideoque qui credit quod corpus possit languidum curari, sciat etiam aliquo modo animam peccatricem posse sanari, si pro salute sua subsidium divinum fideliter et diligenter imploret.

Copia quoque et penuria rerum victualium, eadem mysteria gerit. Nam sicut copia substantiæ corporalis lætitiâ vitæ præsentis auget, sollicitudinem minuit; ita et spiritualium rerum incrementa perennis vitæ præstant gaudia. Et sicut penuria rerum earumdem mœrorem menti ingerit multiplicem, ita, spiritualis vitæ damna æterna damnationis præfigurant lamenta.

Hæc et de rerum mysteriis pro exemplo diximus, ut similiter exquiras mysteria in cæteris rebus, sentiasque quanta bene agendi facultas sit in elementorum simul et rerum figuris mysticis inquirendis et credendis

CAPUT XLVIII.

Elementa rerum, quæ per divini nominis invocationem consecrantur, non solum mystica, sed et sancta et salutaria sunt. Hæc ad altaris mysterium congrue ac apte assumpta sunt, etc.

Adhuc quoque dicendum restat quale in consecrationibus mysterium existat: cujus exemplum habetur in omnibus quæ rite consecrantur a sacerdotibus, ut oleum, sal et aqua, fons baptismatis ipsaque elementa hostiæ salutaris.

II. Cur, quæso, hæc non cum superioribus admiscenda decernis? si quidem, juxta rationem tuam, oleum, sal et aqua, panisque et vinum, quæ sunt hostiæ divinæ aptanda, mihi videntur inter elementa; consecratio vero inter res deputanda.

O. Virtus consecrationis separat hæc a cæteris. In cunctis namque rebus et elementis vitæ hujus mysterium aliquod quasi naturale inest, per quod unusquisque ad vitam futuram instrui potest.

Quæcunque autem elementa per divinam invocationem consecrantur, non solum mystica, sed etiam salutaria et sancta esse creduntur. Unde jure sunt seorsum ponenda quæ tanta secernit differentia. Quia vero eadem solummodo discernit consecratio, rite sub ejusdem consecrationis ponuntur mysterio.

Sed ut mystica salutiferaque sit consecratio omnis, semper agenda est per divini nominis invocationem, et per sacram verborum divinorum commemorationem. Nam, nisi baptizandus juxta verba di-

A vina in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti mergatur in fontem, nullum ibi regenerationis agitur mysterium. nulla ibi percipitur remissio peccatorum. Quapropter, ut fiat mysterium regenerandi in aqua, agenda est sanctæ Trinitatis invocatio præ-nominata.

Similiter in celebratione missarum, ubi corporis et sanguinis Domini mysteria in panis et vini sacrificio sunt tractanda, nisi illa Domini nostri Jesu Christi verba, quæ cum discipulis in cœna recumbens, panemque et calicem eis porrigens; panem quidem: *Accipite, inquit, et comedite ex hoc: Hoc est enim corpus meum;* calicem autem: *Bibite, ait, ex hoc omnes: Hic est enim calix sanguinis mei, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum;* hujusmodi, inquam, verba Domini nisi in consecrandis panis et vini sacrificiis a sacerdote dicantur, eadem panis et vini sacrificia in corporis et sanguinis Domini mysteria vivifica transfigurari minime sunt credenda. Alia enim verba, quæ antea vel postea sacerdos missas celebrans dicit, benedictiones vel laudes sive orationes vocantur; sola autem præmissa Domini nostri dicta (quibus corpus et sanguinis sui mysteria, in pane et vino designata, per se commendavit ac in sui commemoratione fieri præcepit) transfigurationem et vivificationem eorumdem mysteriorum, in hostiam veram, perfectam et immaculatam per sacerdotis cujuslibet officium invisibiliter operantur.

B Sed ut nulli incredibile videatur quod per verba divina eadem mysteria efficiantur vitalia, recolat ipsum Dominum discipulis suis dicentem: *Verba quæ locutus sum vobis, spiritus et vita sunt.* Cum ergo verba Dominica spiritus sint et vita, quid mirum si quælibet elementa in mysterium assumpta per eadem efficiantur spiritualia et vitalia? Ubi notandum summopere est quia mysteria omnia per divini nominis invocationem facta, spiritualia quidem dici possint, pro eo quod spiritualiter consecrentur et fide sola percipiuntur; nulla vero vitalia vel vivifica nisi sola Domini corporis et sanguinis mysteria.

C Nam quanta inter verum corpus et umbram ejus imaginariam constat distantia, tanta creditur esse inter illa cæteraque mysteria. Cujus rei argumentum exinde potes capere maximum, quia, cum cætera salutis mysteria sumentibus vel habentibus ea solummodo sint remedia, istud vero mysterium singulare non solum celebrantibus, et gustantibus, sed et cunctis fidelibus tam defunctis quem vivis adeo proficit, ut et vivi infirmitate vel tribulatione positi, quamvis procul existant, ex hoc levamen sentiant: et defuncti, sicut sacra Scriptura testatur, pro se offerri ejusdem mysterii hostiam per visiones appetant. Et merito, quoniam, sicut unusquisque per baptismum in Christo renascitur, ita et per corporis ac sanguinis sui sacramenta reficitur, ne deficiat in via, quandiu peregrinatur a patria; et ut in unitate corporis ac sanguinis sui fide et perceptione unum sit. Si ut ipse dixit: *Qui manducal meam*

carnem, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in eo.

Inter hæc etiam considerandum est quam congrua elementa ad sanctissimæ oblationis mysteria sint assumpta. Sicut enim panis corporalis exterior hominem maxime confortat, et vinum lætificat, ita etiam eadem verborum divinatorum virtute sanctificata aptissime illius figuram exprimunt, qui, interior hominem confortans, dixit: *Ego sum panis vivus, qui de cælo descendi. Si quis ex hoc pane manducaverit, vivet in æternum.* Et iterum: *Ego sum vitis vera.* Quia omnes ad se confugientes confortat, dicens: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos.* Itemque: *Si quis sitit, veniat ad me, et bibat.* Et, ut vulgariter loquar, cujuscunque elementi refectione exterior homo maxime confortatur et lætificatur, ejusdem vocabulum Christus interior hominem confortans et reficiens apertissime sortitur.

Sed cum de mysteriorum cælestium virtute loquimur, convenit etiam aliquatenus explanare cur aqua cum sacræ oblationis vino miscenda sit in calice. Hujus ergo causam admistionis paucis expono verbis. Quia igitur Christi de latere perfosso in cruce manavit pariter sanguis et aqua, sanctorum Patrum decrevit sententia vinum semper aqua misceri in mysteriis Christi, ut quæ simul cum sanguine Christi fluxit, in ejus etiam sanguinis mysterio misceretur. Hæc quia sunt nota, breviter perstrinximus ipsa.

CAPUT XLIX.

Exponit Othlonus qua ratione ad hæc latius exponenda delatus sit, pluraque de fidei efficacia subjungit.

His itaque de mysteriorum qualitate prolatis, precor ut, si fidei sacræ contraria minime videantur, pro nullâ verborum rusticitate vel mea vilitate respuantur. Si vero, quod absit! reperiantur errore aliquo involuta, corrigantur, quæso, intentione pura. Verumtamen spero quia nequaquam multiplici traditus sum errori, cum tam sancta et præcipua de mysteriis divinis credenda protuli; quia scriptum est: *Nemo potest dicere Dominus Jesus, nisi in Spiritu sancto.*

Porro intentio et causa dicendi hæc fuit hujusmodi. Cum enim superius de facultate bene agendi varia ratio ageretur, probare volebam quanta et jam facultas esset bene agendi in virtute fidei. Nam quanto latior et perspicacior est ad arcana quælibet capienda fides, tanto ampliores bene agendi habet vires; sed tamen non ita vires suas exercet, ut nulla patiatur opposita vel contraria. Perfidia namque omnis error ei oppositus sentitur, dum fidelis quisque varias erroris spinas tam in se quam extra se ortas patitur. Juxta se quidem, per subtiles infidelitatis cogitationes; extra se vero per aliquos seductores. Sicque fit ut unusquisque, per aliquas fidei probatas contrarietates, quot modis potest errando male agere, tot modis valeat credendo bene agere. Hæc

autem probatio maxime per mysteria divina agitur, quia eorum virtutem fides sola argumentatur.

Per difficilia quoque uniuscujusque fides probatur, sicut Abrahæ. Qui cum rem difficilem sibi a Domino promissam audiret, mox absque diffidentia credidit, *non considerans* ut Apostolus dicit, *corpus suum emortuum, cum fere centum esset annorum, et emortuam vulvam Saræ. Sed confortatus est in fide, dans gloriam Deo, plenissimeque sciens quia quæcunque promisit Deus, potens est et facere; ideoque reputatum est illi ad justitiam* (Rom. 14).

Eadem etiam promeruit, cum Isaac filium suum, super quo sibi seminis multiplicandi facta est promissio jussus offerre, non distulit propter promissæ posteritatis effectum, nec propter ipsius rei difficultatem; sed tantum quod jubebatur studuit implere, credens filium moriturum posse resuscitari, ut in eo impleretur seminis multiplicandi promissio. Itaque meruit audire. *Per memetipsum juravi, dicit Dominus, quia fecisti rem hanc, et non pepercisti filio tuo unigenito propter me, benedicam tibi; et benedicentur in semine tuo omnes tribus terræ, quia obedisti voci meæ* (Gen. 22).

Idem quoque fidei meritum obtinere videntur quicunque voluntatem propriam pro Dei amore frangunt, vel varia vitiorum incentiva per Dei gratiam se superaturos credunt. Quanto enim hæc sunt difficiliora, tanto præmia merentur majora.

Quomodo autem fides cujuslibet probetur per adversa, plurima sanctorum martyrum testantur certamina. Fide namque ita fuerunt muniti ut nullis pœnarum vel adversitatum afflictionibus possent vinci, sicut scriptum est: *Sancti per fidem vicerunt regna, etc.* (Hebr. 11).

Ecce audisti quanta bona fides operetur, et quid inter alias virtutes mixta mereatur. Audi etiam nunc quia plerumque eadem fides, cum desit facultas aliarum virtutum, sola meretur regna cælestia, sicut de latrone legitur. Hinc enim, cum nihil boni aliud quam credere potuisset, per ipsam fidem, quam Deo exhibere potuit, maxima perennis vitæ præmia promeruit (Luc. 23). Huic simile quid in vita Patrum invenitur.

Erat namque, sicut ibi legitur, meretrix quædam multos homines trahens in perditionis foveam. Quæ dum a monacho quodam, fratre scilicet suo corripere et ad pœnitentiam provocaretur, mox obediens fratri suo reliquit cunctas soliti officinas peccati. Cumque egrederentur pariter frater et soror, videns monachos quosdam sibi obviare, dixit frater sorori charæ: *Secede paululum de via, donec turba pertranseat ista, ne nos incongrue commeantes scandalum patiantur videntes.* Quo facto post pusillum revocata est ad illum [cod. *Cruc.* per illum]. *Ecce, inquit, precor, in viam nostram, soror.* Illa autem non respondente, quærens invenit eam obiisse. Tunc nimis contristatus retulit rem sanctis Patribus. Quibus pro ea orantibus, revelatum est cuidam cœlitus quia pro fide tantum et devotione

exhibita dimiserit ei Deus omnia delicta, et post hanc vitam requiem sit adepta perennem.

Qui ergo capit Christum imitari, habet undique exempla bene vivendi; habet etiam ex aliqua parte facultatem bene agendi. Cæterum omnino errat qui per pacem et otium se assequi triumphum putat.

H. Quam variis plena dapibus constat tua mensa!
Nam cum perpaucis recreari postulo verbis.
Mox mihi diversa doctrinæ das alimenta.
Hanc igitur cœnam cœlesti dogmate plenam
Qui bona cuncta creat solita pietate rependat.

L.

Moralia, metra et sententiæ.

Ante Dei vultum nil pravi constat inultum.
Aut quis sponte sua mala punit, sive coactus?
Bellator fortis, qui se poterit superare.
Bestia crudelis est cor pravæ mulieris. •
Communis morbus communiter est abigendus.
Corrige te primum, qui rector sis aliorum.
Doctor perfectus quærite docet prius implet.
Divitiæ veræ sunt virtutum bona quæque.
Eloquium sanctum pretiosum fit super aurum.
Est quasi vas vacuum, cui cura deest animarum.
Fructibus ex propriis arbor cognoscitur omnis.
Finis præcepti constat dilectio Christi.
Grande scelus grandi studio debet superari.
Gratia sola Dei quos vult facit alta mereri.
Horrida bella gerit qui pacis fœdera spernit.
Hærentes terræ nequeunt subdi theoriæ.
Impia quæque studens nequit in Christo fore pru-
Invidiæ plenus super omnes exstat egenus. [dens.
Charos nemo suos Christo præponere debet.
Lux æterna piis, tenebræ sunt semper iniquis.
Lumbos præcingit qui carnis vota restringit.
Magna quies animi vitare negotia mundi.
Mars mala vincetur, si jugiter ante timetur.
Non poterit dici quam multa sit ars inimici.
Ne tardare velis, si quem convertere possis.
O quantis curis mens indiget omnibus horis!
Orandum semper, ne seducamur ab hoste.
Peccans quotidie studeat se mox reparare.
Præceps ad risum præceps quoque fertur ad iram.
Quam tenebrosus amor, quo lucis spernitur Auctor!
Quantum plus valeas tantum submittere Christo.
Rara fides homini tribuenda est, pro dolor! omni.
Rex pius et justus studet hoc quod dicitur esse.
Si vis salvari, nil huic [cod. *Cruc.* hinc] præpone

[saluti.

Sæpe bonum cupimus quod mox nos nolle probamus,
Terrenis inhians vix spiritualia credit.
Te læsum crede, cum cernis quemque dolere.
Utilitatis amor cito suadet quid sit agendum.
Ut lapis omnis homo, nisi mollis agatur ab alto.
Vis ingens animi nullius laude moveri.

Arrogantia, quæ divites in opibus extollit, ipsa quoque divites in verbis sæpissime subvertit.

Ardua scientiæ dona humilitate indigent maxima.
Amor sæculi contemptus est Dei.

Bene docens et male vivens virtutes, quas prædicat moribus infamat.

Bellum optimum agitur, cum spiritus carni adversatur.

Brevitas vitæ præsentis pensanda est ab universis.

Cito in crimina majora corrumpit qui parva pro nihilo ducit.

Curam in rebus minime necessariis agere peccatum est grande.

Caput est discordiæ qui ex communibus propria studet facere.

Deo nihil mali est imputandum, quandoquidem ipso malo utitur ad bonum.

Difficile corrigitur nequitia quam concipit quis in pueritia.

B De peccato in peccatum corruunt qui Deum timere et amare negligunt.

Eleemosynam illam Deus exsecratur, quæ ex rapina præbetur.

Errat facillime qui non curat quo rectius pergat.

Ex alieno periculo sapiens se corrigit et emendat.

Frustra pro salute corporis laboratur, nisi simul animæ salus obtineatur.

Fallitur omnimodo qui spem suam ponit in homine vel in hoc sæculo.

Facile offendit qui non optimis, sed pessimis placere cupit.

Gulæ et luxuriæ deditus comparatur jumentis insipientibus.

C Grave est peccatum unde aliquis peccandi sumit exemplum.

Gratis a Deo data gratis etiam sunt ab hominibus danda.

Hoc studio converti quisque debet ad bona quo operatus est mala.

Humilibus et fidelibus divinæ legis mysteria patent; superbos autem et infideles latent.

Homines plus quam Deum timere non est religionis Christianæ.

Hæres et propinquus est spiritualis amicus.

Ignis concupiscentiæ carnalis quanto diutius ardere permittitur, tanto difficilius extinguitur.

Infirmetas carnis si patienter sustineatur, est quasi purgatorius ignis.

D Juveni nil magis noxium invenitur quam ut voluntatem propriam sequatur.

Injuriam magnam Creatori facit qui creaturam ullam plus quam illum diligit.

Laudis humanæ avidus divinæ retributionis respuit munus.

Longo usu discendum est quando cuiquam loqui vel tacere conveniat.

Licet multis vita tua placeat, tibi placere non debet.

Latentem superbiam nil magis comprimit quam culpa patens.

Mores et studia rectorum, ex qualitate conspiciuntur subditorum.

Mollis et dissolutus non vir, sed mulier est dicendus.

Mulier dans opera virtuti vir potest dici.

Militis cujuslibet fortitudo non agnoscitur nisi in bello.

Nescit pene quid labor sit qui nunquam contra spirituales nequitas certare studuit.

Nemo se peccantem credat ideo minus puniendum quod multitudinem imitetur peccantium.

Nullum constat malum quo Deus non utatur ad aliquod bonum.

Negligentia et otiositas hominem ad interitum ducunt.

Omnis dies velut ultimus tractandus est.

Oratione continua superantur vitia.

Oculi petulantes, cordis luxuriosi sunt proditores.

Opere melius quam verbis Deus prædicatur et laudatur.

Positi in deliciis attendere nequeunt quanta sit pœna perennis.

Parentes in tantum diligendi sunt et honorandi quantum illi subjecti sunt summo Patri.

Peccatum peccato adjicitur, cum id quod nequiter gestum est nequiter etiam defenditur.

Plurimi infamiam, pauci vero reatus verentur conscientiam.

Qui nunquam didicit subesse, nulli potest rite præesse.

Quousque homini non displicent mala a se facta, regnant in eo vitia.

Quæ quisque velit metere prius debet seminare.

Quantum quis in humilitate profecerit et castitate, tantum Deo appropinquabit.

Ratio humana quot perversis cogitationibus reinitur, tot coronas cœlestes promeretur.

Resurrectio prima est resurgere a vitiis in hac vita.

Raptores alienarum rerum ipsi quandoque rapiuntur ad interitum.

Reprobi in hoc sæculo fatigantur desideriis et in futuro tormentis.

A Salus est divitum subvenire necessitatibus pauperum.

Summi Principis ministri imprimis sunt providendi.

Superbia sola corrumpit omnia bona.

Scripturæ sacræ meditatio mentem retrahit a cogitatu noxio.

Tenax vel prodigus nimium, ambo in unum nimietatis confluunt vitium.

Temperatum omne tam Deo quam hominibus est acceptabile.

Tepide viventes Christiani difficilius corriguntur quam pagani.

Tacere qui nescit, nescit et loqui.

Viator ille stultus est qui in itinere, amœna prata conspiciens, obliuiscitur quo tendere disponebat.

B Ubi non est timor Dei, ibi regnum peccati.

Victus ab uno quolibet vitio cito labitur in alia.

Volens retinere sanitatem nullius irrideat infirmitatem.

Ultra modum sunt delicati qui nulla adversa volunt pati.

EPILOGUS OPERIS.

Isthic conscripta legentes suppliciter posco ne solummodo superficiem verborum, quæ alicubi forsitan prolata sunt incongrue, sed potius attendant intima sententiarum, scrutantes si qua in eis reperiri possit ædificatio animarum. Quid enim illa prodest lectio, in qua legens nihil aliud studet, nihil investigat, nisi ut scriptorem vel dictatorem reprehendat, quasi ipse tantæ sit scientiæ ut omnia possit reprehendere? hujusmodi igitur lector quo plus aliis parat reprehensionis foveam, eo citius ipse incidit in illam, raptus videlicet subito in reprobum sensum quo seductus aut secreto aut etiam publice aliquod committat peccatum. Unde omni erranti prius compassio quam reprehensio est adhibenda, juxta illud Apostoli: *Quis infirmatur, et ego non infirmor?* (II Cor. x.) Et iterum: *Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi* (Gal. vi).

OTHLONI SUMMA DICTORUM DE MYSTERIIS NUMERI TERNARI.

Quanta bona in trinitate consistant?

Agnoscens omne bonum in trinitate consistere, D studui explanare, quo modo tantum bonum agnosci possit. Sed imprimis dicendum quod etiam primum est, et summum cunctisque fidelibus maxime attendendum. In tribus namque personis, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, Trinitas summa consistit; et exinde omne bonum incipit. Deinde vero alia cupio proferre, in quibus trinitas aliqua simul invenitur. In ternario quippe numero ad imaginem Dei reformamur, qui per primi parentis peccatum lapsi sumus in binarium; in quo tam diu inhæremus quan-

diu ad Christum minime conversi fuerimus. Tres quoque diversitates in omni creatura consistunt. Aut enim est rationalis, ut angeli et homo; vel animalis, ut omnia quæ flatu vitali sine ratione potiuntur; aut neutrum habens, ut lapides et arbores.

Item tres sunt gradus sanctitatis. Primus quidem, qui et maximus, constans in vita virginali; secundus, in viduali; tertius, in conjugali.

Item tres sunt qualitates hominem quæ per numerum distinguuntur. Quarum prima consistit in eo numero qui dividitur solummodo in ternarium ut